

Latvijas Valsts
agrārās ekonomikas institūts
Latvian State Institute of Agrarian Economics

Atskaite par zinātnisko pētījumu

Eiropas Savienības reformētās lauksaimniecības atbalsta tiešmaksājumu sistēmas ieviešanas pamatscenāriji un to ietekmes novērtējums

Autoru grupa:

Alberts Auziņš

Valda Bratka

Agnese Krieviņa

Andris Miglavs

Projekta vadītājs

_____ /Andris Miglavs/

Rīga 2014

Saturs

SAĪSINĀJUMI UN ABREVIATŪRAS.....	4
IEVADS	6
1. ES POLITIKAS DOKUMENTI UN LATVIJAS IZVĒLES TM SISTĒMAS ATTĪSTĪBAI	10
1.1. TM PIEAUGOŠS APJOMS	10
1.2. TM SAŅEMŠANAS VISPĀRĒJIE NOSACĪJUMI.....	11
1.2.1. Lauksaimnieka jēdziens.....	11
1.2.2. Atbalsta tiesīgā lauksaimniecības zeme	12
1.2.3. Vairāki pieprasījumi.....	12
1.2.4. Finanšu disciplīna.....	12
1.2.5. Maksājums par klimatom un videi labvēlīgām lauksaimniecības praksēm	12
1.3. TM SISTĒMU VEIDOJOŠIE IZVĒLES ELEMENTI. VISPĀRĒJĀS IZVĒLES	15
1.3.1. Aktīva lauksaimnieka nosacījums.....	15
1.3.2. Tiešo maksājumu saņemšanas prasību minimums	16
1.3.3. Maksājuma summas samazinājums un griesti.....	16
1.3.4. Elastība starp pilāriem.....	16
1.3.5. Jauno lauksaimnieku shēma.....	17
1.3.6. Mazo lauksaimnieku atbalsta shēma	18
1.3.7. Saistītais atbalsts.....	18
1.3.8. Maksājumi par apgabaliem, kuros ir dabas ierobežojumi	19
1.4. LATVIJAI VĒL LEMJAMIE TM STRUKTŪRAS ELEMENTI.....	19
1.4.1. Galvenā maksājumu shēma.....	19
1.4.2. Pārdalošais maksājums.....	21
1.4.3. Pārejas perioda valsts atbalsts.....	22
2. KLP TIEŠMAKSĀJUMU SISTĒMAS REFORMAS IEVIEŠANAS SCENĀRIJI LATVIJĀ.....	23
2.1. REFORMĒTĀ TM MEHĀNISMA IZVEIDOŠANAS SCENĀRIJU ELEMENTI.....	23
2.1.1. Galvenās scenārijus veidojošās Latvijas izvēles TM sistēmas nākotnes attīstībai	23
2.1.2. Scenārijos nemainīgās Latvijas izvēles TM sistēmas nākotnes attīstībai	24
2.2. TM REFORMAS IEVIEŠANAS SCENĀRIJU VEIDOŠANAS APSVĒRUMI.....	24
2.2.1. Reflektīvā pieeja	25
2.2.2. Loģiski konstruktīvā.	25
2.2.3. Vērtībās balstīta loģiski konstruktīvā.	25
2.3. SCENĀRIJU VEIDOŠANĀ ANALIZĒJAMIE ASPEKTI.....	25
2.3.1. Sabiedrības vērtības	25
2.3.2. Scenāriju elementu saistība ar sabiedrības vērtībām.....	27
2.4. DEFINĒTIE SCENĀRIJI.....	30
2.4.1. Galvenie scenāriji	30
2.4.2. Papildinošie specifiskie scenāriji	31
2.5. SCENĀRIJU NOVĒRTĒŠANAS METODOLOĢIJA	31
2.6. TM IEVIEŠANAS DAŽĀDO SCENĀRIJU ATŠKIRĪBU KVANTITATĪVĀS NOVĒRTĒŠANAS IETVARŠ	32
2.6.1. Palīgmodeļi	32
2.6.2. Novērtējuma modeļi	32
2.6.3. Papildanalīze.....	34
2.6.4. MLA alternatīvas izmantošanas novērtējuma metodoloģija	34
2.6.5. Ietekmes uz zemes tirgu novērtēšanas metodoloģija	35
3. SCENĀRIJU KVANTIFICĒTS RAKSTUROJUMS UN PIENĒMUMI.....	41
3.1. TIEŠMAKSĀJUMU APLOKŠŅU APRĒĶINA METODOLOĢIJA UN PIENĒMUMI.....	41
3.1.1. Kopējais finansējums.....	41
3.1.2. Mazo lauksaimnieku shēma.....	41
3.1.3. Rezervācija jauno lauksaimnieku atbalstam un BSA	42
3.1.4. Rezervācija BSA finansēšanai un izmantošanas virzieni	42
3.1.5. Finansējums zaļināšanas atbalstam.....	44
3.1.6. Pārdalošais maksājums.....	44
3.1.7. Galvenās shēmas finansēšana	44

3.2.	ZEMES PLATĪBA	45
3.3.	MAKSĀJUMU LIKMES	46
4.	SCENĀRIJU NOVĒRTĒJUMS.....	48
4.1.	KVANTITATĪVĀS ANALĪZES REZULTĀTI	48
4.1.1.	<i>TM saņēmēju kvintīšu grupu analīze .....</i>	48
4.1.2.	<i>Scenāriju novērtējums pēc saimniecību lieluma .....</i>	49
4.1.3.	<i>Finanšu aploknes sadalījums pie dažādiem scenārijiem .....</i>	52
4.1.4.	<i>Scenāriju novērtējums pēc saimniecību agrārās PPVA maksājumu vēstures .....</i>	53
4.1.5.	<i>MLA maksājumu ietekme .....</i>	61
4.1.6.	<i>Scenāriju novērtējums pēc saimniecību specializācijas .....</i>	64
4.2.	SCENĀRIJU RAKSTUROJUMS UN KVALITATĪVAIS NOVĒRTĒJUMS	68
4.2.1.	<i>BĀZES scenārijs (S_B).....</i>	68
4.2.2.	<i>PPVA scenārijs (S_PPVA) .....</i>	69
4.2.3.	<i>Pārdalošā maksājuma scenārijs.....</i>	70
4.2.4.	<i>MLA scenārijs .....</i>	70
4.2.5.	<i>PMS scenārijs.....</i>	71
4.2.6.	<i>PMS diferencētā zaļināšanas maksājuma scenārijs .....</i>	72
5.	DAŽI TM SISTĒMAS SASAISTES AR ZEMES TIRGU ASPEKTI	74
5.1.	TM IETEKMES UZ LIZ PĀRDOŠANAS UN IZNOMĀŠANAS CENU NOVĒRTĒJUMS	74
5.1.1.	<i>Zemes vērtības.....</i>	75
5.1.2.	<i>TM ietekme uz zemes nomas tirgu.....</i>	79
5.1.3.	<i>ES TM budžeta pārdale starp lauksaimniekiem un iznomātājiem.....</i>	82
5.2.	PMS UN ZEMES TIRGUS.....	85
6.	KOPSAVILKUMA VĒRTĒJUMI.....	87
6.1.	SCENĀRIJU VĒRTĒŠANA	87
6.2.	SCENĀRIJI UN LIKMES	87
6.3.	POLITISKIE UN ADMINISTRATĪVIE FAKTORI	88
6.4.	DAŽĀDIE TM JAUNĀ SISTĒMAS IEVIEŠANAS SCENĀRIJI UN ZEMES “POLITISKĀ CENA”.....	88
6.5.	MLA IEVIEŠANA	89
6.6.	DAŽI BLAKUSEFEKTI PIE DAŽĀDIEM SCENĀRIJIEM	89
6.7.	DAŽAS PAPILDUS DOMAS	90
6.7.1.	<i>PPVA.....</i>	90
6.7.2.	<i>MLA maksājumi .....</i>	90
6.7.3.	<i>Mazo lauksaimnieku shēma.....</i>	90
6.7.4.	<i>Sadalījums starp pīlāriem .....</i>	90
6.7.5.	<i>Standartizlaides (SI) kā faktora izmantošana ražošanas atbalsta struktūrpolitikā .....</i>	91
AVOTI	92	
PIELIKUMI	93	

Saīsinājumi un abreviatūras

BSA - Brīvprātīgs saistītais atbalsts

ELFLA - Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai

ES - Eiropas Savienība

KEUR – tūkstoši EUR

KLP – kopējā lauksaimniecības politika

LAD - Lauku atbalsta dienests

LAP – Lauku attīstības programma

LIZ - lauksaimniecībā izmantojamā zeme, lauksaimniecības zeme

LLKA - Latvijas lauksaimniecības kooperatīvu asociācija

LOSP – Lauksaimnieku organizāciju sadarbības padome

LR - Latvijas Republika

LU – liellopu vienības

LV – Latvija

LVAEI - Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts

MEUR – miljoni EUR

MLA – mazāk labvēlīgie apvidi, teritorijas ar dabas apstākļu ierobežojumiem

MLR - Eiropas Parlamenta un Padomes regula par atbalstu lauku attīstībai no ELFLA (EK) Nr.1305/2013 un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 1698/2005

MT – maksājumu tiesības

NĪN- nekustamā īpašuma nodoklis

PDM - pārdalošais maksājums

PMS - pamata maksājumu shēma

PPVA - pārejas posma valsts atbalsts

SI – standartizlaide. SUDAT un citā lauksaimniecības statistikā izmantots rādītājs, kas pēc savas ekonomiskās būtības raksturo konkrētās saimniecības nosacīto ražošanas potenciālu pie valstī vidējiem resursu (zemes un dzīvnieku) atdeves rādītājiem.

SUDAT - saimniecību uzskaites datu tīkls

TM - tiešmaksājumi

TMR - Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1307/2013 (2013. gada 17. decembris), ar ko izveido noteikumus par lauksaimniekiem paredzētiem tiešajiem maksājumiem, kurus veic saskaņā ar kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta shēmām, un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 637/2008 un Padomes Regulu (EK) Nr. 73/2009

TMPR - Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1310/2013 (2013. gada 17. decembris), ar ko nosaka konkrētus pārejas posma noteikumus par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA), groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) Nr. 1305/2013 attiecībā uz līdzekļiem un to sadalījumu 2014. gadam un

groza Padomes Regulu (EK) Nr. 73/2009 un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) Nr. 1307/2013, (ES) Nr. 1306/2013 un (ES) Nr. 1308/2013 attiecībā uz to piemērošanu 2014. gadā.

VPM - vienotā platībmaksājuma shēma

ZM – LR Zemkopības ministrija

ZSA - Zemnieku saeima

Ievads

2013. gads Eiropas Savienības (ES) lauksaimniekiem, pēc vairākus gadus ilgām diskusijām atnesis konceptuālo nolēmumu par Kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) aprisēm nākamajā politikas posmā, kura ilgumu pagaidām var lēst līdz aptuveni 2020. gadam.

Šis nolēmums tik būtiski maina KLP uzstādījumus un mehānismus, ka ir pamats runāt par visas KLP lielapjoma reformu. Tomēr - arī ne par pilnāpjoma reformu. Ne pilnāpjoma reforma tādēļ, ka:

- **reforma praktiski neskar tirgus politikas instrumentus** – saglabājas iepriekšējā laikposmā nolemtā un ieviestā tirgus pašregulācijas sistēma ar cenu pietuvinājumu pasaules cenu līmenim faktiski visos galvenajos lauksaimniecības produktu sektoros un ar visai minimālu tirgus intervenci – cenu līmeņos, kas šodien ne tuvu vairs pat nesedz lauksaimniecības produkcijas ražošanas tiešās mainīgās izmaksas, bet jauni efektīvi ienākumu apdrošināšanas mehānismi KLP līmenī netiek ieviesti, īpaši ne saistīti ar tirgus cenu īstermiņa svārstībām;
- prognozējams, ka **lauku attīstības politikas veidošana un īstenošana kopumā notiks līdzīgi kā iepriekšējā programmasposmā** – laikā no 2007.-2013. gadam, tomēr vairākās pozīcijās, vismaz Latvijā, gaidāmas būtiskas pārmaiņas, no kurām finansiāli ietilpīgākā pārmaiņa varētu būt Mazāklabvēlīgo apvidu (turpmāk tekstā – MLA) platību atbalsta programma, ja tādu LR politikas veidotāji plānotu ieviest.

Tajā pat laikā lielākās ES budžeta lauksaimniecības un lauku attīstības daļas – **tiešmaksājumu (turpmāk tekstā - TM)- izmantošana notiks ar pilnīgi citiem uzstādījumiem** kā iepriekšējā budžeta posmā, un arī īstenošanas mehānismi būs būtiski atšķirīgi:

- pats **TM reālais kopējais budžets Eiropas Savienībā perioda laikā kļūs būtiski mazāks** (kaut **Latvijas gadījumā ir pieņemts nozīmīgs ikgadējs pieaugums līdz pat 2019. gadam**, tomēr ne tuvu nesasniedzot ES vidējo atbalsta līmeni);
- par būtisku, ja ne noteicošu komponenti TM politikā kļūst „zaļās” politikas mērķu **izvirzīšana un to sasniegšanas atbalstīšana**;
- par svarīgu politikas uzdevumu atzīta tieši **produktīvas lauksaimniecības attīstības veicināšana** – gan precīzi nenodefinējot produktīvās lauksaimniecības izpratni un lielu rīcības brīvību šajā jomā atstājot katrai dalībvalstij;
- maksājumu sistēma kļūs kompleksāka ar lielāku veidojošo komponentu skaitu un izvēlamām intensitātēm, **ar būtiski lielākām izvēles brīvībām katrai atsevišķajai dalībvalstij**;
- vairs nav atbalstāmo platību piesaistes nosacījuma **par konkrētā zemes gabala atbilstību labam lauksaimniecības stāvoklim 2003. gadā**.

Saglabājas arī

- izvēle starp izmantojamo maksājumu sistēmu – **būt individualizētām maksājumu tiesībām vai vienotam platības maksājumam visā valsts teritorijā**;
- iespēja turpināt **piesaistīt tiešmaksājumus kādas atsevišķas nozares produkcijas ražošanas atbalstam**, pie kam šis saistības atļautais apjoms palielinās;
- **salīdzinoši mazāku platību saimniecību salīdzinoši lielāka atbalsta princips**, kaut īstenošanas mehānismi būtiski modificējas.

Līdz ar to **katrai dalībvalstij ir jauna atbildība** – ne tikai veidot savu īpašo Lauku attīstības programmu ar tās ieviešanas instrumentiem, bet sniegto iespēju ietvaros **izveidot arī savu unikālo TM sistēmu**, kas var būt:

- gan vairāk akcentēta uz agrovīdes ekstensificētu saudzēšanu vai arī lauksaimniecības preču produkcijas ražošanu vairāk veicinoša;
- gan tikai esošo zemes produktīvas izmantošanas apjomu saglabāšanu vai arī jaunu platību iesaistīšanu aprītē veicinoša;
- gan platībās mazāku saimniecību darbību īpaši vairāk veicinoša, gan attiecībā uz saimniecību struktūru neitrālāka.

Ir vēl arī vairāki **citi apstākļi**, ko varētu būt vērts apsvērt, izdarot izvēli:

- valsts ražotāju un nozaru produkcijas **konkurences nosacījumi** attiecībā ar citu ES valstu ražošanas sektoriem, īpaši apstākļos, kas palielinās dalībvalstu iespējas atkal saistīt būtiski lielāku TM daļu ar konkrētajiem ražošanas sektoriem;
- budžeta resursu pieejamība **jaunu saimniecību izveidei un visu saimniecību – izaugsmei**.

Reformas pasākumu īstenošanas izvēles iespējas Latvijā nacionālās politikas veidotājiem liek rast kompromisu starp dažādu nozaru un reģionu ražotāju grupu, kā arī sabiedrības un tautsaimniecības interesēm turpmākas lauksaimniecības attīstības virzībai, ņemot vērā lauksaimniecisko ražošanu kā vienu no lauku ekonomikas sastāvdaļām. Atkarībā no tā, uz kādiem principiem turpmāk tiks veidota Latvijas lauksaimniecības un lauku politika vienotajā ES ekonomiskajā telpā, būs atkarīgs, vai Latvijas lauksaimniecība turpinās attīstīties par efektīvu ražošanas nozari, kas spēs konkurēt Eiropas un pasaules tirgū, kā arī tas, vai, paaugstinoties ekonomiskai aktivitātei atsevišķos reģionos, notiks sociāli ekonomiskās attīstības izlīdzināšanās Latvijas teritorijā.

LVAEI pētnieku grupa (A.Miglavs, D.Jasjko, G.Salputra, L.Fadejeva, A.Radionova) jau 2004./2006. gadā strādāja pie LR ZM pasūtītiem zinātniskiem pētījumiem¹ par iepriekšējā KLP reformas pasākumu īstenošanas risinājumu izvēli. 2005. gadā pēc LR ZM pasūtījuma pētījums tika turpināts, projekta “Reformētās ES KLP pilnīga ieviešana Latvijā: iespējamā tiešmaksājumu reģionālā un nozaru diferencēšana” ietvaros ekonomiski novērtējot jau detalizētākus KLP tiešmaksājumu reformas scenārijus Latvijā, tajā skaitā ievērojot tiešā atbalsta iespējamo reģionalizāciju un Vienotā maksājuma tiesību vērtību likmju dažādošanu.

2007./2008. gados, reaģējot uz KLP veiktās 2003. gada reformas starpnovērtējumu (*Health check*) partnerībā ar Igaunijas (R.Varniks un A.Viiru) un Lietuvas (E.Stonkute) pētniekiem LVAEI pētnieku grupa (A.Miglavs, G.Salputra, A.Krieviņa un A.Vēveris) veica pētījumu “Eiropas Savienības lauksaimniecības un lauku attīstības politikas sagaidāmās pārmaiņas – perspektīvais novērtējums Latvijai un Baltijas valstīm”, kura ietvaros citas starpā tika vērtētas arī TM sistēmas iespējamās pārmaiņas un pielietošanas varianti, novērtējot to ietekmi uz Baltijas valsti – arī Latvijas – lauksaimniecības sektoriem.

Tomēr tikko nolemtā TM reforma ir radījusi pilnīgi jaunus izaicinājumus, kas praktiski nav risināti augstāk nosauktajos pētījumos. Izaicinājumus gan politisko risinājumu daudzdimensiju izvēlē, gan arī šīs izvēles ietekmes novērtēšanā.

---

¹ Projekts “Eiropas Savienības kopējās lauksaimniecības politikas 2003. gada reformas ieviešanas Latvijas scenāriji un to īstenošanas novērtējums” (līgums par valsts subsīdiju saņemšanu Nr.140704/5491 un Nr. 281004/S586)

Vairāki no šiem izaicinājumiem projekta tapšanas laikā jau ir risināti, pieņemot kādus konkrētus lēmumus, vēl vairāki citi izaicinājumi palikuši visnotaļ drīzai lēmuma pieņemšanai.

Atbilstīgi tam ir definēti šā pētījuma mērķis un no tā izrietošie uzdevumi, kas projekta sākotnējā stadijā ir saskaņoti ar ZM speciālistiem.

Šā pētījuma mērķis, atbilstīgi ZM formulētajam pasūtījumam - ir identificēt lauksaimniecības atbalsta TM sistēmas reformas nākošajā programmēšanas periodā iespējamās ietekmes uz zemes tirgu, dažādu lieluma un specializācijas saimniecībām, kā arī uz lauksaimniecības nozari kopumā pie maksimāli pieciem prognozējamiem platībmaksājumu modeļiem, vai to atvasinājumiem.

Darbā risinātie uzdevumi ir:

- 1) izstrādāt iespējamus racionālos ES KLP tiešmaksājumu piemērošanas scenārijus, ievērojot ES TM 2013. gada reformas sniegtās iespējas;
- 2) novērtēt TM ietekmes mijiedarbībā ar MLA maksājumiem un atsevišķi no tiem;
- 3) vērtēt izvēlēto TM sistēmas scenāriju ietekmi uz lauksaimniecības zemes tirgu – gan nomas, gan pārdošanas;

Pētījuma gaitā ir kvalitatīvi un, balstoties uz kvalitatīvās analīzes rezultātiem un secinājumiem par turpmākās analīzes nepieciešamību, iespēju robežās- arī kvantitatīvi- novērtēti KLP tiešmaksājumu reformas ieviešanas scenāriji.

Diemžēl šajā pētījumā mums faktiski nav bijis iespējams izmantot būtībā visatbilstošāko kvantitatīvās analīzes metodi - lauksaimniecības politikas analīzes ekonomiski matemātisko modelēšanu, jo šā nelielā projekta ietvaros nebija iespējams atjaunināt un praktiski izmantot nedz Latvijas lauksaimniecības politikas analīzes modeli LAPA, nedz kādu no starptautiski izmantotajiem modeļiem, piemēram - AGMEMOD, kuru LVAEI praktiski izmantoja vēl līdz 2010. gadam, bet kuru attīstības finansēšana pilnīgi tika apturēta 2009. gadā.

Arī TM ietekmes uz zemes tirgu novērtēšanai, kas pati par sevi ir atsevišķa pētījuma cienīga, dominējoši izmantota pieeja, ko LVAEI un „EDO Consult” pētnieku grupa (A.Miglavs, A.Auziņš, A.Nipers, G.Salputra, D.Saukāns ²) attīstīja jau 2005.- 2006. gados, to pielāgojot jaunajiem uzdevumiem, kaut principā arī šajā gadījumā būtu bijusi vērtīga atbilstīga sektora un politikas analīzes ekonomiski matemātiskā modeļa izmantošana – vai nu veidojot atsevišķu modeli, vai iekļaujot kā īpašu moduli kādā no sektora modeļiem.

Tāpēc diemžēl šī projekta ietvaros nav bijis iespējams vēlamajā pilnībā iegūtos rezultātus attiecināt uz sektoru kopumā – piemēram, produkcijas ražošanā izmantotajiem lauksaimniecības zemes apjomiem, lauksaimnieku summārajiem ienākumiem, atbalsta salīdzinošo efektivitāti pie dažādiem scenārijiem, iesaistītā darbaspēka apjoma, kā arī vairākiem citiem aspektiem, tomēr gūtais rezultāts autoru skatījumā sniedz pietiekami korektu risinājumu atbildēs uz izvirzītajiem jautājumiem.

---

² Atskaite par zinātniskā pētījuma daļu „Teorētiskā Zemes cena un zemes nomas maksa, ko veido ar ražošanu nesaistītie platībmaksājumi Latvijā, un šo platībmaksājumu sadalījums atsevišķām ekonomiskām grupām saskaņā ar 2005. gada 29. jūnija līgumu Nr. 290605/s232

Šis sagatavotais gala ziņojums **atspoguļo projekta realizācijas gaitā paveikto darbu un tā rezultātus:**

- ES TM reformas tiesisko pamatu,
- izstrādātos scenārijus un to veidošanas aspektus,
- šo scenāriju kvantificētos raksturojumus un pieņēmumus,
- scenāriju analīzes rezultātus;
- TM veidojamās sistēmas sasaisti ar lauksaimniecības zemes tirgu.

Ziņojumu veido 5 nodaļas.

1. nodaļā īsumā raksturoti ES politikas dokumenti, kas nosaka Latvijas iespējamās izvēles TM turpmākās sistēmas izveidē.

2. nodaļā atspoguļoti TM reformas ieviešanas scenāriju veidošanas apsvērumi un definēti tālākajā darbā vērtētie scenāriji un sniegts ieskats novērtēšanā izmantojamajā metodoloģijā.

3. nodaļā sniegts definēto scenāriju kvantificēts raksturojums un pieņēmumi.

4. nodaļa būs veltīta scenāriju ietekmes kvantitatīvās analīzes rezultātiem.

Bet 5. nodaļa sniegs ieskatu TM veidojamās sistēmas sasaistē ar lauksaimniecības zemes tirgu.

Darbu noslēdz 6. nodaļa ar dažiem vērtējumiem, kas balstīti veiktajā kvalitatīvajā un kvantitatīvajā analīzē un kas varētu būt izmantojami, pieņemot atbilstīgos lēmumus.

Tomēr, tā kā viss šis atskaites ziņojums savā saturā un struktūrā ir konspektīva rakstura, daudzas no atziņām un darba secinājumiem izklāstīti jau darba pamatnodaļās, un vairums no tiem noslēguma nodaļā nav atkārtoti.

Šo pētījumu veica LVAEI pētnieku grupa - **Andris Miglavs** (grupas vadītājs), **Agnese Krieviņa**, **Alberts Auziņš**, **Valda Bratka**. Un kā grupas vadītājs ar prieku izsaku pateicību saviem kolēģiem gan par to, ka viņi piekrita iesaistīties šā darba izpildes komandā, gan arī par lielisko un radoši produktīvo komandas darbu – gan veidojot analizējamās politikas scenārijus, gan attīstot to vērtēšanas metodoloģiju, gan veicot praktisko analītisko darbu, gan veidojot noslēguma ziņojumu un tā prezentāciju.

Informatīvo atbalstu ES KLP reformas dokumentu interpretācijā sniedza ZM speciālisti – īpaši Turgus un tiešā atbalsta departamenta direktora vietnieks Zigmārs Ķikāns līdz ar saviem kolēģiem. Darbs šādā informatīvajā līmenī nebūtu bijis izstrādājams bez iespējas izmantot lieliski sagatavotus LAD anonimizētus datus par valsts atbalsta maksājumiem, kā arī LVAEI uzturēto lauku saimniecību uzskaites datu tīkla (turpmāk – SUDAT) informāciju.

1. ES politikas dokumenti un Latvijas izvēles TM sistēmas attīstībai

TM sistēmas reforma un tās ieviešanas aspekti, kā arī pārejas perioda noteikumi detalizēti izklāstīta vairākos ES dokumentos, kuru galīgās versijas oficiāli publicētas ES Oficiālajā vēstnesī 2013. gada 20. decembrī

- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1307/2013 (2013. gada 17. decembris)³, ar ko izveido noteikumus par lauksaimniekiem paredzētiem tiešajiem maksājumiem, kurus veic saskaņā ar kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta shēmām, un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 637/2008 un Padomes Regulu (EK) Nr. 73/2009 – turpmāk tekstā saukta – **TMR**.
- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1310/2013 (2013. gada 17. decembris)⁴, ar ko nosaka konkrētus pārejas posma noteikumus par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA), groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) Nr. 1305/2013 attiecībā uz līdzekļiem un to sadalījumu 2014. gadam un groza Padomes Regulu (EK) Nr. 73/2009 un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) Nr. 1307/2013, (ES) Nr. 1306/2013 un (ES) Nr. 1308/2013 attiecībā uz to piemērošanu 2014. gadā. Turpmāk tekstā saukta – **TMPR**.

Šie ir galvenie informācijas avoti par iespējamajām TM sistēmas aprisēm laika posmā no 2014.-20120. gadam. Cita starpā –

tie pasaka, ka arī turpmāk tās ES dalībvalstis, kas 2014. gadā īstenoja VPM shēmu, var izlemt turpināt šo pārejas vienkāršoto shēmu, tomēr pagaidām, ilgākais - tas var notikt līdz 2020. gadam. Dalībvalstīm par VPM shēmas izbeigšanas datumu ir jāpieņem lēmums līdz 2014. gada 1.augustam.

Šā darba definētajos uzdevumos nav bijusi detalizēta šo dokumentu analīze un izklāsts, un tāpēc šajā ziņojumā no visnotaļ plašajos dokumentu plašā satura atspoguļojam vien tās daļas, kas ir būtiskākās šā darba mērķu un uzdevumu sasniegšanai – jaunizveidojamās TM sistēmas kopējai izpratnei un konkrēto izvēļu iespēju identificēšanai un variantu formulēšanai.

Atbilstīgi tam TM sistēmas veidojošo elementu un to saistības apraksts dalīts 2 pamatdaļās:

- TM sistēmas vispārējie elementi un nosacījumi, kas Latvijai, kā ikkatri ES dalībvalstij - ir vispārēji un obligāti vai par kuriem Latvijas politiskā izvēle jau bijusi formulēta līdz šā projekta praktiskajai uzsākšanai, kas bija 2013. gada novembris;
- TM sistēmas elementi un nosacījumi, par kuriem projekta tapšanas laikā Latvijas politiskās izvēles lēmumi vēl bija vai ir jāpieņem.

1.1. TM pieaugošs apjoms

TMR 6. pants nosaka katrai dalībvalstij valsts maksimālo TM apjomu, ko veido visu piešķirto maksājumtiesību, valsts rezerves vai reģionālās rezerves un atbilstīgi 42., 47., 49., 51. un 53. pantam noteikto maksimālo apjomu kopējā vērtība. Savukārt, TMR 7. pants nosaka tā saukto *neto maksimālo apjomu*, un tā piemērošanas noteikumus, kam ir noteikta nozīme praktiskās naudas plūsmas aprēķināšanā konkrētajā gadā. Abas šīs summas parādītas 1. tabulā.

³ OJ L 347, 20/12/2013, p. 608–670

⁴ OJ L 347, 20/12/2013, p. 865–883

1. tabula. Latvijai pieejamie kopējie TM finanšu resursi 2015.-2020. gados

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Valsts maksimālais apjoms (TMR 6.pants) KEUR	195 649	222 363	249 020	275 887	302 754	302 754
Neto maksimālais apjoms (TMR 7.pants), MEUR	195,6	222,4	249	275,9	302,8	302,8
TM pārmaiņas Latvijā, 2015=100%	100	114	127	141	155	155
TM pārmaiņas Latvijā, 2014=100% ^{*)}	116	132	147	163	179	179

^{*)} izmantojot ZM informāciju par 2014. gadu

Avots: Autoru aprēķins pēc TMR

Kā redzams, vismaz Latvijas gadījumā, tās abas būtībā ir vienādas summas un kā tādas tās arī tiek izmantotas par izejas finanšu apjoma rādītāju šajā novērtējumā kā TM aplokšnes griesti, šoreiz neiedziļinoties piemērojuma detaļās.

Noteikti pozitīvi vērtējams, ka Latvijas gadījumā šajā laika posmā (2015.-2020. gadā) TM kopējā aplokšne palielinās 1,55 reizes. Kas tomēr ir otrais lielākais (pēc jaunākās dalībvalsts – Horvātijas, ar tās 2 kārtēju palielinājumu) pieaugums visā ES tirgus koptelpā. Un ir vairāk kā Igaunijā (1,39 reizes) un Lietuvā (1,24 reizes). Un tas noteikti ir vairāk nekā tajās 18 no 28 ES dalībvalstīm, kurās šajā laika posmā TM ikgadējais apjoms nepieaug vispār vai pat samazinās.

1.2. TM saņemšanas vispārējie nosacījumi

Tā kā TM saņem lauksaimnieki par lauksaimniecisko darbību un lauksaimniecības zemi, svarīgi izprast šo jēdzienu definējumus, kas sniegti TMR 4. pantā.

1.2.1. Lauksaimnieka jēdziens

Atbilstīgi TMR izpratnei -

"lauksaimnieks" ir fiziska vai juridiska persona vai fizisku vai juridisku personu grupa neatkarīgi no šādai grupai un tās locekļiem valsts tiesību aktos piešķirtā juridiskā statusa, kuras saimniecība atrodas vietā, uz ko attiecas Līgumu teritoriālā piemērošanas joma, kā definēts LES 52. pantā saistībā ar LESD 349. un 355. pantu, un kura veic „lauksaimniecisku darbību”.

„Lauksaimnieciska darbība”, savukārt; ir:

lauksaimniecības produktu ražošana vai audzēšana, tostarp ražas novākšana, slaukšana, dzīvnieku audzēšana un turēšana lauksaimniecības nolūkiem,

lauksaimniecības zemes uzturēšana noganīšanai vai kultūraugu audzēšanai piemērotā stāvoklī, neveicot īpašus sagatavošanas darbus papildus parasto lauksaimniecības metožu un tehnikas izmantošanai, pamatojoties uz kritērijiem, kas dalībvalstīm jānosaka, balstoties uz Komisijas izveidotu satvaru, - *piemēram, nopļaujot zālājus, kopjot meliorācijas sistēmas u.c.) (TMR 4. pants).*vai

darbību minimums, ko nosaka dalībvalstis, lauksaimniecības zemēs, kuras tiek dabiski uzturētas noganīšanai vai kultūraugu audzēšanai piemērotā stāvoklī;

Patiesībā šis definējums pieliek punktu vairākus gadus ilgušajām sabiedrības diskusijām par tā sauktajiem „īstajiem lauksaimniekiem” un „dīvānzemniekiem”,

skaidri atzīstot, ka arī fizisku produkciju neražojoša, bet zemi „piemērotā stāvoklī” uzturoša saimnieciska vienība uzskatāma par lauksaimnieku, un būtībā nekādas diskriminatīvas spekulācijas, tajā skaitā, piemēram, pieprasot nodrošināt dzīvnieku blīvumu zālājos - šajā jomā nav pieļaujamas.

Tajā pašā laikā katrai dalībvalstij paveras

iespēja TM politiku izmantot arī attiecībā uz zemēm, kuras tiek dabiski uzturētas noganīšanai vai kultūraugu audzēšanai piemērotā stāvoklī, **nosakot tām nepieciešamo „darbību minimumu”**.

Katrā ziņā katrai Dalībvalstij, arī Latvijai –

jānosaka kritēriji, kas lauksaimniekiem jāievēro, lai izpildītu pienākumu uzturēt lauksaimniecības zemju noganīšanai vai kultūraugu audzēšanai piemērotā stāvoklī;

1.2.2. Atbalsta tiesīgā lauksaimniecības zeme

Viena no Latvijai nozīmīgākajām jaunajām regulējuma iekļautajām pārmaiņām vēsta, ka TMR vairs neparedz ierobežojumu, ka, lai kāds LIZ reģistrētais lauku zemes bloks varētu pretendēt uz TM saņemšanu, 2003. gadā šai zemei bija jābūt labā lauksaimniecības stāvoklī (TMR 24., 32., 39.pants).

Un tādēļ arī šajā pētījumā, tāpat kā visā TM nākotnes (kopš 2014. gada) politikā

TM potenciāli atbalsttiesīgajā lauksaimniecības zemē iekļauta visa LIZ, neatkarīgi no tās bijušā stāvokļa 2003. gadā. Un nav juridisku šķēršļu atbalsttiesīgās lauksaimniecības zemes platību palielināšanai nākošajā budžeta posmā.

1.2.3. Vairāki pieprasījumi

TMR 12. pants būtībā skaidri pasaka, ka

TM saņemtiesīgā platība **drīkst pretendēt arī uz iekļaušanu citās atbalsta shēmās, piemēram – MLA maksājumu shēmā.**

1.2.4. Finanšu disciplīna

TMR 9. pantā izklāstītais par finanšu disciplīnu, kas paredz individuāli saimniecībām aprēķināto gadskārtējo un EUR 2000 pārsniedzozo TM samazināšanu par 5 %, veidojot ES kopējo rezerves fondu, šajā analizē netiek īpaši modelēts, jo tas, pēc savas ekonomiskās būtības, uzskatāms par apdrošināšanas depozītu ES mērogā, kurš normālos (bezkrīzes) lauksaimniecības darbības apstākļos atgriežas pie depozīta sākotnējās finansētājas personas.

1.2.5. Maksājums par klimatam un videi labvēlīgām lauksaimniecības praksēm

Maksājums par klimatam un videi labvēlīgām lauksaimniecības praksēm (tā sauktā – zaļā komponente vai zaļināšanas maksājums) ir obligāta jaunās TM sistēmas daļa. TMR 43. pants sniedz plašu tādu nosacījumu kopumu TM saņemšanai, kas saistīts ar vides prasību ievērošanu. To būtība vēsta, ka saimniecībai jāievēro klimatam un videi labvēlīgas lauksaimniecības prakses

- **kultūraugu dažādošana.** Kultūraugu dažādošanas nosacījums attiecas uz saimniecībām virs 10 ha un tas nosaka, ka aramzemē jāaudzē vismaz 3 kultūras (2

kultūras līdz 30 ha), galvenā kultūra neaizņem vairāk par 75%, divas galvenās – ne vairāk par 95% (*43.pants, TMR*);

- **esošo ilggadīgo zālāju saglabāšana** - aizliedz pārveidot un uzart ilggadīgos zālājus valsts noteiktās videi jutīgās teritorijās, uz kurām attiecas savvaļas putnu un biotopu direktīvas. Tāpat valsts līmenī noteikts nosacījums, ka ilggadīgo zālāju platības īpatsvars attiecībā pret kopējo lauksaimniecības zemi nesamazinās par vairāk nekā 5% no references attiecības, kas iegūta 2012. gada ilggadīgo zālāju platības dalot ar 2015. gada deklarēto kopējo lauksaimniecības zemes platību (*45.pants, TMR*);
- **ekoloģiski nozīmīgas platības izveidošana un/vai uzturēšana** lauksaimniecības zemē- tas paredz, ka saimniecībās ar aramzemes platību virs 15 ha, jānodrošina, ka vismaz 5% atbilstošs ha skaits, ir ekoloģiskas nozīmes platības. Minēts nosacījums var vēlāk tikt paaugstināts līdz 7%. Ekoloģiskas nozīmes platību definējumu nosaka dalībvalsts Komisijas ietvaros (*46.pants, TMR*).
- vai līdzvērtīgu praksi, kuras nosacījumi aprakstīti šā paša TMR 43. panta 3. punktā.

Lai finansētu zaļo komponenti, valsts izmanto 30% no nacionālās aploksnes (*47.pants, TMR*).

Pēc dziļākas analīzes, ko 2013. gadā veica ZM speciālisti un kas ilustratīvi attēlota 1. attēlā, var vērtēt, ka principiālu pārmaiņu, salīdzinot ar pirmsreformas posmu, šajā jomā nav. Salīdzinot ar iepriekšējiem savstarpējās atbilstības nosacījumiem, no 2015. gada samazināts savstarpējās atbilstības nosacījumu skaits par 5 prasībām (*TMR 93.pants, II pielikums*).

Līdz 2014.gadam	No 2015.gada
Vide: SMR 3 – notekūdeņu dūņas SMR 2 – gruntsūdeņu aizs. LLVN – atbilstošu iekārtu izm. LLVN – minimālais ganāmpulka blīvums un/vai atbilst. režīmi LLVN – ilggadīgo ganību aizs. SMR 4 - Nitrātu direktīva LLVN - Buferj. gar ūdensteci LLVN - Ūdens izmant. atļaujas LLVN - Min augsnes segums LLVN - Min zemes apstrāde, pret eroziju LLVN - Augsnes org. vielu sagl. SMR 1 - Putnu aizs. SMR 5 - Dzīvotņu aizs. LLVN - Ainavas īpašību saglab.	Vide: LLVN 3 - Gruntsūdeņu aizs. SMR 1 - Nitrātu direktīva LLVN 1 - Buferj. gar ūdensteci LLVN 2 - Ūdens izmant. atļaujas LLVN 4 - Min augsnes segums LLVN 5 - Min zemes apstrāde, pret eroziju LLVN 6 - Augsnes org. vielu sagl. SMR 2 - Putnu aizs. SMR 3 - Dzīvotņu aizs. ~~LLVN 7 – Mitrzemju aizs.~~ LLVN 8 - Ainavas īpašību saglab.

Līdz 2014.gadam	No 2015.gada
Sab., dzīv. un augu veselība SMR 11 - pārtikas likums SMR 10 - hormonālo vielu aizl. SMR 6 - cūku identificēšana SMR 7 - liellopu identificēšana SMR 8 - aitu un kazu ident. SMR 12 - encefalopātiju kontr. ~~SMR 13 – mutes & nagu sērgas k.~~ ~~SMR 14 – cūku vezikulāro sl. k.~~ ~~SMR 15 – inf.katarālā drudža k.~~ SMR 9 - augu aizs. Līdzekļi Dzīvnieku labturība SMR 16 - standarti teļu aizs. SMR 17 - standarti cūku aizs. SMR 18 – stand. l/s dzīv. aizs.	Sab., dzīv. un augu veselība SMR 4 - pārtikas likums SMR 5 - hormonālo vielu aizlieg. SMR 6 - cūku identificēšana SMR 7 - liellopu identificēšana SMR 8 - aitu un kazu ident. SMR 9 - encefalopātiju kontrole SMR 10 - augu aizs. Līdzekļi Dzīvnieku labturība SMR 11 - standarti teļu aizs. SMR 12 - standarti cūku aizs. SMR 13 - standarti l/s dzīv. aizs.

Avots: ZM analītiska prezentācija, 2013. gada septembris

1. attēls. TM saņemšanas vides un citu savstarpējās atbilstības nosacījumu kopums pirms- un pēc reformas laika posmā

Šī nosacījumu kopa paredz, ka ir ierobežojumi saistībā ar augkopības intensificēšanu, bet nav nozīmīgu izmaksu to ievērošanā ekstensīvas augkopības gadījumā. Savukārt aktīvas lopkopības ražošanas gadījumā šie nosacījumi joprojām radīs papildu izmaksas, tomēr ne lielākas kā iepriekš. Tā kā Eiropas līmenī vispārējais pielietojums nerada iespējas dalībvalstij veidot kādus savus ieviešanas nosacījumus-

TM reformas ieviešanas seku analīzē šā nosacījuma ieviešana netiek saistīta ar papildu izmaksām un ir vispārēji vienota visos TM reformas ieviešanas scenārijos.

TMR vispārēji paredz (47. pants), ka šīs „zaļās komponentes” (vai, kā bieži teikts – „zaļināšanas maksājuma”) finansēšanai izmantojami 30% no TMR II pielikumā noteiktā valsts gada

maksimālā apjoma. Tomēr, atkarībā no šajā ziņojumā tālāk aprakstītās pamatmaksājumu shēmas ieviešanas risinājuma un laika, praktiskajā pielietojumā ir bijušas iespējamās nianšes, kuras ir izmantotas scenāriju veidošanā.

1.3. TM sistēmu veidojošie izvēles elementi. Vispārējās izvēles

1.3.1. Aktīva lauksaimnieka nosacījums

TMR 9. pants plaši izklāsta no jauna oficiāli ieviesta jēdziena „Aktīvs lauksaimnieks” saturisko nozīmi. Un šis **jēdziens veidots no nolieguma pozīcijām**, definējot personas, kuras izslēdzamas no TM saņēmēju saraksta:

1. Tiešos maksājumus nepiešķir fiziskām vai juridiskām personām vai fizisku vai juridisku personu grupām, kuru lauksaimniecības zemes ir galvenokārt tādas zemes, kuras tiek dabiski uzturētas noganīšanai vai kultūraugu audzēšanai piemērotā stāvoklī, un **kuri šajās platībās neveic darbību minimumu**, ko dalībvalstis noteikušas saskaņā ar 4. panta 2. punkta b) apakšpunktu (tas ir- neuztur LIZ piemērotā stāvoklī – *autoru piezīme*).

2. Tiešos maksājumus nepiešķir fiziskām vai juridiskām personām vai fizisku vai juridisku personu grupām, **kuras pārvalda lidostas, hidrotehniskas būves, pastāvīgus sporta un atpūtas laukumus un sniedz dzelzceļa pakalpojumus un pakalpojumus nekustamo īpašumu jomā** (tas ir - tiek izveidots neatbilstīgo TM saņemšanas kandidātu saraksts pēc viņu vispārsaimnieciskās darbības pazīmēm – *autoru piezīme*).

Attiecīgā gadījumā dalībvalstis, balstoties uz objektīviem un nediskriminējošiem kritērijiem, var nolemt pirmajā daļā uzskaitītajām darbībām pievienot citus līdzīgus nelauksaimniecības darījumdarbības veidus vai darbības (citiem vārdiem – izveidot tā saukto negatīvo sarakstu (TM saņemšanai nekvalificēto personu sarakstu), un pēc tam jebkurus šādus papildinājumus var atcelt.

Tomēr personas, uz kurām attiecas pirmās vai otrās daļas darbības joma, uzskatīs par aktīvu lauksaimnieku, ja tās dalībvalstu pieprasītā formā iesniedz pārbaudāmus pierādījumus, kas apliecina kādu no šādiem faktiem:

- a) gada tiešo maksājumu summa ir vismaz 5 % no kopējiem ieņēmumiem, kuri gūti no nelauksaimnieciskām darbībām pēdējā fiskālajā gadā, par kuru ir pieejami šādi pierādījumi;
- b) tās lauksaimnieciskās darbības nav nenozīmīgas;
- c) tās darījumdarbības vai uzņēmuma galvenie mērķi ir lauksaimnieciskās darbības veikšana.

3. Papildus 1. un 2. punktam, balstoties uz objektīviem un nediskriminējošiem kritērijiem, dalībvalstis var pieņemt lēmumu, ka nekādi tiešie maksājumi nav jāpiešķir fiziskām vai juridiskām personām vai fizisku vai juridisku personu grupām:

- a) kuru lauksaimnieciskās darbības ir tikai nenozīmīga daļa no to kopējās saimnieciskās darbības, un/vai
- b) kuru pamatdarbība vai uzņēmuma galvenie mērķi nav lauksaimnieciskās darbības veikšana.”

Tā kā šis saņēmēju loks ir visnotaļ specifisks un arī **potenciālajām tajā iekļaujamajām vienībām, pie viņu vēlmēm, ir praktiskas iespējas izslēdzošo ierobežojumu apiet**, piemēram, nodibinot meitasuzņēmumu ar lauksaimniecisko darbību – LIZ uzturēšanu piemērotā stāvoklī - kā reģistrēto pamatdarbības veidu, šajā pētījumā

Aktīva lauksaimnieka nosacījums šajā pētījumā nav uztverts par ievērtības cienīgu jauno TM sistēmu veidojošo elementu nevienā no scenārijiem.

1.3.2. Tiešo maksājumu saņemšanas prasību minimums

TMR 10. pants nosaka dalībvalsts iespējas noteikt prasību minimumu TM saņemšanai.

Tiešos maksājumus var nepiešķirt, ja:

- (1) Atbalsta tiesīgā LIZ par, kuru pieprasa maksājumus ir mazāka par 1 ha,
vai
- (2) Kopējais tiešo maksājumu apjoms, par kuru iesniegts iesniegums, mazāks par 100 eiro.

Tā kā līdzšinējā prakse ir bijusi saistīta ar 1 ha ierobežojumu, bet par 1 ha saņemamā TM robeža nākotnē, visticamāk, būs lielāka par 100 EUR/ha, **šajā analīzē ir pieņemts, ka TM var nepiešķirt, ja atbalsta tiesīgā LIZ par kuru pieprasa maksājumus, ir mazāka par 1 ha.**

Tomēr Latvijai ir iespēja papildus noteikt arī 100 EUR sliekšni gadījumiem, kad saimniecībai būtu iespēja pretendēt uz TM, piemēram, par lopkopības produkcijas ražošanu uz mazākām par 1 ha platībām.

1.3.3. Maksājuma summas samazinājums un griesti

TMR 11. pants nosaka, ka:

„Dalībvalstis tiešo maksājumu summu, ko lauksaimniekam paredzēts piešķirt saskaņā ar III sadaļas 1. nodaļu attiecīgajā kalendārajā gadā, **samazina par vismaz 5 %** attiecībā uz summas daļu, kas pārsniedz EUR 150 000”.

Tajā pašā laikā ir plašas dalībvalsts rīcības variācijas, nosakot lielāko TM saņēmēju personu saņemamās atlīdzības progresīvo samazinājumu.

DV var arī izlemt TM samazinājumu nepiemērot, ja

- (i) tā izlemj piešķirt pārdalošo maksājumu vairāk nekā 5% apmērā no nacionālās aploksnes;
- (i) tā izlemj piešķirt pārdalošo maksājumu un tam piemēro maksimālo atbalsta likmi un platību.

Tā kā projekta izstrādes gaitā sabiedrības politiskajā dienaskārtībā nav novērotas diskusijas par šādas iespējas praktisku izmantošanu,

analīzē **visos atbilstīgajos scenārijos ir pieņemts**, ka noteikti par 5 % tiks samazināta TM summa, kas vienam saņēmējam pārsniegs 150K EUR gadā.

Tomēr to var arī nesamazināt, ja būs pārdalošā maksājuma shēma – un tas tiks ievērots, kvantitatīvi vērtējot darba tālākajā izklāstā formulēto atbilstīgo scenāriju.

Tomēr **mūsu pienākums atzīmēt**, ka

Katra dalībvalsts, arī Latvija- **drīkst noteikt arī lielāku un progresīvāku TM samazināšanas režīmu salīdzinoši lielākajiem saņēmējiem, tomēr - tikai no summas, kas lielāka par EUR 150K vienam saņēmējam (arī – saistīto uzņēmēju grupai).**

1.3.4. Elastība starp pīlāriem

TMR 14. pants skaidri piešķir katrai dalībvalstij tiesības daļu no savas kopējās TM aploksnes pārvirzīt starp pīlāriem.

Šajā pētījumā zināšanai pieņemts sabiedrības politiskā vienošanās, ka **7,46 % no TM nacionālajiem griestiem tiek pārcelti uz ELFLA.**

Šā lēmuma ietekmē novērtētie TM aploknes griesti Latvijai parādīti 2. tabulā. Reālā TM aploksnē 6 gadu laikā varētu pieaugt 1,66 reizes.

2. tabula. Latvijai pieejamie kopējie TM finanšu resursi no ES budžeta pēc pārdales starp pīlāriem 2014.-2020. gados

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Neto maksimālais apjoms (TMR 7.pants), (pirms pārdales) MEUR		195,6	222,4	249	275,9	302,8	302,8
TM plānotās aploknes reālie griesti	169,0 ^{*)}	181.1	205.8	230.6	255.3	280.2	280.2
TM pārmaiņas Latvijā, 2014=100%	100	107	122	136	151	166	166

^{*)} ZM informācija

Avots: Autoru aprēķins pēc TMR

Šis lēmums praksē automātiski nozīmē, ka visi reālie TM iespējamie apjomi arī individuālā līmenī no teorētiski iespējamās summas samazinās par šo daļu. Vienlaikus tas paplašina iespējas veidot savu plašāku lauku attīstības politiku, atbilstoši pašu valstī izstrādātajiem programmas pasākumiem un to nosacījumiem.

Jāievēro, ka principā **TMR pieļauj iespēju šo pārvirzāmo daļu palielināt līdz pat 15 % no TM nacionālajiem griestiem, kas vēl būtiskāk stiprinātu Latvijas Lauku attīstības programmas finansēšanas iespējas, ja, piemēram, LAP būtu nozīmīgi pasākumi, kuru efektīvai īstenošanai pietrūkst resursu.**

1.3.5. Jauno lauksaimnieku shēma

Jauno lauksaimnieku shēma (jeb *Maksājums gados jaunajiem lauksaimniekiem* – saskaņā ar TMR oficiālo tekstu) ir atspoguļota TMR 5. nodaļā.

Šis TM sistēmas elements ir vispārēji lietojams visās ES dalībvalstīs, un tā būtība ir sniegt papildu atbalstu gados jaunu saimnieku vadītām saimniecībām to pirmajos darbības gados, piešķirot uz laiku, ne ilgāku par 5 gadiem:

„ ... ikgadēju maksājumu gados jaunajiem lauksaimniekiem, kuri ir tiesīgi saņemt maksājumu saskaņā ar [TMR] 1. nodaļā minēto pamata maksājuma shēmu vai vienotā platībmaksājuma shēmu).”

Ar jēdzienu "*gados jauni lauksaimnieki*" saprotot fiziskas personas:

- kuras pirmo reizi dibina lauku saimniecību kā saimniecības vadītāji vai kuras šādu saimniecību jau ir izveidojušas piecu gadu laikā pirms pirmās pieteikuma iesniegšanas saskaņā ar pamata maksājuma shēmu vai vienotā platībmaksājuma shēmu, kā minēts Regulas (ES) Nr. 1306/2013 72. panta 1. punktā, un
- kuras tajā gadā, kad iesniedz šo pieteikumu, nav vecākas par 40 gadiem.

TMR nosaka, ka jauno lauksaimnieku shēmas finansēšanai drīkst izmantot līdz pat 2 % no TM nacionālajiem griestiem, bet atbalsta apjoms praktiski nosakāms kā 25% no pamatmaksājuma, kas konkrētajam saimniekam piekrīt.

Tā kā maksājums ir vispārējs un likme būtībā arī, bet jaunu saimniecību vadītāju ienākšana mūsu valsts saimniecību struktūra ir nozīmīgs risināmais uzdevums, [šajā darbā necenšoties atrast tam faktoloģiskos pierādījumus] - šajā analīzē pieņemts

Jauno lauksaimnieku shēmas finansēšanai tiek izmantoti pieejamie resursi pilnā apmērā (2 % no TM griestiem visā plāna periodā). Bet konkrētie saņēmēji to iegūs kā papildinājumu pie pārējā TM kopuma, un saimniecību līmenī tas uzskatāms par individuālu ieguvumu.

1.3.6. Mazo lauksaimnieku atbalsta shēma

TMR V sadaļa pieļauj iespēju katrai dalībvalstij izveidot tā saukto Mazo lauksaimnieku atbalsta shēmu, kuras būtība ir aizstāt visus maksājumus, kas piešķirami saskaņā ar TMR III un IV sadaļu – tas ir:

- pamata maksājumi un saistītie maksājumi,
- pārdalošais maksājums,
- maksājums par klimatam un videi labvēlīgām lauksaimniecības praksēm – arī šo prakšu nosacījumi uz šīs shēmas dalībniekiem neattiecas,
- maksājumi par apgabaliem, kuros ir dabas ierobežojumi,
- maksājums gados jaunažiem lauksaimniekiem

Būtībā tas ir ar platībām saistītais TM atbalsts visās tā izpausmes formās.

Tomēr - **Mazo lauksaimnieku shēmas dalībniekiem jāsiglabā platība vismaz 2015. gadā deklarēto ha apmērā (64. pants, TMR).**

Šajā darbā ir pieņemts, ka :

- mūsu valstī **Mazo lauksaimnieku atbalsta shēma tiks izmantota,**
- bet no visnotaļ daudzajām iespējām noteikt mazo lauksaimnieku maksājumu Latvijā nolemts **izmantot mazāko iespējamo summu – EUR 500 gadā.**

Atbilstīgi – visās kvantitatīvajās analizēs pieņemts, ka atbalsttiesīgie saņēmēji izmantos iespēju izvēlēties saņemt šo maksājumu, kamēr tas nodrošinās salīdzinoši ar citām alternatīvām lielāku ienākumu apjomu.

Tomēr

mūsu pienākums ir atzīmēt, ka Latvijai bija (un joprojām praktiski – IR) iespēja izvēlēties arī lielāku šā maksājuma likmi – līdz pat EUR 1250, kas palielinātu saņēmēju skaitu ar atvieglotām administrēšanas procedūrām.

Praktiski tas varētu aptvert arī saimniecības ar orientējoši līdz pat apmēram 12-15 ha pirmajos programmas gados un apmēram 8-10 ha 2020. gadā, atkarībā no izvēlēta TM mehānisma.

Tomēr šīs alternatīvās izvēles ekonomiskā ietekme, kas būtiski mainītu visu pārējo maksājumu apjomus un sadalījumu (un īpaši – šīs shēmas dalībnieku skaitu!!⁵), šajā darbā nav vērtēta, jo jau 2013. gada 24.jūlijā ZM Lauksaimniecības konsultatīvajā padomē kopā ar nevalstiskajām organizācijām ir lemts par augstāk nosaukto likmi – EUR 500, un saskaņā ar šā projekta darbuzdevumu šādas izvēles vairs nav scenārijus veidojošie elementi.

1.3.7. Saistītais atbalsts

TMR IV sadaļa nosaka katras dalībvalsts tiesības izveidot savas saistītā atbalsta shēmas, atbilstīgi šīs regulas noteikumiem.

⁵ Ļoti aptuveni var vērtēt, ka šādā gadījumā mazo lauksaimnieku shēmā varētu iesaistīties līdz pat 2/3 no visiem saņēmējiem, un šim nolūkam izmantojot pat līdz EUR 40-50 M gadā.

Latvijai ir aktuāls šajā sadaļā definētais tā sauktais *Brīvprātīgs saistītais atbalsts (turpmāk tekstā – BSA)*. Pēc savas ekonomiskās būtības tas ir ar ražošanu saistīts atbalsts (TM daļa piesaistīta kādas atsevišķas nozares produkcijas ražošanai – platībai vai dzīvniekiem).

BSA var novirzīt summāri līdz pat 15 % no TM kopējās aploksnes. Tomēr ir noteikums, ka vismaz 2 % tad ir jābūt veltītiem proteīnkultūru ražošanas atbalstam, bet pārējos 13 % var izmantot citu lauksaimniecības produktu ražošanas veicināšanai. Jāuzsver – šis ir dalībvalsts tiesības, bet ne pienākums – izveidot BSA shēmas. Darba gaitā, veidojot analizējamās scenārijus, (par to turpmākajā šā darba daļā) tomēr pieņemts, ka

BSA tiks maksimāli izmantots – novirzot tam kopā 15 % no TM aploksnes – 2 % proteīnkultūrām un 13 % pārējai lauksaimniecības produkcijai.

Šis pieņēmums balstās uz citu pieņēmumu – ka Latvijā izpildās TMR 53. pantā noteiktie priekšnoteikumi tik liela BSA noteikšanai, ko šā darba autori paši gan nav pārbaudījuši.

Tomēr **jāievēro**, ka TMR 52. panta 5. punkts nosaka, ka

saistīto atbalstu var piešķirt **tikai** tādā apmērā, cik tas nepieciešams, lai attiecīgajās nozarēs vai reģionos radītu stimulu **saglabāt pašreizējo ražošanas apjomu**

1.3.8. Maksājumi par apgabaliem, kuros ir dabas ierobežojumi

TMR III sadaļas 4. nodaļa paredz iespēju noteikt īpašu -

„maksājumu lauksaimniekiem, kuriem ir tiesības saņemt maksājumu saskaņā ar [TMR] 1. nodaļā minēto pamata maksājuma shēmu vai vienotā platībmaksājuma shēmu un kuru saimniecības pilnībā vai daļēji atrodas apgabalos, kuros ir dabas ierobežojumi un kurus dalībvalstis noteikušas saskaņā ar Regulas (ES) Nr. 1305/2013 32. panta 1. punktu ("maksājumi apgabaliem, kuros ir dabas ierobežojumi")

Tā kā Latvijā šādi maksājumi nav noteikti un publiskā telpā nav vērojams nedz pieprasījums, nedz iestrādes šādu maksājumu noteikšanai no TM budžeta, tālākajā analīzē

pieņemts, ka **arī turpmāk Latvijā šādus maksājumus par apgabaliem, kuros ir dabas ierobežojumi, nenoteiks.**

1.4. Latvijai vēl lemjamie TM struktūras elementi

1.4.1. Galvenā maksājumu shēma

TMR III sadaļas 1. nodaļa katrai dalībvalstij sniedz iespēju (arī - pienākumu) veikt principiālo izvēli starp vienu no TM principiālajām sistēmām.

1.4.1.(1) Pamata maksājumu shēma – (turpmāk tekstā – PMS)

Pēc būtības, tā nozīmē 2 pamatkritērijus TM faktiskās saņemšanas tiesībām –

- katram lauksaimniekam kā potenciālajam TM saņēmējam izmantojamas atbilstīgas LIZ ha skaits un
- lietošanā esošas maksājumu tiesības.

Maksājumu tiesību vērtība var tikt noteikta divos veidos:

- 1) vienāda vērtība uz ha visā valstī (25.pants, 40.pants, TMR);
- 2) proporcionāli TM summai (VPM+ PPVA+ īpašais atbalsts), ko katrs lauksaimnieks saņēma 2014. gadā un kas tiek dalīta ar maksājumu tiesību (ha)

skaitu, ja PMS ievieš 2015. gadā (26.pants, TMR); Vai - proporcionāli atbalsta summai (VPM bāze+ PPVA), ko katrs lauksaimnieks saņēma iepriekšējā gadā pirms shēmas ieviešanas un kas tiek dalīta ar maksājumu tiesību (ha) skaitu, ja PMS ievieš pēc 2015. gada (40.pants, TMR).

Tomēr, ja arī izmantotu maksājumu tiesību individuālās diferencēšanas iespēju, šīs pašas TMR 25. pants nosaka, ka **tām noteiktā laika posmā būtu jākonverģē**, tomēr pieļaujot visai sarežģītu konverģences noteikuma mīkstināšanas mehānismu.

Lauksaimniekam piešķirto maksājumu tiesību skaits būtu vienāds ar to atbalstam tiesīgo hektāru skaitu, kuri ir lauksaimnieka rīcībā un kurus lauksaimnieks deklarē savā atbalsta pieteikumā shēmas pirmajā ieviešanas gadā. Tāpat uz maksājumu tiesībām var pretendēt tikai tie lauksaimnieki, kuriem bija tiesības saņemt TM 2013. gadā (24.pants, 39.pants, TMR).

Tomēr vienlaikus jāievēro arī to, ka valsts šās shēmas ieviešanas gadījumā **zaudē tiesības izmantot PPVA maksājumus** (par to tālāk šajā darbā), kas Latvijas gadījumā 6 gadu laika posmā varētu nozīmēt 212M EUR ar lauksaimniecību saistītu personu kontos (vienlaicīgi jāsaprot arī, ka tā ir valsts budžeta ikgadējo faktisko izmaksu daļa, kas netiek izmantota citiem sabiedrības attīstības mērķiem).

Tāpat jāievēro arī, ka šīs shēmas ieviešanas gadījumā **būtiski ierobežojas iespējas turpmāk palielināt maksājumu tiesību skaitu** salīdzinājumā ar šīs shēmas ieviešanas brīdi. Pat – ja nozīmīgi palielinātos izmantotās LIZ ha faktiskais skaits.

1.4.1.(2) vienotā platībmaksājuma shēma

Pēc būtības, vienotā platībmaksājuma shēma (turpmāk tekstā VPM) TM faktiskās saņemšanas tiesību iegūšanai nozīmē tikai 1 pamatkritēriju– atbilstīgas LIZ ha skaits saņēmēja legītimā lietošanā konkrētajā gadā, uz kuru attiecinā visā valsts teritorijā attiecīgajam gadam noteikto vienoto maksājumu likmi.

VPM shēmas gadījumā atbalsts tiek piešķirts katru gadu par katru atbalstam tiesīgo deklarēto ha, kas ir lauksaimnieka rīcībā. Maksājuma pamatlikme tiek noteikta, dalot pieejamo aploksni ar deklarēto atbalstam tiesīgo ha skaitu (36.pants, TMR).

Atbalsta tiesiskais regulējums, pieļauj arī pamatlikmes diferenciaciju par ha. Šajā gadījumā 20% no kopējās maksājuma aploksnes tiek noteikti proporcionāli īpašā atbalsta summai 2014. gadā (36.pants, TMR). Papildus citam – šīs shēmas izvēle dod tiesības no valsts budžeta finansēt PPVA maksājumus, kas Latvijas gadījumā 6 gadu laika posmā varētu nozīmēt EUR 212M – pakāpeniski samazinoties no EUR 42M 2015. gadā līdz EUR 28M 2020. gadā;

Izdarot šo pamatizvēli, **iespējamas vēl vairākas saistītas secīgas izvēles –**

1.4.1.(3) pamata maksājumu shēmas ieviešanas gads-

pamata maksājumu shēmas **ieviešanas gads** var būt gan 2015. gads, gan jebkurš cits – līdz pat 2020. gads vai, pagaidām – pat- 2021. gads.

1.4.1.(4) Zaļināšanas maksājuma diferencēšana

Ieviešot PMS jau 2015. gadā, iespējams izvēlēties arī, **diferencēt zaļināšanas maksājumu vai noteikt izlīdzinātu zaļināšanas maksājumu visā valsts teritorijā**. Ieviešot PMS 2016. gadā vai vēlāk vai arī ieviešot VPM shēmu – zaļināšanas maksājuma vērtība būs vienāda visā valsts teritorijā. Pat – ja tiks izmantota maksājumu tiesību individuālās diferencēšanas iespēja.

Tādējādi izveidojas **vairākas atšķirīgas izvēles** iespējas TM turpmākās sistēmas izveidošanā, kas var būt pamatā politiski pilnīgi **atšķirīgiem scenārijiem**:

= **VPM pret PMS**;

= **PPVA izmantot vai nē**;

= PMS gadījumā **maksājumu tiesības diferencēt vai nē**;

= ieviešot PMS 2015. gadā **zaļināšanas maksājumu diferencēt vai nē**.

1.4.2. Pārdalošais maksājums

TMR III sadaļas 2. nodaļa paredz iespēju katrai dalībvalstij ieviest pārdalošo maksājumu (turpmāk tekstā – PDM). Un šādu maksājumu būtībā var ieviest arī jebkurā nākamajā gadā.

Tā būtība ir noteikt no TM budžeta katram atbalsttiesīgajam saņēmējam par viņa piesakāmajiem kāda noteikta skaita pirmajiem hektāriem ikgadēju maksājumu kādā noteiktā apmērā.

Maksājumu konkrēto apmēru valsts var noteikt pēc savas izvēles, ievērojot vairākus ierobežojumus. Tas veidojas no likmes, kas nav lielāka par 65 % no valsts vidējā maksājuma par hektāru, un konkrētā saņēmēja atbalsttiesīgās platības hektāriem, kuru skaits tomēr nedrīkstētu pārsniegt kādu valsts noteikto maksimumu, kas Latvijas gadījumā nav lielāks par 30 hektāriem. Šā maksājuma finansēšanas avots faktiski ir galvenajai shēmai atvēlamais finanšu resurss. Praksē tas nozīmē, ka par definēto skaitu pirmajiem atbalsttiesīgajiem hektāriem saņēmējs saņemtu šo PDM, bet par visu TM atbalsttiesīgo zemi (arī par šiem pirmajiem hektāriem) saņemtu citu zemāku TM pamatlikmi, kas pēc būtības izveidotos pēc šādas formulas, un pie liela saņēmēju saimniecību skaita varētu kļūt būtiski zemāka:

$$TMPL = \frac{TMGSHApI - PDMha * PDML}{TMha}, \quad (1)$$

kur *TMGSHApI* – TM pamatshēmai (VPM vai PMS) izmantojamā TM aploksnes daļa gadā;

TMPL – TM (VPM vai PMS) vispārējā pamatlikme gadā

PDMha – Pārdalošo maksājumu saņemtiesīgā platība kopā valstī gadā

PDML – Valstī noteiktā PDM likme

TMha – Kopējais TM atbalsttiesīgo hektāru skaits gadā

Balstoties uz sabiedrībā notikušu diskusiju nepublicētiem atreferējumiem par atšķirīgām pozīcijām, šajā darbā **pieņemām**, ka

PDM ieviešana ir izskatāma alternatīva. Platības limits saņēmējam šajā analīzē noteikts maksimālajā apjomā – **30 ha**, bet par PDM likmi izvēlēti sabiedrības diskusijās aprobētie **EUR 30 par hektāru**.

Šāda maksājuma noteikšana pēc savas ekonomiskās būtības nozīmētu papildus ienākumu atbalsta sniegšanu mazāku saimniecību īpašniekiem, un šī atbalsta apjoms, pie vērtētās likmes

EUR 30 par ha nozīmētu EUR 900 gadā (vai EUR 75 mēnesī) 30 ha saimniecības apsaimniekotājam vai, piemēram, EUR 300 gadā (vai EUR 25 mēnesī) 10 ha saimniecības apsaimniekotājam.

Tomēr, **lēmumu pieņemot, jāsaprot, ka**

- Platības limitu drīkst noteikt jebkuru – tomēr mazāku par 30 ha.
- bet **PDM likme varētu sasniegt līdz pat aptuveni EUR 110** par 1 ha atbalsttiesīgās platības, ja piemēro 65 % ierobežojumu.

1.4.3. Pārejas perioda valsts atbalsts

TMR 37. pants paredz, ka Dalībvalstis, kuras piemēro vienotā platībmaksājuma shēmu, var pieņemt lēmumu laikposmā no 2015. līdz 2020. gadam piešķirt pārejas posma valsts atbalstu – turpmāk tekstā PPVA.

Tomēr šo atbalstu var piešķirt lauksaimniekiem tikai tajās nozarēs, kurās šāds atbalsts tika piešķirts jau 2013. gadā un uz identiskiem nosacījumiem (izņemot maksājumu samazinājumu, kas ir obligāts). Latvijas gadījumā pieejamie PPVA finansēšanas resursu griesti ir parādīti 3. tabulā.

3. tabula. Latvijai pieejamie PPVA finansēšanas resursu griesti 2014.-2020. gados, milj. EUR

Rādītājs	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Pārējas posma valsts atbalsts	43	40	37	34	31	28

Avots: TMR 37. pants

Pašlaik Latvijas valdība ir lēmusi 2014. gadā PPVA finansēt. Tomēr - par 2015. un secīgajiem gadiem šāda lēmuma vēl nav. Tāpēc analizē **izskatāmas abas iespējas – pēc 2015. gada PPVA gan tiek finansēts, gan arī šis finansējums tiek pārtraukts.**

Vērtējot šā maksājuma ieviešanas mērķtiecību, **būtu vērts ievērot, ka:**

- PPVA ir legāla **iespēja valstij sniegt savas zemes lauksaimniecības ražošanas nozarei reālu finansiālu atbalstu papildu** tām naudas plūsmām, kas atvēlētas no ES KLP budžeta (ar zināmu nacionālo līdzfinansējumu ELFLA fondam) un Latvijas gadījumā uz 1 ha lauksaimniecības zemes ir (un arī paliks) būtiski mazākas kā faktiski visās citās dalībvalstīs;
- Šo maksājumu **finansēšana pilnā apjomā notiek no mūsu valsts budžeta** pašu (nodokļu!) ieņēmumiem, kuru resursus principā var izmantot jebkurai citai valsts atzītai vajadzībai – gan ar lauksaimniecību un/vai laukiem saistītai (piemēram, LAP papildfinansēšanai, lauku ceļu programmai vai kādai citai), gan arī ar šīm jomām nesaistītai- piemēram, izglītībai, aizsardzībai, vai jebkurai citai.
- Atbilstīgi esošajai kārtībai, **jauni PPVA saņēmēji (salīdzinājumā ar 2013. gadu) faktiski vairs nevar parādīties.** Arī – ja pašlaik un nākotnē veidojas un aug jaunas saimniecības;
- Katram saņēmējam individuāli noteiktās **aploksnītes robežas ir balstītas uz „vēsturiskiem nopelniem” bez ciešas saistības turpināt agrāko darbību,** pamatojoties uz kuru šīs likmes savā laikā tika noteiktas;

2. KLP tiešmaksājumu sistēmas reformas ieviešanas scenāriji Latvijā

2.1. Reformētā TM mehānisma izveidošanas scenāriju elementi

2.1.1. Galvenās scenārijus veidojošās Latvijas izvēles TM sistēmas nākotnes attīstībai

Atbilstīgi iepriekšējā nodaļā veiktajam TM ieviešanas nosacījumu izvērtējumam, Latvijā veidojamajam TM mehānisma ieviešanas scenāriju formulēšanā tiek izmantoti šādi iespējami atšķirīgie elementi un to izmantošanas varianti:

2.1.1.(1) maksājumu galvenās shēmas izvēle (G_SH)

- (1) pamatmaksājumu shēma (PMS)
- (2) vienotā platībmaksājumu shēma (VPM)

2.1.1.(2) Zaļā komponente – tās individualizācija (ZAL)

- (1) Vienāda zaļināšanas maksājuma likme visā valsts teritorijā (Z_IZL)
- (2) Diferencēta maksājumu likme proporcionāli individuāli noteiktām MT PMS ieviešanas gadījumā 2015. gadā (citos apstākļos šāda diferencēšana atbilstīgi TMR nepastāv) (Z_DIF)

2.1.1.(3) Reformas ieviešanas gads (Iev_G)

Katrā ziņā, jauna TM noteikti tiek ieviesta 2015. gadā. Mainīties var vienīgi PMS ieviešanas gads – attiecīgi, līdz tam izmantojot VPM:

- (1) PMS tiek ieviesta 2015. gadā. Tomēr, veicamā procedūru apjoma dēļ šā ziņojuma galversijas sagatavošanas laikā tas praktiski vairs nav iespējams, un šī iespēja tagad vērtējama vairs tikai kā teorētiski salīdzināma neizmantotā iespēja (15)
- (2) PMS tiek ieviests reāli iespējami agrākajā - 2016. gadā (16)
- (3) PMS tiek ieviests kādā vēlākā gadā, piemēram- jau nākošajā politikas programmas, pilnā apjomā izmantojot TMR sniegtās PMS ieviešanas atlikšanas termiņa iespējas (21)

2.1.1.(4) Pārdalošais maksājums (PDM)

- (1) Netiek izmantots (MIN)
- (2) Tiek izmantots kā saimniecību struktūras politikas instruments maksimālajā intensitātē (MAX_30)

2.1.1.(5) Pārejas perioda valsts atbalsts (PPVA)

- (1) Netiek izmantots (MIN)
- (2) Tiek izmantots maksimālā apjomā (MAX)

2.1.1.(6) Mazāk labvēlīgo apvidu maksājums no ELFLA resursiem (MLA)

- (1) Netiek izmantots, tādējādi atbrīvojot finanšu resursus lauksaimniecības reālās produkcijas ražošanas jaudu attīstības finansēšanai. (MIN)
- (2) Tiek pastāvīgi ieviests visā LV teritorijā – par ieviešanas reģionālajām niansēm pašlaik nediskutējot. (MAX)

2.1.2. Scenārijos nemainīgās Latvijas izvēles TM sistēmas nākotnes attīstībai

2.1.2.(1) Maksājums jaunajiem lauksaimniekiem

Tiek izmantots maksimālajā līmenī 2 % no aploksnas. Attiecīgi – nedaudz samazina visu pārējo izmantoto elementu intensitāti.

2.1.2.(2) Maksājums teritorijām ar dabas ierobežojumiem

Netiek izmantots – jo, atbilstīgi plāna versijai darba izstrādes laikā, praktiski visa Latvijas teritorija nākošajā politikas posmā būtu piederīga MLA teritorijām, un šā maksājuma izmantošana praktiski neradītu nozīmīgas pārdales iespējas starp saņēmējiem dažādās teritorijās.

2.1.2.(3) Mazo lauksaimnieku atbalsta shēma

Tiek izmantota kā 500 EUR uz saimniecību izvēles iespēja. Ar 5- 8 % no TM aploksnas pieteikšanās brīdī- 2015. gadā, atkarībā no izvēlētas ieviešamā TM mehānisma struktūras. Īpatsvaram attiecīgi samazinoties līdz ar kopējās aploksnas palielināšanos pa gadiem un, iespējams, arī ievērtējot līdzšinējo mazo saimniecību izstāšanās tempu no lauksaimnieciskās ražošanas.

2.1.2.(4) Saistītais atbalsts

- (1) Pretēji darba sākotnējā posmā plānotajam, pamatojoties uz vispārēju sabiedrības viedokli maksimāli saistīt TM ar reālas lauksaimniecības preču produkcijas ražošanu, un lai ierobežotu kopējo scenāriju skaitu līdz darbuzdevumā noteiktajai maksimālajai robežai, tiek izmantots maksimāli iespējamā apjomā. (MAX)
- (2) Principā būtu vērtējama arī versija, kad, līdz ar maksājumu vispārējās likmes pieaugumu BSA tiek atcelts, atbrīvojot finanšu resursu citām TM sistēmas komponentēm (MIN). Tomēr šajā darbā šī versija nav vērtēta.

2.2. TM reformas ieviešanas scenāriju veidošanas apsvērumi

Pieejas scenāriju veidošanā

Ir iespējamas vairākas pieejas TM sistēmas reformas ieviešanas scenāriju izstrādē. No tām var izcelt

- **Reflektīvu.** Tiek atspoguļotas sabiedrības vēlmes (angļu valodā - *desires*), kas formulētas interešu grupu diskusijās un viedokļu dokumentos, kā arī jau pieņemtos politikas lēmumos.
- **Loģiski konstruktīvu.** No iespējamajiem scenārijiem veidojošajiem elementiem tiek izveidotas visas iespējamās kombinācijas.
- **Vērtībās balstītu loģiski konstruktīvu.** Tiek definētas iespējamās sabiedrības vērtības, kuru sasniegšanu definējamie scenāriji var veicināt vai, tieši pretēji – kavēt. Tālāk, uz šo vērtību analīzes pamata, tālākai analīzei tiek formulēti scenāriji, ko veido

atbilstoši šo vērtību sasniegšanai labāk izvēlamie politikas īstenošanas instrumentu kopumi.

Īss vērtējošs ieskats šo pieeju būtībā.

2.2.1. Reflektīvā pieeja

Šajā gadījumā tiek atspoguļotas sabiedrības vēlmes, kas formulētas interešu grupu diskusijās un viedokļu dokumentos, kā arī jau pieņemtos politikas lēmumos. Piemēram, šīs tēmas gadījumā lauksaimnieku sabiedrības un ZM diskusiju procesā ir skaidri noteikti 2 principiāli atšķirīgi TM reformētās sistēmas risinājumi, kas jau ietver vairāku elementu kompleksu pielietojumu:

1. VPM (ar PPVA) + izlīdzinātais zaļināšanas maksājums + MLA 2015 līdz 2020.g. + PPVA
2. PMS + diferencēts zaļināšanas m. + MLA 2015 līdz 2020.g.

Tāpat Lauksaimniecības Konsultatīvajā padomē jau 2013. gadā ir politiski nolemts, ka Latvijā tiks izmantota mazo lauksaimnieku shēma, nosakot, ka šajā shēmā ieinteresētajiem un atbilstīgajiem lauksaimniekiem ik gadu piešķiramā TM summa būs 500 EUR.

2.2.2. Loģiski konstruktīvā.

No iespējamajiem scenārijiem veidojamiem elementiem tiek izveidotas visas iespējamās kombinācijas. No iespējamo scenāriju kopuma viedokļa, šī ir vispilnīgākā metode, jo aptver visus teorētiski iespējamus risinājumu kopumus. Tomēr tai ir būtiski ierobežojumi – liels darba apjoms un arī apgrūtināta rezultātu uztvere, jo pie tik daudz iespējamajiem mainīgajiem (izvēlēm) dizainējamo scenāriju kopskaits pārsniegtu vairākus desmitus.

2.2.3. Vērtībās balstīta loģiski konstruktīvā.

Tiek definētas iespējamās sabiedrības vērtības, kuru sasniegšanu definējamie scenāriji var veicināt vai, tieši pretēji – kavēt. Sekojoši tiek izvērtēti scenārijus veidojošie elementi – kā tie atbilst katras definētās vērtības sasniegšanai, un noslēgumā tiek formulēti scenāriji, kas vispilnīgāk atbilst konkrētajai sabiedrības definētajai vērtībai (-ām).

Šajā darbā esam izmantojuši:

- gan reflektīvo pieeju – lai iekļautu sabiedrības diskusijās jau definētās izpratnes un uztvertu sabiedrības vēlmes,
- gan arī vērtībās balstīto loģiski konstruktīvo pieeju – lai no lielā variantu klāsta izdalītu tos, kuri pilnīgāk atbilstu kādu vērtību sasniegšanas risinājumiem.

2.3. Scenāriju veidošanā analizējamie aspekti

2.3.1. Sabiedrības vērtības

Dažādām sabiedrības grupām var būt dažādas vērtības, ar kurām tiem samēroti politikas īstenošanas rezultātā iegūstamie rezultāti.

Savā darbā izmantotām ZM publiskotos politiskos uzstādījumus jaunajai Lauku attīstības programmai 2014.-2010. gadam, ko aprobējām diskusiju sarunās ar vadošajiem speciālistiem.

Tāpat arī speciāli šajā nolūkā 2014. gada janvārī, ar ciešu ieinteresēto pušu atbalstu, notika 3 atsevišķas tikšanās ar:

- (a) Zemnieku saeimas (ZSA) vadību un viedokļu līderiem,

(b) ar Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācijas (LLKA) vadītājiem un viedokļu līderiem,

(c) kā arī ar Lauksaimnieku organizāciju sadarbības padomes (LOSP) vadību un dalīborganizāciju pārstāvju grupu.

Un šajās diskusijās skaidri izkristalizējās dažas galvenās vērtības (vēlmes no izveidojamā TM mehānisma iedarbības):

(1) Maksājumu apjomu maksimāla sasaiste ar produktīvo lauksaimniecības ražošanu.

(2) LIZ kā ražošanas faktora (nekustamā īpašuma objekta) zemāka vērtība. Gan nomas, gan īpašuma iegādes darījumos.

(3) Kā papildu vērtība, kuru īpaši atbalstīja Latvijas zemnieku federācija un Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības asociācija – tika nosaukta Tradicionālās lauksaimniecības struktūras modeļa saglabāšanās – ko varam raksturot kā vairāk un dispersi izvietotas ražojošas saimnieciskās vienības ar salīdzinoši mazākām individuāli apsaimniekojamajām platībām.

Šīs priekšizpētes procesā tika formulētas šādas iespējamās vērtības, kas varētu būt liekamas veidojamā jaunā TM mehānisma pamatā.

2.3.1.(1) Pieejamās LIZ platību pieaugums (LIZ_APJ)

Ir vērtība atgriezt aprītē faktiskai vai potenciālai iesaistīšanai lauksaimniecības produkcijas ražošanai iespējami lielākas LIZ platības. Piemēram, publiski definētais rezultāts ir palielināt lauksaimniecībā produktīvi izmantotās lauksaimniecības zemes platību līdz 2 miljoniem ha.

Principā vērtība varētu būt arī uzlabot zemju kvalitatīvos rādītājus (piemēram, humusa saturs, skābums, strādājoša meliorācija un irigācija, nezāļu piesārņojums). Tomēr šādus uzstādījumus pagaidām publiskajā telpā nesastapām, un tādēļ šajā darbā scenāriju formulēšanā un vērtējumā šie aspekti nav vērtēti.

2.3.1.(2) Lauksaimniecības reālās ražošanas apjoma pieaugums (RAZA)

Ir vērtība palielināt saražoto reālo lauksaimniecības produkcijas apjomu (tajā neiekļaujot vides ražošanu – par ko būtu vērtējama *zeme labā lauksaimniecības stāvoklī*). Šīs produkcijas ražošanas pamatā ir uz lauksaimniecības zemes notiekošā saules fotosintētiskās enerģijas apguve, to transformējot augkopības produkcijā, kuras apjomu nosaka gan augu produktivitātes faktori (gēni, barības vielas, agrotehnika), gan reālās lauksaimniecības produkcijas ražošanā iesaistītās zemes platība. Lopkopība šajā kontekstā principā ir sekundāri atkarīga no saražotā augkopības produkcijas apjoma, kuram var būt arī cits produktīvs pielietojums, piemēram, atstāšana augsnes ielabošanai, izmantošana biodeģvijas ražošanai vai kādi citi izmantošanas virzieni.

2.3.1.(3) Nenoplicinošas un ilgtspējīgas lauksaimniecības modeļa attīstība (ILSP)

Ir vērtība augsnes dabiskās (Latvijā tā katrā ziņā ir cilvēka radīta un uzturēta) auglības saglabāšana un palielināšana, līdz ar nepiesārņojošu un bioloģisko daudzveidību saglabājošu saimniecisko darbību. Praktiski tas nozīmē atbilstīgu augmaiņas sistēmu izveidi un izmantošanu, aizsargjoslu izveidi un uzturēšanu, meliorācijas sistēmu saglabāšanu un attīstīšanu.

2.3.1.(4) Jaunu produktīvu lauksaimniecības uzņēmumu izveidošanās un augsme (J_UZN)

Pieaugošs aktīvu un reālu lauksaimniecības produkciju ražojošu (tirgspējīgu) saimniecisku vienību skaits un ekonomiskā izaugsme ir vērtība gan lauksaimniecības produktīva biznesa kontekstā, gan lauku sabiedrības sociālās veselības stāvokļa uzlabošanas kontekstā. Jaunas

tirgspējīgas saimniecības var veidoties, gan par tādām izaugot pašlaik daļēji naturālo saimniecību statusā esošo saimniecību daļai, gan nodibinot jaunus lauksaimniecības uzņēmumus. Ievērojot saimniecību īpašnieku esošo vecuma struktūru (tās analīze nav šā pētījuma objekts), par īpašu vērtību uzskatāma gados jaunāku saimnieku ienākšana praktiskajā saimnieciskajā aprītē.

2.3.1.(5) Lauksaimniecības produkcijas ražotāju (darbības veicēju) ienākumu pieaugums (IEN)

Lauksaimniecības reālās produkcijas ražotāju veicēju ienākumu no TM sistēmas pieaugums līdz ar „izcīnīto” TM kopējās aploksnas pakāpenisku pieaugumu ir vērtība. Vai, sliktākajā gadījumā - vismaz – šo ienākumu nesamazināšanās nevienā sekojošā gadā ir vērtība. Vismaz – politiska vērtība. Īpaši apstākļos, kad TM kopējā aploksne ES budžeta ietvaros pieaug tomēr salīdzinoši lēni, bet vienlaikus norit visnotaļ pozitīvs process – ražošanā izmantotās LIZ platību pieaugums.

2.3.1.(6) Tradicionālās lauksaimniecības struktūras modeļa saglabāšanās (T_STR)

Tradicionālās lauksaimniecības struktūras modeļa saglabāšanās (vai, vismaz – izžušanas palēnināšana) ir vērtība. Ar tradicionālo lauksaimniecības struktūras modeli parasti saprotam ģimenei piederošu un galvenokārt ģimenes darbaspēku izmantojošu saimniecību dominanti lauku teritorijās.

2.3.1.(7) Lauksaimniecības zemes kā nekustamā īpašuma objekta zemāka vērtība (Z_CNA)

Apstākļos, kad liela lauksaimniecības produkciju ražojošo saimniecību daļa dominējoši strādā uz nomātas zemes, kad joprojām ir liela laukos pat nedzīvojošu lauksaimniecības zemes īpašnieku daļa, kas paši uz tās nestrādā - lauksaimniecības zemes kā nekustamā īpašuma objekta zemāka cena ir sabiedrības ekonomiska un sabiedriska vērtība, jo mazāk ierobežo LIZ zemes resursu izmantošanu reālajā ražošanā un ierobežo līdzekļu aizplūšanu no jau tā salīdzinoši nabadzīgākajām lauku teritorijām uz pilsētām un, pat – citām valstīm. Tomēr šai vērtībai ir pretpols – zemes īpašniekiem, arī restitūcijas ceļā to ieguvušajiem var samazināties viņu kapitāla vērtība, bet banku kredītuņēmējiem var samazināties zemes kā ķīlas vērtība, ierobežojot attīstības projektu finansēšanas iespējas privātajā sektorā.

2.3.1.(8) Vienkārša un lēta atbalsta administrēšana (ADM)

Vienkārša un lēta atbalsta administrēšana, ar to saprotot gan publisko, gan privāto resursu patēriņu maksājumu sistēmas izveidošanā un uzturēšanā, gan kontroles sistēmas izveidošanā, gan pieteikumu sistēmu - ir vērtība. Par papildus vērtību uzskatāma viegli izprotama atbalsta sistēma, kas motivē tās dalībniekus veikt (vai – neveikt) kādas konkrētas darbības vai to kopumu.

2.3.2. Scenāriju elementu saistība ar sabiedrības vērtībām

Lai novērtētu, vai un kā katrs no augstāk nosauktajiem TM sistēmas scenārijus veidojošajiem atšķirīgajiem elementiem ietekmētu augstāk definēto dažādo sabiedrības vērtību sasniegšanu, tika veikta kvalitatīvā ekspresanalīze. Tās rezultāti ir iekļauti 4. tabulā.

4. tabula. TM sistēmas scenārijus veidojošo elementu saikne ar dažādo sabiedrības vērtību sasniegšanas iespējām.

Ekspressanalīzes rezultāti

	LIZ_APJ	RAZA	ILSP	J_UZN	IEN	T_STR	Z_CNA	ADM
GSH maksājumu galvenās shēmas izvēle	+	+	+	+	+/-	X	+/-	+
	VPM	VPM/PMS	VPM	VPM	VPM/PMS		VPM/PMS	VPM
	VPM gadījumā nepaliek LIZ bez TM	Lielāka izmantotā LIZ ar lielāku produkciju/lielāki ienākumi esošiem ražotājiem uz esošām zemēm	Visas LIZ platības iegūst motivējošo ietekmi ievērot vides prasības	Jaunam uzņēmumam nav papildus jāiegādājas MT	Ciešāka TM piesaiste pie esošiem ražotājiem varētu pozitīvi ietekmēt viņu ienākumus, tomēr neievēro struktūras pārmaiņas		PMS varētu samazināt cenu zemei bez MT, toties noteikti palielina cenu zemei ar MT	PMS noteikti rada jauna reģistra objekta vajadzību, pie kam ar mainīgu vērtību pa gadiem
ZAL Zaļināšanas komponentes diferencēšana	X	X	+/ x	x /-	+/-	X	X	-
				DIF	DIF			DIF
					Diferenc. Maksājuma ieviešana uz lauku saglabātu lielākus ienākumus esošajiem šādu ienākumu saņēmējiem			Diferencēta maksājuma ieviešana rada papildus administrējamu tiesību kategoriju
Iev_G PMS ieviešanas gads	-	-	-	+	+/-	X	+/-	+/-
	agrāks	agrāks	agrāks	21	15/21			21/15/16
	Agrāka PMS MT ieviešana nofiksē mazāku MT skaitu, kas atstāj lielāku potenciālo LIZ platību bez MT	Tas pat kā pie LIZ_APJ	Būtībā – tas pats	Vēlāka ieviešana samazina vajadzību jaunienākošam uzņēmējam veikt papildus investīcijas MT iegūšanai	Agrāka ieviešana saglabā lielākas MT pašreizējiem zemju apsaimniekotājiem, bet samazina ienākumu gūšanas iespējas jaunu LIZ apguvējiem		Agrāks ieviešanas gads it kā palielina zemes bez MT platības, kas varbūt mazinātu šo zemes bloku tirgus cenu. Tomēr – tas ir diskutabli	Vēlāka ieviešana saglabā iespējamību MT un to reģistrus vispār neievieš. Ieviešana 16. gadā nozīmētu 2reizēju reformu 2 gadu laikā – ADM maksimums

PDM Pārdalošais maksājums	X	X/-	X	X	-	+	-	X/+
		Jā			Jā	Jā	Jā	Jā
		Vairāk negatīvi – jo palielina tiešos bezriskā ienākumus no platībām līdz 30 ha			Drīzāk negatīvi- jo praksē vairumā gadījumu pārvirza ienākumus no saimnieciski aktīvāko saimniecību grupas uz zemes saglabātāju piemērotā stāvoklī grupu	Pozitīvi. Ja par tradicionālu struktūru uzskata mazas saimnieciskas vienības bez noteiktas saistības ar attīstītu produkciju ražojošu darbību	Paaugstina cenu, jo palielina interesi saglabāt zemi apsaimniekošanai arī ar saglabāšanas piemērotā stāvoklī stratēģiju	Ieviešot PDM rodas papildus administrējama komponente. Tomēr tā būtu salīdzinoši viegli administrējama
PPVA Pārejas perioda valsts atbalsts	+/x	+/X	X	-	+/X	+/x	X	+
	MAX	MAX		MAX	MAX	MAX	MAX	MIN
	Palielina lauksaimniecībā ieplūstošas publiskas naudas apjomu. Tomēr sadala ir selektīva, uz veciem nopolniem balstīta	Palielina lauksaimniecībā ieplūstošas publiskas naudas apjomu, kas tomēr daļēji saistīts ar ražošanu. Tomēr – ne visas saimniecības to var iegūt. Tāpēc nav noteicošas ietekmes		Jaunām saimniecībām tas nav pieejams. Varbūt šos resursus var izmantot kādas LAP aktivitātes papildfinansēšanai?	Palielina lauksaimniecībā ieplūstošas publiskas naudas apjomu, kas tomēr daļēji saistīts ar ražošanu. Tomēr – ne visas saimniecības to var iegūt.	Palielina lauksaimniecībā ieplūstošas publiskas naudas apjomu, kas tomēr daļēji saistīts ar ražošanu. Tomēr – ne visas saimniecības to var iegūt.		PPVA atcelšana būtiski samazinātu administrējamo objektu apjomu TM reģistrēšanā un kontrolē
MLA Mazāk labvēlīgo apvidu maksājums	+/x	+/X	X	X	+	X	+	+
	MAX	MAX			MAX		MIN	MIN
	MLA būtu attiecināms uz visām platībām, arī jaunapgūtām. Tomēr – maksājums mazs un ietekme uz saimniecību attīstīšanu – apšaubāma	Papildus platības var radīt papildus ražošanas apjomus, tomēr nav tiešas saistības ar produktīvas ražošanas esamību			Sniez papildus ienākumu iespējas visiem teritorijas ražotājiem		MLA maksājuma esamība tomēr palielina zemes tirgus cenu	Ieviešot PDM rodas papildus administrējama komponente. Tomēr tā būtu salīdzinoši viegli administrējama

Katrai kombinācijai atbilstošajā šūnā ir norādīts, vai konkrētajam elementam ir nepastarpināta ietekme uz attiecīgās sabiedrības vērtības sasniegšanas (apmierināšanas) iespēju.

Ar (+) zīmi apzīmēta pozitīva ietekme uz vērtības sasniegšanu, ar (-) zīmi – negatīva ietekme. Ar (x) zīmi apzīmēta nozīmīgas ietekmes neesamība. Ar (+/-) zīmi apzīmēta neviennozīmīga ietekme, kas lielā mērā atkarīga no konkrētās saimniecības piederības tai vai citai struktūrai – pēc lieluma, izvietojuma, specializācijas, vēsturiskās attīstības.

Atzītas ietekmes gadījumā katrā šūnā norādīts instrumenta izmantošanas risinājums, kas iespējami pilnīgāk veicinātu dotās vērtības sasniegšanu.

2.4. Definētie scenāriji

Ievērojot augstāk aprakstītos izvēļu elementus un apsvērumus, ir izveidoti vairāki novērtējamie veidojamās TM sistēmas attīstības scenāriji. Divi no šiem scenārijiem ir jau agrākās sabiedrības diskusijās formulēti, bet pārējos projekta grupa formulēja, balstoties uz šo scenārijus veidojošo elementu ietekmes ekspresanalīzi.

Visiem scenārijiem ir vairāki kopēji elementi.

- a) Kopējās pieejamās maksājumu aploksnes ar sadalījumu pa gadiem – nepastarpinātās TM aploksnes limits (ievērtējot 7,46 % no TM nacionālajiem griestiem pārcelšanu uz ELFLA), MLA limits, PPVA limits.

Maksājums jauniem lauksaimniekiem - tiek izmantots maksimālajā līmenī 2 % no aploksnes.

Maksājums teritorijām ar dabas ierobežojumiem- netiek izmantots.

Mazo lauksaimnieku atbalsta shēma- tiek izmantota kā 500 EUR uz saimniecību izvēles iespēja.

Ik gadus pieaug izmantotās LIZ platības, un tās visas būtībā ir atbalsttiesīgas platības sakarā ar 2003. gada nosacījuma atcelšanu. Laikā līdz 2020. gadam, atbilstoši LAP sagatavošanas laikā publiskotajiem ZM politiskajiem uzstādījumiem, tās palielinātos līdz 2,0 milj. ha.

Savstarpējās atbilstības un citādi zaļināšanas maksājuma saņemšanas noteikumi.

Finanšu disciplīna un modulācija. Un sektora līmenī tā netiek vērtēta.

BSA - tiks maksimāli izmantots – novirzot (13+2) % no TM aploksnes. Pēc sākotnējās izpētes vairs netiek izskatīta iespēja to pakāpeniski atcelt.

Savukārt, **pārējie elementi piemēroti secīgi atšķirīgi**, atbilstīgi veidojot atšķirīgos scenārijus, no kuriem daži ir saglabājuši galvenās izvēles nozīmi vai iespējamību, bet daži praktisko aktualitāti šā gada ziņojuma sagatavošanas laikā, ir zaudējuši.

Visiem scenārijiem ir arī **kopīgs bāzes gads – un tas ir 2014. gads**, šajā projektā tas ir analītiski uzkonstruēts, pārnesot 2012. gada TM saņēmējus un viņiem izmaksātās TM summas atbilstīgi TM saņemšanas nosacījumiem 2014. gadā, bet nekādi nemainot un neprognozējot produkcijas ražošanas apjomu un citas atšķirības no datu izejas gada, kas ir 2012. gads. Citiem vārdiem var teikt – bāzes gads visos scenārijos ir vienāds – tas ir 2012. gads ar 2014. gada TM sistēmu.

2.4.1. Galvenie scenāriji

No augstāk nosauktajiem TM sistēmas elementiem tālākai analīzei ir definēti 5 galvenie scenāriji. Koncentrēti tie raksturoti 5. tabulā.

Katram no tiem ir (vai ir bijusi) sava īstenošanas varbūtības pakāpe. Tajā skaitā – arī Bāzes scenārijam, jo pat Latvijas trīsgadu budžetā 2015. un vēlākiem gadiem resursu PPVA finansēšanai nav pieņemti, bet Latvijas lauku attīstības plāns ar tā ieviešanas noteikumiem apstiprinājumu vēl nav guvis.

5. tabula. Galvenie reformētās TM sistēmas izveidošanas scenāriji

Nr.	Apzīmējums	Saturiskās pazīmes	Ekonomiskā būtība
1	S_B[āzes]	VPM no 2015.g.+ izlīdzinātais zaļināšanas maksājums, bez PPVA, bez PDM, = BĀZES scenārijs	Finansiāli mazākielpīgākais ar vienkāršāko administrēšanu un vienlīdzīgāko ietekmi uz saņēmējiem un vienlīdzīgi elastīgāko reakciju uz pieteiktās LIZ platības pārmaiņām.
2	S_PPVA	S_B (VPM no 2015.g.+ izlīdzinātais zaļināšanas maksājums, bez PDM) + PPVA = PPVA scenārijs	Parāda PPVA salīdzinošo ietekmi
3	S_B_MLA	S_B (VPM no 2015.g.+ izlīdzinātais zaļināšanas maksājums, bez PPVA, bez PDM), ar reformētu MLA = MLA scenārijs	Parāda MLA atbalsta salīdzinošo ietekmi, kas būtu vienāda pie jebkāda cita pamatscenārija izvēles
4	S_PMS_Izl_16	VPM no 2015.g, PMS (difer. MT) no 2016.g.+ izlīdzinātais zaļināšanas maksājums = PMS scenārijs	Raksturo diferencētu MT ietekmi uz dažādām saimniecību struktūrām
5	S_B_PDM	S_B (VPM + izlīdzinātais zaļināšanas maksājums, bez PPVA) ar pārdalošo maksājumu (30 ha limits un 30 EUR/ha)) = PDM scenārijs	Vērtē platībās mazāko saimniecību papildus atbalsta mehānisma specifisko ietekmi, kas arī pēc savas būtības ir vienāda pie visiem citiem pamatscenārijiem

Avots: Autoru konstrukcija

2.4.2. Papildinošie specifiskie scenāriji

Uz PMS scenārija bāzes vēl tiek novērtēta atšķirība ietekmei, kāda tā būtu, ja atšķirībā no izlīdzinātā zaļināšanas maksājuma ieviestu diferencētu zaļināšanas maksājumu (S_PMS_Dif_15), tādējādi pastiprinot atšķirības individuālajās MT vērtībās līdz teorētiski maksimālajam līmenim. Tā kā šāda iespēja (atbilstīgi šā darba 1. nodaļā atspoguļotajai TMR analīzei) ir tikai, ja PMS tiek ieviesta 2015. gadā, bija jāizveido arī salīdzināmais scenārijs (S_PMS_Izl_15) ar izlīdzinātu zaļināšanas maksājumu, to ieviešot jau 2015. gadā, atšķirībā no reālistiskākā 2016. gada. Tomēr, sasteigtā ieviešanas grafika dēļ, šos abus scenārijus (parādīti 6. tabulā) var uzskatīt vien par bijušo iespēju salīdzinošu novērtēšanu, kas tomēr parāda zināmas likumsakarības.

6. tabula. Papildinošie reformētās TM sistēmas izveidošanas scenāriji

Nr.	Apzīmējums	Saturiskās pazīmes	Ekonomiskā būtība
6	S_PMS_Dif_15	PMS (difer. MT) no 2015.g. + diferencēts zaļināšanas maksājums – PMS diferencētā zaļināšanas maksājuma scenārijs	Parāda galējās maksājumu individuālās diferencēšanas iespējas
7	S_PMS_Izl_15	PMS (difer. MT) no 2015.g.+ izlīdzinātais zaļināšanas maksājums - PMS izlīdzinātā zaļināšanas maksājuma scenārijs	Ir salīdzināmā bāze galējās diferencēšanas scenārijam

Avots: Autoru konstrukcija

2.5. Scenāriju novērtēšanas metodoloģija

Vispārējā gadījumā scenāriju ietekmes atšķirības tiek vērtētas:

- Kvalitatīvi –

Kā motivācijas atšķirības saņēmējiem, ekspertvērtējuma ceļā pievērtējot ietekmi uz sektora attīstības rādītājiem un definēto sabiedrības vērtību sasniegšanas iespējām.

➤ **Kvantitatīvi**

Kā aprēķinātas ienākumu atšķirības pie dažādajiem scenārijiem, attiecinot tās uz dažādām saņēmēju grupām, atsevišķi izdalot (un, dominējoši- no SUDAT datiem) un izveidojot saimniecību grupas, pēc:

- lieluma,
- specializācijas

Šajā darbā **scenāriji netiek vērtēti vai ranžēti pēc kāda vispārējā labuma**. Jo atkarībā no pārstāvētajām dažādajām vērtībām, **dažādām sabiedrības grupām var būt atšķirīgi viedokļi par katra atsevišķā scenārija augstāku vai zemāku vērtību**, atbilstību grupas interesēm.

2.6. TM ieviešanas dažādo scenāriju atšķirību kvantitatīvās novērtēšanas ietvars

Visiem augstāk definētajiem scenārijiem darba ietvaros ir veikts kvantitatīvais novērtējums, aprēķinos **secīgi izmantojot vairākus šajā projektā īpaši izveidotus statistiskos modeļus**.

2.6.1. Palīgmodeļi

(1) **TM likmju aprēķināšanas modelis,**

TM likmju aprēķināšanas modelis sagatavots, lai aprēķinātu TM konkrētas likmes tālākai izmantošanai TM scenāriju kvantitatīvajos novērtējumos - ievērojot galvenos TM saņemšanas nosacījumus – aploknes lielumu katrā gadā, izvēlēto galveno maksājumu shēmu, noteikto mazo saimniecību likmi, PDM nosacījumus. Šajā modelī aprēķinātās TM likmes izmantotas tālākajos aprēķinu modeļos. Principā šis sagatavotais modelis ļauj salīdzinoši vienkārši un ātri aprēķināt prognozējamās TM likmes arī pie citiem scenārijiem vai atšķirīgiem kvantitatīvajiem pieņēmumiem, - piemēram, citām Mazo saimniecību likmēm vai PDM noteikumiem.

TM likmju aprēķināšanas modelī izmantoti augstāk aprakstītie TM scenārijus veidojošie noteikumi – resursu novirze gan jauno lauksaimnieku shēmai, gan BSA, gan Mazo saimniecību shēmai, gan citiem pasākumiem. Tāpat ievērotas arī prognozētās izmantotās (un pieteiktās) Lauksaimniecības zemes platības apjomu pārmaiņas– tām vienmērīgi pieaugot līdz 2,0 milj. ha 2020. gadā. Atbilstīgi novērtētas un rezervētas TM aploknes daļas papildu apgūstamām LIZ platībām.

(2) **MLA likmju prognozēšanas modelis,**

MLA likmju prognozēšanas modelis sagatavots, lai aprēķinātu efektīvās MLA likmes, ievērojot būtiskās pārmaiņas prognozētajos atbalsttiesīgo MLA platību apjomos atbilstīgi programmētajiem MLA saņemšanas jaunajiem noteikumiem un pieejamajam šā pasākuma finansēšanas budžetam. Iegūtās likmes tālāk izmantotas SUDAT saimniecību modelī, kā arī zemes „politiskās” cenas novērtēšanas modelī.

2.6.2. Novērtējuma modeļi

Šajā darbā TM mehānismu ieviešanas dažādo scenāriju novērtēšanai izveidoti **3 aprēķinu modeļi:**

- Visu atbalsta saņēmēju modelis;
- SUDAT saimniecību modelis;
- zemes “politiskās” cenas novērtēšanas modelis.

Visi izmantotie novērtējuma modeļi ir statistiski – tie palīdz novērtēt TM atšķirības pie dažādiem scenārijiem katram atsevišķajam saņēmējam vai viņu grupai, tomēr tie **neparedz pārmaiņas**:

- ražošanas **apjomos** vai
- **saimniecību struktūrās** (skaitā un lielumos), vai
- **zemes izmantošanas struktūrā** (iesaiste dažādu produktu ražošanā vai neizmantošana produkta ražošanā vispār), kā arī
- **pārdošanas ienākumos**, kas būtu atkarīgi no produkcijas apjomu, struktūras un pārdošanas cenu pārmaiņām.

Šo pārmaiņu prognozēšanai, kā jau darba ievadā ir teikts, būtu nepieciešamas citas, būtiski sarežģītākas modelēšanas metodes, kuras nav bijušas šā darba izstrādātāju rīcībā.

Tāpēc **aprēķinos ir pieņemts**, ka

- attiecīgo kopu saimniecību individuāli apsaimniekotās **platības laika gaitā nemainīsies**, bet
- aprītē **papildu iesaistītās platības izmantos kāda cita saimnieciska struktūra**, ko veidos vai nu jaundibinātas saimnieciskas vienības vai kādas no jau esošajām saimniecībām, paplašinot savas saimnieciskās darbības apjomus, attiecīgi iegūstot arī papildu TM saņemšanas iespējas par šīm platībām atbilstīgi izvēlētajam TM mehānisma izveides scenārijam. Tomēr šīs pārmaiņas vairāk būtu atkarīgas no konkrēto saimniecību individuālajām attīstības stratēģijām un nevis no konkrētā TM mehānisma ieviešanas modeļa, un tāpēc šīs metodes izmantošana ir pieņemama.

Izveidoto **3 novērtēšanas modeļu raksturojums**:

(1) **Visu atbalsta saņēmēju modelis.**

Uz LAD sagatavotās tiešmaksājumu visu saņēmēju anonimizētās datu bāzes [par 2012. gadu] pamata (bez saimniecību identifikācijas parametriem, kas diemžēl neļauj novērtēt arī saimniecības atbilstību potenciālajai MLA teritorijai un tās zonai) izveidots [statisks] **visu atbalsta saņēmēju modelis**. Šajā datu bāzē iekļauti visi 2012. gadā bijušie mazliet vairāk nekā 64 tūkstoši (64K) maksājumu saņēmēji un kas tādējādi **aptvēra pilnīgi visu 2012. gada maksājumu saņēmēju kopu**.

Visām šīm 64K saimniecībām individuāli novērtēti potenciāli saņemamie TM apjomi pie katra no 6 izveidotajiem scenārijiem (visiem definētajiem, izņemot S_MLA). Tāpat visām šīm saimniecībām tālākas analītiskās grupēšanas vajadzībām aptuveni novērtēta standartizlaide (turpmāk tekstā SI).

Bet, lai iegūtos rezultātus varētu uzskatāmāk novērtēt, visa saimniecību kopa ir grupēta un sadalīta kvintilēs. Tas darīts, par ranžēšanas kritēriju izvēloties:

- gan apsaimniekoto LIZ,
- gan saimniecību pārstāvēto aktuālo ražošanas potenciālu, kas novērtēts SI.

Katrai šādi iegūtai saimniecību grupai (kvintilei) katram scenārijam ir aprēķināti grupas vidējie rādītāji. Tāpat ir parādīts arī visu saimniecību vidējais rādītājs.

Papildus pētījumā darbuzdevumā noteiktajiem analīzes aspektiem, dažu alternatīvo scenāriju savstarpējai padziļinātai izvērtēšanai ir izveidotas vēl dažas papildus grupas un apakšgrupas – pēc saimniecību līdzšinējās maksājumu saņemšanas vēstures. Un arī šīm saimniecību grupām katram scenārijam (tomēr ilustrēto scenāriju skaits ir ierobežots ar trijiem) ir aprēķināti grupas vidējie rādītāji.

(2) SUDAT saimniecību modelis

Uz LVAEI SUDAT datu bāzes pamata izveidots ražojošo SUDAT saimniecību modelis orientējošo atbalsta maksājumu ietekmes novērtēšanai uz dažādas specializācijas un teritoriālā izvietojuma saimniecībām pie 7 dažādiem scenārijiem. Tas ietver datu kopu par 2012. gada saimnieciskās darbības rezultātiem ~ 1000 saimniecībām, kas pārstāvēja aptuveni 20 tūkstošus (pēc 2010. gada struktūras rādītājiem) Latvijas lauku saimniecības ar ekonomisko lielumu virs noteiktā SUDAT ekonomiskā lieluma sliekšņa – EUR 4000.

Visām šīm saimniecībām novērtēti potenciāli saņemamie TM apjomi pie katra no izveidotajiem scenārijiem, ievērtējot arī S_MLA.

Bet, lai iegūtos rezultātus varētu uzskatāmāk novērtēt, visa saimniecību kopa mūsu gadījumā, atbilstoši pētījuma darbuzdevumam ir **grupēta pēc saimniecību specializācijas** un attiecīgi katram scenārijam ir aprēķināti grupas vidējie rādītāji. Tāpat ir parādīti arī visu saimniecību vidējie rādītāji.

(3) zemes “politiskās” cenas (pārdošanas un nomas) novērtēšanas modelis.

Zemes “politiskās” cenas (pārdošanas un nomas) novērtēšanai izveidots naudas plūsmas no zemes izmantošanas novērtēšanas modelis, kas ļauj novērtēt diskontēto naudas plūsmu pie dažādiem TM mehānisma ieviešanas scenārijiem un no tās atvasinātos rādītājus – zemes pārdošanas cenas „politisko komponenti”, zemes nomas cenu, kā arī vairākus citus to atvasinājumus. Bet, apvienojot šā modeļa sniegtās iespējas ar no SUDAT bāzes iegūto informāciju par lauksaimniecības zemju īpašuma struktūru, novērtēts arī TM budžeta potenciālais sadalījums starp ražojošajiem zemes lietotājiem un zemju īpašniekiem.

2.6.3. Papildanalīze

- (1) Papildus veikta saimniecību ienesīguma, kāds tas būtu bez ražošanas atbalsta, ekspresanalīze;
- (2) Iegūts Latvijas lauku saimniecību grupu raksturojums, izmantojot dažādus grupēšanas kritērijus.

2.6.4. MLA alternatīvas izmantošanas novērtējuma metodoloģija

MLA maksājumiem ir īpaša nozīme – tie var būt TM papildinoši un ietekmes mehānismā tiešmaksājumiem līdzīgi maksājumi, bet šos resursus var izmantot arī pilnīgi citādi – papildinot saimniecību struktūras attīstības atbalsta finansēšanas resursus atbilstīgi Latvijas Lauku attīstības programma definētajiem mērķiem un mehānismiem.

MLA maksājumu mehānisma nosacījumi jaunajam programmas posmam veidojušies praktiski pilnīgi atsevišķi no TM mehānisma, un šis mehānisms paredzams vienāds neatkarīgi no izmantotā TM sistēmas ieviešanas scenārija. Tāpēc MLA ietekme novērtēta un redzama kā starpība starp S_B un S_{MLA} rādītājiem, un šī ietekme tāda būtu arī pie jebkura cita TM ieviešanas scenārija.

Īpaši būtu vērtējama šā resursa izmantošanas varianta īstermiņa un ilgtermiņa ietekme, pēdējo novērtējot kā ražošanas ienesīguma pieaugumu pēc investīcijām saimniecību attīstībā salīdzinājumā ar to neesamību. Un atbilstīgi novērtējot potenciālo pievienotās vērtības palielināšanos lauksaimniecības sektorā kopumā gadījumā, ja MLA finansēšanai rezervētie resursi tiktu izmantoti saimniecību attīstības projektu līdzfinansēšanai.

Tomēr diemžēl neizdevās atrast publicētus pētījumu rezultātus par pievienotās vērtības ražotspējas pieaugumu saimniecībās pēc investīcijām saimniecības attīstībā, kas varētu palīdzēt kvantitatīvi novērtēt arī publiskā atbalsta efektivitāti šādu ieguldījumu veicināšanai.

Tomēr tad vietā vismaz **retorisks jautājums – kādēļ vispār tiktu izmantots atbalsta politikas instruments - publiskais finanšu atbalsts investīcijām- ja tas neveicinātu pievienotās vērtības ražošanas palielināšanos un darba ražīguma pieaugumu?**

Šā projekta izstrādei atvēlēto ierobežoto resursu dēļ tā ietvaros šādu papildu apjomīgu **pētījumu par pievienotās vērtības ražotspējas pieaugumu saimniecībās pēc investīcijām saimniecības attīstībā nebija iespējas veikt, un tas paliek kāda nākotnes pētījuma iespējams uzdevums.**

2.6.5. Ietekmes uz zemes tirgu novērtēšanas metodoloģija

2.6.5.(1) Vispārējie principi

Saskaņā ar vispārējiem ekonomikas principiem jebkura aktīva vērtību nosaka sagaidāmais labums (ieguvums) no labākās (izdevīgākās) izmantošanas alternatīvas: jo augstāks šis labums, jo attiecīgi augstāka ir aktīva vērtība.

Šis princips piemērojams arī attiecībā uz lauksaimniecībā izmantojamā zemes (LIZ) vērtības un LIZ nomas maksas noteikšanu, jo LIZ pēc savas ekonomiskās būtības arī ir aktīvs.

Neskaitot zemes transformāciju apbūves un citu funkciju izpildes vajadzībām, **var izdalīt galvenās LIZ izmantošanas alternatīvas**, kur katra no tām ģenerē atšķirīgu labumu (ieguvumu) zemes īpašniekam:

- (1) LIZ izmantošana tradicionālajai lauksaimnieciskajai darbībai (augkopībai, lopkopībai u.c.), ko raksturo fiziskas produkcijas ražošana tālākai izmantošanai – nozares starppatēriņā vai pārdošanai tirgū. Ekonomiskais labums šajā gadījumā ir ienākumi no lauksaimnieciskās darbības. Šie ienākumi ir atkarīgi no tādiem faktoriem kā lauksaimniecības produkcijas cenas, zemes auglība, resursu (mēslojuma, darbaspēka, kapitāla utt.) izmaksas un tamlīdzīgi, kā arī atbalsta maksājumi;
- (2) LIZ saglabāšana lauksaimniecībai piemērotā stāvoklī bez fiziskas produkcijas ražošanas. To var saukt arī par izmantošanu tikai platību maksājumu saņemšanai, izpildot minimālās saņemšanas prasības. Varam to dēvēt arī par lauksaimniecisko sabiedrības vērtību ražošanu. Šīs alternatīvas gadījumā ekonomisko labumu būtībā veido tikai starpība starp saņemtajiem platību maksājumiem un izmaksām platību maksājumu saņemšanas nosacījumu izpildei;
- (3) Zemes iznomāšana citam apsaimniekotājam. Šajā gadījumā ekonomisko labumu būtībā bez papildu izmaksām veido nomas maksa (jautājumus par

NĪN nomaksām risinot nomas līguma noteiktajā kārtībā, ticamākais- to sedzot nomniekam papildu nomas nomaksai);

- (4) LIZ apmežošana, transformējot to par mežu zemi, kad ekonomisko labumu veido nākotnē gaidāmie ienākumi no meža (pamatā - koksnes iegūšanas un pārdošanas).

Bez minētajām alternatīvām teorētiski pastāv vēl citas LIZ izmantošanas alternatīvas, piemēram, LIZ transformēšana par apbūves zemi, LIZ appludināšana un pārveidošana par mākslīgu ūdenstilpni. Taču tās ir ļoti specifiskas alternatīvas, kuras varētu attiekties tikai uz ierobežotām LIZ platībām, un tās nav nepastarpināti saistītas ar TM saņemšanu. Tāpēc šajā pētījumā tās nav dziļāk vērtētas.

Ir arī alternatīva turēt LIZ neapsaimniekotā stāvoklī. Taču šāda alternatīva nerada īpašniekam nekādus ieņēmumus un rada tikai izmaksas (konkrēti - nekustamā īpašuma nodoklis, t.sk. par LIZ neapsaimniekošanu utt.), kā arī rada potenciālu īpašuma objekta lietošanas un, secīgi arī - tirgus vērtības, samazināšanos. Tādēļ šādas alternatīvas padziļināta izvērtēšana šajā projektā atzīta par nelietderīgu.

TM ietekmē sagaidāmo labumu pirmās un otrās alternatīvas gadījumā:

- **Pirmās alternatīvas gadījumā** tie apsaimniekotājam rada papildu ienākumus (papildu tiešajiem ienākumiem no lauksaimnieciskās darbības). Un šo ienākumu gūšanai nav nepieciešamas citas izmaksas ārpus parastām ražošanas izmaksām, jo TM saņemšanai būtībā pietiek vien ražošanā korekti ievērot noteiktos zaļināšanas noteikumus.
- **Otrās alternatīvas gadījumā** apsaimniekotājam ienākumi rodas tikai no platību maksājumiem. Tomēr vienlaikus ir nepieciešamas izmaksas nesošas darbības LIZ saglabāšanai piemērotā stāvoklī.

Pirmā alternatīva būtībā, vismaz – īsā un vidējā termiņā, ir pieejama tikai esošiem aktīviem lauksaimniekiem. Pārējiem LIZ īpašniekiem būtu nepieciešamas lielas investīcijas lauksaimniecības darbības uzsākšanai, kura kādu reālu atdevi varētu sniegt vien vismaz kādā 3.-4. gadā pēc investīciju veikšanas, atkarībā no izvēlētas nozares. Bez tam, ja pati lauksaimnieciskā darbība, bez valsts atbalsta, nav ienākumus radoša – saņemtie TM būtu jādala 2 komponentēs- lauksaimnieciskās darbības zaudējumu kompensēšana un papildu ienākumu radoša. Tā kā lauksaimnieciskās darbības rezultāti ir atkarīgi no daudziem individuāliem faktoriem, to skaitā – saimnieka izvēlētais nozares, prasmēm, arī zemes īpašībām, TM ietekmes uz zemes darījumu cenām nav vienkārša un viennozīmīga.

Tādēļ šajā darbā pieņemts, ka LIZ īpašniekiem, kas nav reālās lauksaimniecības produkcijas ražotāji (piemēram, īpašnieki, kas veic tikai LIZ uzturēšanu labā stāvoklī vai iznomā LIZ), pirmā alternatīva nav pieejama.

Ņemot vērā, ka ceturtnā alternatīva (apmežošanas alternatīva) ir saistīta ir ieguldījumiem (apmežošanas izdevumi), kuriem atdeve parādās tikai pēc vairākām desmitgadēm, arī šī alternatīva šajā pētījumā nav padziļināti aplūkota. Tomēr tās pastāvēšana ir netieši ņemta vērā, vērtējot platību maksājumu ietekmi uz LIZ vērtību un nomas maksu. Jo šī alternatīva dod iespēju zemes īpašniekam, kurš dažādu iespēju dēļ nespēj izpildīt platību maksājumu saņemšanas nosacījumus, izvairīties no situācijas, kad jāmaksā paaugstinātu NĪN vienlaikus negūstot nekādu ienākumu no šīs zemes.

Minēto iemeslu un apsvērumu dēļ par pamatu platību maksājumu ietekmes uz LIZ vērtību un nomas maksu novērtēšanai ir ņemta otrā alternatīva (LIZ izmantošana tikai platību maksājumu saņemšanai). Šī alternatīva parāda ekonomisko labumu, ko LIZ īpašniekam potenciāli rada tieši platību maksājumi un nosaka būtībā zemāko darījumu cenu ar LIZ.

Trešā alternatīva (iznomāšana) izriet no otrās alternatīvas sniegtajām iespējām. Tomēr skaidri jāievēro, ka šī ir tikai viena no darījuma ar LIZ tirgus cenas noteikšanas komponentēm. **Citas zemes cenas veidošanās komponentes šajā projektā vispār netiek vērtētas.**

Šajā darbā tiešmaksājumu ietekmes uz zemes vērtību un nomas maksu **novērtējumi ir veikti, pieņemot**, ka:

- 1) **zemes īpašnieku rīcībā ir pilnīga informācija** par sagaidāmajām platību maksājumu likmēm un saņemšanas nosacījumiem;
- 2) **zemes īpašnieki rīkojas racionāli** un izvēlas sev ekonomiski izdevīgākās rīcības alternatīvas.

Novērtējums ir veikts, vadoties no zemes īpašnieku, kas veic tikai lauksaimniecības zemes uzturēšanu labā stāvoklī, pozīcijām. Pieņemts, ka šādi zemes īpašnieki varēs saņemt tikai t.s. tiešmaksājumu bāzi (attiecīgi VPM vai PM), zaļināšanas maksājumu un pārdalošo maksājumu (tikai scenārijā, kurā tāds paredzēts), kā arī MLA maksājumus ierobežotā apjomā.

Novērtējuma vajadzībām **pieņemts, ka šādam zemes īpašniekam ir pieejamas tikai divas alternatīvas:**

- 1) izpildīt nosacījumus un **saņemt TM**;
- 2) **pārdot vai iznomāt zemi.**

Balstoties uz pieņēmumu par racionālu zemes īpašnieku uzvedību, novērtēšanas vajadzībām pieņemts, ka zemes vērtībai vai nomas maksai ir jābūt tādai, kas nodrošina zemes īpašniekam tādu pašu ekonomisko ieguvumu kā pirmā alternatīva (tiešmaksājumu saņemšana).

Novērtējumā ir izmantotas šajā pētījumā prognozētās TM likmes periodam no 2015. gada līdz 2020. gadam. Pašlaik nav iespējams prognozēt tiešmaksājumu likmes pēc 2020. gada. Novērtējuma vajadzībām ir pieņemts, ka zemes īpašnieki pēc 2020. gada sagaida tādas pašas likmes kā 2020. gadā. Šāds pieņēmums pamatojas uz cilvēkiem piemītošo tieksmi attiecināt esošo situāciju arī uz nākotni.

2.6.5.(2) LIZ [pārdošanas „politiskās”] cenas noteikšana

Zemes vērtības noteikšanai ir izmantota diskontētās naudas plūsmas metode, par pamatu izmantojot 2005.g. LVAEI veiktā pētījuma „Teorētiskā zemes cena un zemes nomas maksa, ko veido ar ražošanu nesaistītie platībmaksājumi Latvijā, un šo platībmaksājumu sadalījums atsevišķām ekonomiskām grupām” metodoloģiju.

Ņemot vērā, ka zeme ir aktīvs ar neierobežotu kalpošanas laiku, zemes vērtības aprēķinam ir prognozēta naudas plūsma ne tikai līdz 2020. gadam, bet arī naudas plūsma pēc šī termiņa.

Zemes vērtība ir aprēķināta kā tagadnes jeb diskontētā vērtība tīrajai naudas plūsmai no tiešmaksājumu saņemšanas. Tīro naudas plūsmu no tiešmaksājumu saņemšanas veido naudas plūsma no tiešmaksājumu saņemšanas, no kuras atņemti agrotehniskie izdevumi (apļaušanas izdevumi) minimālo prasību tiešmaksājumu saņemšanai izpildei un nodokļi. Novērtējuma vajadzībām pieņemts, ka zemes īpašniekam nebūs jāmaksā ienākuma nodoklis par tiešmaksājumiem. Līdz ar to vienīgais nodoklis, kas rodas saistībā ar zemes uzturēšanu labā stāvoklī ir nekustamā īpašuma nodoklis. Prognozētā tīro naudas plūsmu attiecīgajā gadā ir aprēķināta šādi:

$$CF_i = TM_i - A_i - NIN_i, \quad (2)$$

kur i – gada indekss (robežās no 1 līdz n);

CF_i – prognozētā tīrā naudas plūsma

TM_i – tiešmaksājumi (VPM vai PMS, zaļināšana, pārdalošais maksājums, MLA maksājumi);

A_i – minimālie agrotehniskie izdevumi (apļaušanas izdevumi);

NIN_i – nekustamā īpašuma nodoklis (NĪN) par zemi.

Minimālie agrotehniskie izdevumi 2014.g. ir prognozēti 37,08 EUR/ha līmenī. Minētā prognoze ir iegūta balstoties uz LLKC bruto seguma 2012.g. datiem, indeksējot tos ar IKP deflatoru 2013.g. un 2014.g. Pieņemts, ka turpmākajos gados nebūs būtisku pārmaiņu nepieciešamajos agrotehnisko darbu apjomos, un tāpēc agrotehniskie izdevumi pieaugs atbilstoši IKP deflatoram. Novērtējuma vajadzībām ir izmantotas Finanšu ministrijas publicētās makroekonomisko pieņēmumu un prognožu skaitliskās vērtības.

NĪN maksājumi par zemi (NIN_i) ir aprēķināti, ņemot vērā prognozētās nodokļa likmes un kadastrālās vērtības. Pieņemts, ka nodokļa likme par zemi saglabāsies esošajā līmenī 1,5%. Pašlaik nav pieejami oficiāli dati par vidējām kadastrālajām vērtībām LIZ. Balstoties uz tuvinātiem novērtējumiem, pieņemts, ka vidējā kadastrālā vērtība LIZ būs 600 EUR/ha.

Aprēķini turpmākās nākotnes perioda naudas plūsmām pēc 2020.g. (pēc n -tā gada) ir veikti, ikgadējo naudas plūsmu vietā izmantojot tagadnes vērtības turpmākajām naudas plūsmām:

- PV_{TM^*} – tagadnes vērtība tiešmaksājumiem pēc n -tā gada;
- PV_{A^*} – tagadnes vērtība agrotehniskajiem izdevumiem pēc n -tā gada;
- PV_{NIN^*} – tagadnes vērtība nekustamā īpašuma nodokļa maksājumiem par zemi pēc n -tā gada.

Tagadnes vērtības ir aprēķinātas uz n -tā gada beigām, izejot no pieņēmuma, ka šajā periodā ikgadējie tiešmaksājumi, minimālie agrotehniskie izdevumi un NĪN maksājumi saglabāsies nemainīgi. Minētās naudas plūsmas ir pieņemtas nemainīgas, balstoties uz vispārējiem pieņēmumiem par zemes īpašnieku gaidām. Tagadnes vērtības ir aprēķinātas, izmantojot mūžīgās finanšu rentes (anuitātes) diskontēšanas formulu:

$$PV_{TM^*} = \frac{TM_n}{r}, \quad (3)$$

$$PV_{A^*} = \frac{A_n}{r}, \quad (4)$$

$$PV_{NIN^*} = \frac{NIN_n}{r}, \quad (5)$$

kur r - zemes vērtības aprēķinā izmantotā diskonta likme.

Tagadnes vērtība tīrajai naudas plūsmai pēc n -tā gada (PV_{CF^*}) ir aprēķināta saskaņā ar formulu (1), izmantojot tagadnes vērtības:

$$PV_{CF^*} = PV_{TM^*} - PV_{A^*} - PV_{NIN^*}, \quad (6)$$

Novērtējumā zemes vērtība ir aprēķināta uz attiecīgā gada sākumu pēc šādas formulas:

$$V_i = \sum_{j=i}^n \frac{CF_j}{(1+r)^{j-i+1}} + \frac{PV_{CF^*}}{(1+r)^{n-i+1}}, \quad (7)$$

Kur V_i - zemes vērtība attiecīgā gada sākumā.

Zemes vērtības aprēķina struktūra vispārīgā veidā ir parādīta 7. tabulā.

7. tabula. Zemes vērtības aprēķina struktūra

Rādītāji	Prognozētās nākotnes laika periods				Turpmākā nākotne	
	1	2	...	n	n<	PV(n<)
Tiešmaksājumi	TM ₁	TM ₂	....	TM _n	TM* = TM _n	PV _{TM*}
Agrotehniskie izdevumi	A ₁	A ₂	....	A _n	A* = A _n	PV _{A*}
NĪN	NIN ₁	NIN ₂	....	NIN _n	NIN*	PV _{NIN*}
<i>Tīrā naudas plūsma</i>	CF ₁	CF ₂	...	CF _n	CF*	PV _{CF*}
Diskonta likme	r	r		r	r	
Zemes vērtība	V₁	V₂	...	V_n		

Avots: Autoru metodoloģiskais risinājums

Diskonta likme (r) novērtējuma vajadzībām ir noteikta, par pamatu izmantojot valsts piedāvāto ienesīguma likmi valsts krājobligācijām, jo tās ir sabiedrībai pieejams finanšu instruments, kur nodrošina ļoti zema riska (gandrīz bezriskā) ieguldīšanas alternatīvu. Turklāt ienākumi no krājobligācijām ir atbrīvoti no iedzīvotāju ienākuma nodokļa. Saskaņā ar Valsts kases piedāvājumu 30.01.2014. fiksētā ienākuma likme 10 gadu krājobligācijām bija 3,75% gadā.

Jāatzīmē, ka tiešmaksājumu saņemšana ir saistīta ir lielākiem riskiem nekā ienākumu saņemšana no krājobligācijām, jo pastāv risks neizpildīt saņemšanas nosacījumus. Tāpat pastāv arī risks, ka var mainīties prognozētās tiešmaksājumu likmes (piemēram, ja mainās pieteiktās platības), kā arī risks, ka var mainīties agrotehniskie izdevumi vai nekustamā īpašuma nodokļa maksājumi. Lai ņemtu vērā šos papildu riskus, ir izmantota papildu riska prēmija. Šī riska prēmija ir tuvināti novērtēta 1% gadā līmenī. Tādējādi aprēķinos lietotā kopējā diskonta likme (r) ir 4,75% gadā (3,75% + 1,00%).

Attiecībā uz tiešmaksājumu scenārijiem ar PMS shēmām zemes vērtība ir aprēķināta zemei kopā ar maksājumu tiesībām.

2.6.5.(3) Novērtējums ietekmei uz ikgadējo nomas maksu

Novērtēšanas vajadzībām ir pieņemts, ka nomas līgumi tiek slēgti uz vienu gadu vai nomas maksa tiek pārskatīta katru gadu⁶. Šāds pieņēmums atbilst Latvijas nomas tirgus praksei. Tiešmaksājumu ietekme uz zemes vērtību ir noteikta, aprēķinot un salīdzinot ikgadējo nomas maksu pie dažādiem tiešmaksājumu scenārijiem.

Ikgadējās nomas maksas ir aprēķinātas, par pamatu izmantojot prognozētās tīrās naudas plūsmas no tiešmaksājumu saņemšanas (CF_i), kuras aprēķinātas ietekmes uz zemes vērtību novērtēšanas vajadzībām. Balstoties uz pieņēmumu par zemes īpašnieku racionālu uzvedību, pieņemts, ka zemes īpašnieki prasīs minimālo nomas maksu, kas pēc nodokļu (ienākuma un nekustamā īpašuma) atskaitīšanas būtu vienāda ar tīro naudas plūsmu no tiešmaksājumu saņemšanas.

⁶ attiecībā uz scenāriju S_PPVA pieņemts, ka nomas līgums tiek slēgts līdz 2020.g., bet ar ikgadēju nomas maksas pārskatīšanu. Ja nomas līgums tiktu slēgts uz īsāku termiņu, tad nomniekam, lai zemes īpašnieks būtu ieinteresēts slēgt šādu īsāku nomas līgumu, vajadzētu kompensēt zemes īpašniekam zaudēto PPVA ne tikai par nomas līguma termiņa laiku, bet arī par pārējo periodu līdz 2020.g. Šāda kompensēšana no nomnieka pozīcijām nebūtu racionāla, jo nesamērīgi sadārdzinātu nomas maksu.

Pašlaik Latvijā pastāv divi iedzīvotāju ienākuma nodokļa režīmi attiecībā uz ieņēmumiem no zemes iznomāšanas:

- 1) vienkāršotais režīms, kad zemes īpašnieks maksā 10% nodokļa likmi no nomas ieņēmumiem, neveicot nekādu izdevumu atskaitīšanu;
- 2) vispārējais režīms, kad zemes īpašnieks maksā 24% nodokļa likmi no starpības starp ieņēmumiem un izdevumiem, t.i., no starpības starp nomas ieņēmumiem un nekustamā īpašuma nodokli par iznomāto zemi.

Novērtējumā ir izvērtēta abu nodokļu režīmu ietekme uz ikgadējo zemes nomas maksu. Potenciālās ikgadējās nomas maksas ir aprēķinātas saskaņā ar šādām formulām:

$$N1_i = \frac{CF_i + NIN_i}{1 - 10\%}, \quad (8)$$

$$N2_i = \frac{CF_i + NIN_i \cdot (1 - 24\%)}{1 - 24\%}, \quad (9)$$

kur $N1_i$ – minimālā nomas maksa attiecīgajā gadā, ja tiek piemērots vienkāršotais nodokļu režīms;

$N2_i$ – minimālā nomas maksa attiecīgajā gadā, ja tiek piemērots vispārējais nodokļu režīms;

Novērtējuma vajadzībām ir izmantota zemāka ikgadējā nomas maksa:

$$N_i = \min \begin{cases} N1_i \\ N2_i \end{cases} \quad (10)$$

kur N_i – prognozētā ikgadējā nomas maksa attiecīgajam gadam

Formula (10) balstās uz pieņēmumu, ka zemes īpašnieki rīkojas racionāli un izvēlas nodokļu režīmu, kas nodrošina tiem augstāku konkurētspēju zemes nomas tirgū un mazāku iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumu.

Attiecībā uz tiešmaksājumu scenārijiem ar pamata maksājumu (maksājumu tiesību) shēmu ikgadējā nomas maksa ir aprēķināta zemei kopā ar maksājumu tiesībām.

3. Scenāriju kvantificēts raksturojums un pieņēmumi

3.1. Tiešmaksājumu aplokšņu aprēķina metodoloģija un pieņēmumi

3.1.1. Kopējais finansējums

Tiešmaksājumu (TM) likmju aprēķiniem par pamatu ir izmantota kopējā TM „aploksne”, kas attiecīgi pa gadiem ir noteikta Eiropas Parlamenta un Eiropas Padomes regulā 1307/2013. No kopējās TM aploksnes ir atņemts ELFLA lauku attīstības pasākumiem pārnestais finansējums (t.i., 7,46490602% no kopējās TM „aploksnes”).

Tālākajā darbā izmantotā šādi iegūtā TM „aploksne” ir parādīta augstāk šajā darbā - 2. tabulā

3.1.2. Mazo lauksaimnieku shēma

No iegūtās samazinātās TM „aploksnes” ir atskaitīts nepieciešamais finansējums mazo lauksaimnieku shēmai. Finansējuma apjoms mazo lauksaimnieku shēmai ir aprēķināts, balstoties uz ZM publiski iezīmēto finansējuma likmi (500 EUR gadā vienai saimniecībai) un uz prognozēto mazo lauksaimnieku shēmas dalībnieku skaitu. Prognozējot mazo shēmas dalībnieku skaitu, pieņemts, ka visi lauksaimnieki rīkosies racionāli un mazo lauksaimnieku shēmu izvēlēšies, ja šīs shēmas ietvaros saņemtais finansējums būs lielāks nekā vispārējās TM likmes (VPM vai PMS + zaļināšanas maksājums + PDM). Prognozējot mazo lauksaimnieku shēmas dalībnieku skaitu, ņemts vērā apstāklis, ka dalībai shēmā var pieteikties tikai 2015. gadā, bet var jebkurā laikā atteikties no dalības, pārejot uz vispārējo TM saņemšanas režīmu. Šī iemesla dēļ ir prognozēts, ka dalībnieku skaits mazo lauksaimnieku shēmā pakāpeniski samazināsies, ko noteiks vispārējo TM likmju pieaugums. PMS scenāriju gadījumā ir pieņemts, ka 2015. gadā mazo lauksaimnieku shēmai pieteiksies arī tādi lauksaimnieki, kuriem 2015. gadā vispārējais TM režīms ir izdevīgāks, bet kuriem nākamajos gados ir izdevīgāka mazo lauksaimnieku shēma.

Mazo lauksaimnieku shēmas potenciālo dalībnieku skaits un pārstāvētās platības ir noteikti, balstoties uz LAD datubāzes datiem par 2012. gada TM saņēmēju skaitu un platībām un ievērojot katram scenārijam noteiktās likmes, kas noteiks katra individuālā saņēmēja potenciāli saņemamo maksājumu summu.

Pētījuma vajadzībām kā konservatīvs pieņēmums ir definēts, ka lauku saimniecību struktūra un vidējie lielumi saglabāsies arī turpmāk, jo ir maz ticams, ka saimnieciskajā aprītē līdz šīs shēmas ieviešanai 2015. gadā vispār varētu parādīties nozīmīgs skaits jaunu saimniecību, jo līdzšinējās tendences rādījušas, ka TM saņēmēju skaits ik gadus ir samazinājies. Ticamāk, ka praktiski shēmas dalībnieku skaits un, atbilstīgi – arī rezervējamā finansējuma aploksne, būs mazāka, jo 2013. un 2014. gadā vispārējais saņēmēju skaits būs vēl mazāks, turpinot iepriekšējās tendences. Novērtētie pieņēmumi par mazo saimniecību shēmu atspoguļoti 8. tabulā. Tā parāda, ka šās shēmas potenciālo dalībnieku skaits un finansēšanai nepieciešamie resursi ir būtiski atšķirīgi no izvēlētajā TM mehānisma izveidošanas scenārija. Vislielākais potenciālo interesentu skaits prognozējas PMS shēmu ieviešanas gadījumā, bet vismazākais- PDM shēmas gadījumā.

8. tabula. Pieņemumi par mazo saimniecību shēmas rādītājiem Latvijā 2015.-2020. gadā pie dažādiem scenārijiem

Scenārijs	Rādītāji	2015	2016	2017	2018	2019	2020
S_B; S_B_PPVA	saņēmēju sk., tūkst.	22 932	20 496	18 612	16 717	15 775	15 775
	platība, tūkst.ha	78 011	64 563	55 118	46 376	42 311	42 311
	finansējums, milj.EUR	11,5	10,2	9,3	8,4	7,9	7,9
S_B_PDM	saņēmēju sk., tūkst.	18 158	16 717	14 743	13 567	12 572	12 572
	platība, tūkst.ha	52 955	46 376	38 061	33 442	29 739	29 739
	finansējums, milj.EUR	9,1	8,4	7,4	6,8	6,3	6,3
S_PMS_Izl	saņēmēju sk., tūkst.	27 825	24 218	21 264	19 043	15 775	15 775
	platība, tūkst.ha	109 513	85 685	68 644	57 214	42 311	42 311
	finansējums, milj.EUR	13,9	12,1	10,6	9,5	7,9	7,9
S_PMS_Dif	saņēmēju sk., tūkst.	30 930	27 088	24 218	21 716	18 158	18 158
	platība, tūkst.ha	133 121	104 342	85 685	71 118	52 955	52 955
	finansējums, milj.EUR	15,5	13,5	12,1	10,9	9,1	9,1
S_PMS_Izl_16	saņēmēju sk., tūkst.	26 082	26 082	22 932	20 496	17 249	17 249
	platība, tūkst.ha	97 538	97 538	78 011	64 563	48 756	48 756
	finansējums, milj.EUR	13,0	13,0	11,5	10,2	8,6	8,6

Avots: Autoru aprēķini

Pēc mazo lauksaimnieku shēmai nepieciešamā finansējuma atskaitīšanas TM aploksne tālāk sadalīta šādu shēmu finansēšanai:

- finansējums jauno lauksaimnieku atbalstam;
- finansējums saistītajam atbalstam;
- finansējums zaļināšanas atbalstam;
- finansējums VPM vai PM (t.s. bāzei).

3.1.3. Rezervācija jauno lauksaimnieku atbalstam un BSA

Finansējums jauno lauksaimnieku atbalstam saskaņā ar ZM definētajiem poliskajiem mērķiem ir plānots maksimālajā apmērā – 2% no TM „aploksnes” (pēc mazo lauksaimnieku shēmas finansējuma atskaitīšanas). Pie dažādiem scenārijiem novērtēto finansēšanas apjomu robežas parādītas 9. tabulā. Šīs summas pa scenārijiem ir atšķirīgas, jo, kā augstāk teikts, ir prognozēti atšķirīgi pieteikumu apjomi mazo lauksaimnieku shēmai.

9. tabula. Finansējuma vajadzības novērtētās robežas jauno lauksaimnieku shēmai Latvijā 2015.-2020. gadā pie dažādiem scenārijiem, MEUR

Scenārijs	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Robežas visos scenārijos	3,3-3,4	3,8-3,9	4,4-4,5	4,9-5,0	5,4-5,5	5,4-5,5
S_B	3.4	3.9	4.4	4.9	5.4	5.4
S_B_PPVA	3.4	3.9	4.4	4.9	5.4	5.4
S_B_PDM	3.4	3.9	4.5	5	5.5	5.5
S_PMT_Izl	3.3	3.9	4.4	4.9	5.4	5.4
S_PMT_Dif	3.3	3.8	4.4	4.9	5.4	5.4
S_PMT_Izl_2016	3.4	3.9	4.4	4.9	5.4	5.4

Avots: Autoru aprēķini

3.1.4. Rezervācija BSA finansēšanai un izmantošanas virzieni

Finansējums saistītajam atbalstam arī ir pieņemts maksimālajā apmērā – 15% (13% + 2% proteīnaugiem) no TM „aploksnes” (pēc mazo lauksaimnieku shēmas finansējuma atskaitīšanas). Tā robežas pie dažādiem scenārijiem parādītas 10. tabulā.

10. tabula. Finansējuma vajadzības novērtētās robežas BSA finansēšanai Latvijā 2015.-2020. gadā pie dažādiem scenārijiem, MEUR

Rādītājs	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Robežas visos scenārijos	24,8-25,8	28,8-29,6	32,7-33,5	36,7-37,3	40,7-41,1	40,7-41,1
S_B	25.4	29.3	33.2	37	40.8	40.8
S_B_PPVA	25.4	29.3	33.2	37	40.8	40.8
S_B_PDM	25.8	29.6	33.5	37.3	41.1	41.1
S_PMT_lzl	25.1	29	33	36.9	40.8	40.8
S_PMT_Dif	24.8	28.8	32.7	36.7	40.7	40.7
S_PMT_lzl_2016	25.2	28.9	32.8	36.8	40.7	40.7

Avots: Autoru aprēķini

Vērtējot saistītā atbalsta attiecināšanu uz dažādajiem saņēmējiem, ir pieņemts, ka BSA savā būtībā vispirms turpina pašlaik īstenotās īpašā atbalsta shēmas, tās turpmāk paplašinot gan uz citām nozarēm, gan arī, līdz ar TM kopējās aploknes pieaugumu- paaugstinot maksājumu intensitātes.

Protams, jautājums par saistītā atbalsta politiku attiecībā uz dažādām lauksaimniecības nozarēm ir atsevišķa pētījuma vērts, kas tomēr nav šī darba uzdevums.

Tāpēc šā darba izstrādē autori balstījās uz darba diskusijās ar ZM speciālistiem sadzirdēto viedokli, ka no BSA rezervētā TM apjoma 9 %punkti novirzāmi piena nozarei. Bet līdz šim īstenotās shēmas:

- Īpašais atbalsts lopbarības sēklu un sēklu kartupeļu kvalitātes uzlabošanai
- Īpašais atbalsts cietes kartupeļu kvalitātes uzlabošanai

tiktu turpinātas agrākajos 2014. gada apjomos, summāri gadā tam izlietojot 0,58 MEUR.

Saskaņā ar TMR 2 % punkti no BSA rezervētā TM apjoma tiktu atvēlēti proteīnaugu ražošanas atbalstam, bet, pēc autoru pieņēmuma- šādu kultūru platības palielinātos par 25 %.

Savukārt – pārējais BSA, pēc autoru pieņēmuma, būtu novirzīti zālējumu dzīvnieku gaļas ražošanas atbalstam, lai sekmīgāk varētu sasniegt izvirzītos politiskos mērķus iesaistīt produktīvā ražošanā papildu LIZ platības, tuvinot tās 2 milj. ha 2020. gadā. Lai ievērtētu lopkopības nozaru attīstības alternatīvas, tās nebūtu attiecināmas uz konkrētu gaļas dzīvnieku nozari, bet – būtu izsakāmas kā EUR/LU.

Balstoties uz šiem pieņēmumiem, kā arī uz pieņēmumu, ka piena ražošana plāna posmā varētu palielināties par ~1/3, tālākiem aprēķiniem tika novērtētas BSA likmes.

Šo likmju lielums uz S_B scenārija piemēra parādīts 11. tabulā. Atšķirības no citiem scenārijiem nav nozīmīgas un izriet no atšķirībām pieejamā finansējuma apjomā, kura robežas parādītas iepriekšējā tabulā.

11. tabula. Aprēķiniem pieņemtās BSA likmes Latvijā 2015.-2020. gadā pie S_B scenārija, EUR/vienību

Rādītājs	Vienība	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Proteīna augi	ha	269	284	300	315	330	346
Ganāmie dzīvnieki	LU	62	65	68	71	74	77
Piens	t	24	25	26	27	28	29

Avots: Autoru aprēķini

Protams, visticamāk, ka faktiskais BSA atbalsta apjoma sadalījums starp nozarēm būs atšķirīgs no šeit aplūkotā, un arī sasniedzamie ražošanas fiziskie rādītāji būs atšķirīgi, tomēr šie pieņēmumi bija vajadzīgi, lai ievērtētu BSA attiecinājumu uz saimniecībām ar dažādajām struktūrām.

Izmainot BSA sadalījumu starp nozarēm, protams, mainīsies arī atbilstīgās likmes, tādēļ tālāk sniegtos aprēķinus vērtējot, jāievēro, ka tie BSA sadaļā ir balstīti uz šiem, augstāk raksturotajiem pieņēmumiem.

3.1.5. *Finansējums zaļināšanas atbalstam*

Finansējums zaļināšanas atbalstam ir noteikts saskaņā ar regulu 1307/2013 kā 30% no TM „aploksnes”. Lai ievērotu TMR 65. pantā noteiktos mazo lauksaimnieku shēmas finansēšanas noteikumus, praktiskajos šā darba aprēķinos zaļināšanas maksājumu finansēšanai atvēlamie resursi novērtēti, no kopējās TM aploksnes atņemot mazo lauksaimnieku shēmai rezervējamos resursus. Tie parādīti 12. tabulā.

12. tabula. Finansējuma vajadzības novērtētās robežas zaļināšanas maksājuma finansēšanai Latvijā 2015.-2020. gadā pie dažādiem scenārijiem, MEUR

Rādītājs	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Robežas visos scenārijos	49,7-51,6	57,7-59,2	65,5-66,9	73,3-74,6	81,3-82,2	81,3-82,2
S_B	50.9	58.7	66.3	74.1	81.7	81.7
S_B_PPVA	50.9	58.7	66.3	74.1	81.7	81.7
S_B_PDM	51.6	59.2	66.9	74.6	82.2	82.2
S_PMT_Izl	50.1	58.1	65.9	73.7	81.7	81.7
S_PMT_Dif	49.7	57.7	65.5	73.3	81.3	81.3
S_PMT_Izl_2016	50.4	57.8	65.7	73.5	81.5	81.5

Avots: Autoru aprēķini

3.1.6. *Pārdalošais maksājums*

Scenārijam S_B_PDM papildus ir noteikts finansējums PDM. Lai raksturotu PDM ietekmi, pētījuma ietvaros ir izmantota PDM likme 30 EUR/ha (ZM provizorisks piedāvājums) un platības sliekšnis 30 ha (regulā 1307/2013 noteiktais maksimums). Kopējā PDM attiecināmā platība ir noteikta, balstoties uz LAD datiem par 2012. gada saimniecību struktūru pēc to lieluma – attiecīgi saimniecībām līdz 30 ha PDM ir aprēķināts par visu viņu piesakāmo platību, bet saimniecībām virs 30 ha – par pirmajiem 30 ha. Šādi novērtētā finanšu apjoma prognozētā vajadzība parādīta 13. tabulā.

13. tabula. Finansējuma vajadzības novērtējums pārdalošā maksājuma finansēšanai Latvijā 2015.-2020. gadā S_PDM scenārija gadījumā, MEUR

Rādītājs	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Pārdalošais maksājums	19,3	19,5	19,7	19,9	20,0	20,0

Avots: Autoru aprēķini

3.1.7. *Galvenās shēmas finansēšana*

Finansējumu VPM vai PM veido atlikusī daļa no TM „aploksnes pēc mazo lauksaimnieku shēmas finansējuma atskaitīšanas” pēc augstāk nosaukto triju citu komponentu:

- mazo saimniecību shēma;
- jauno lauksaimnieku shēma,
- BSA atskaitīšanas.

S_B_PDM gadījumā - arī pēc

- PDM finanšu aploksnes atskaitīšanas.

Šādi novērtētā finanšu apjoma prognozētā vajadzība parādīta 14. tabulā. Galvenie atšķirības ietekmējošie faktori ir mazo saimniecību shēmas prognozētie apjomi un pārdalošā maksājuma finansēšanas vajadzība.

14. tabula. Finansējuma vajadzības novērtējums galvenās shēmas finansēšanai Latvijā 2015.-2020. pie dažādiem scenārijiem, MEUR

Scenārijs	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
S_B; S_PPV; S_B_MLA	146.1	89.9	103.6	117.2	130.9	144.3	144.3
S_B_PDM	146.1	71.9	85.1	98.5	111.8	125.2	125.2
S_PMS_Izl	146.1	85.7	102.6	116.5	130.3	144.3	144.3
S_PMS_Dif	146.1	84.9	101.9	115.7	129.6	143.7	143.7
S_PMS_Izl_2016	146.1	89	98.9	116.1	129.9	143.9	143.9

Avots: Autoru aprēķini

3.2. Zemes platība

Zemes platība līdz ar TM aploksni ir nozīmīgs faktors, lai novērtētu perspektīvās TM likmes katrā no scenārijiem. Augstāk šajā darbā jau teikts, ka tā izstrādes procesā ievērots ZM politiskais uzstādījums laika posmam līdz 2020. gadam palielināt produktīvi izmantotās lauksaimniecības zemes platības līdz 2,0 milj. ha. Tā kā autoriem nav bijis iespējams citādi prognozēt šā palielinājuma attīstību, šajā darbā ir pieņemts, ka no 1 602 177 atbalsttiesīgajiem ha 2013. gadā šī platība vienmērīgi palielinās līdz 2 000 000 ha 2020. gadā. Skaitliski tas parādīts 15. tabulā.

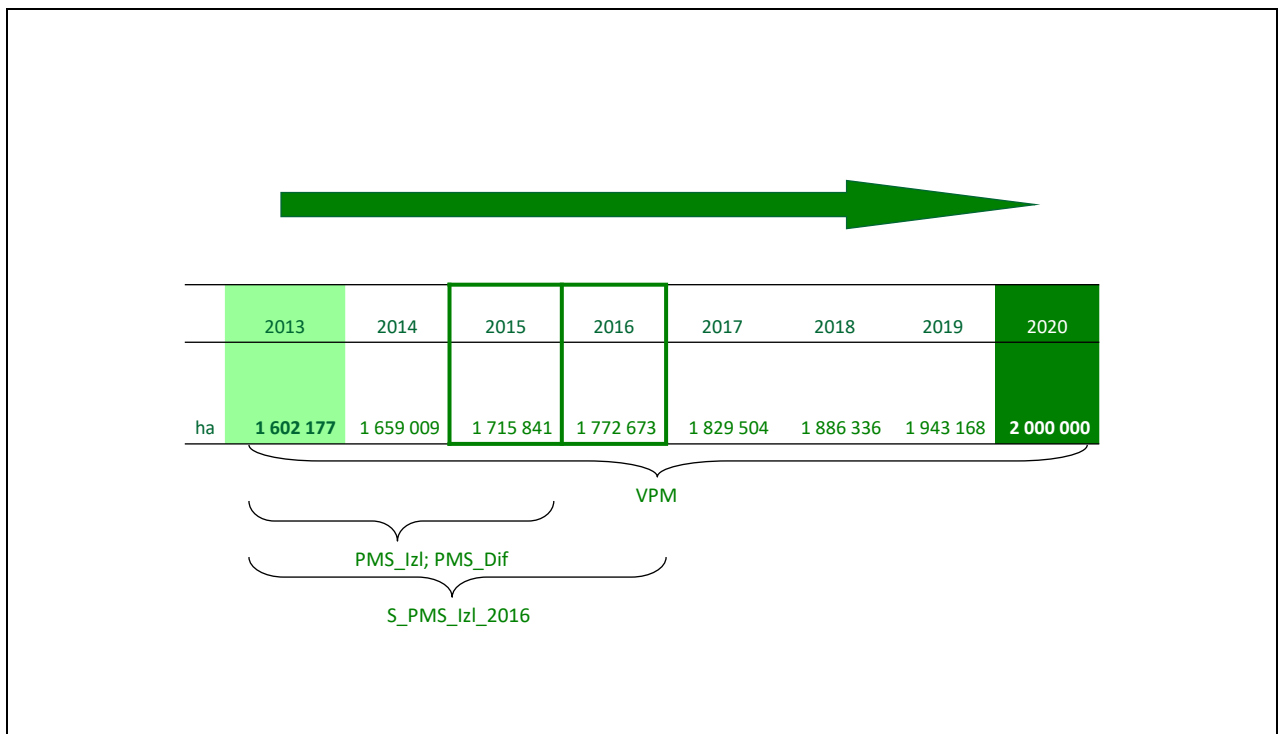
15. tabula. Atbalsttiesīgās LIZ platību prognoze Latvijā 2015.-2020. ha

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
LIZ Platība	1602177	1659009	1715841	1772673	1829504	1886336	1943168	2000000

Avots: Autoru aprēķini pēc ZM politiskās vadlīnijas par LIZ izmantošanu [8]. L.Straujuma. Lauksaimniecības, pārtikas nozares un lauku attīstības stratēģija 2014.-2020. gadiem. ZM prezentācija 2012. gada 27. jūnijā.]

Tomēr dažādos scenārijos šīs platības ietekme atšķiras. Ilustratīvi tas parādīts 2. attēlā. Ja VPM scenāriju gadījumos TM līdzīgos apmēros saņemtu par visu pieteikto platību, tad PMS scenāriju gadījumos situācija būtu atšķirīga. S_PMS_Dif un S_PMS_Izl gadījumā maksājumu tiesības tiktu noteiktas vien uz attiecīgajā gadā (2015. gadā) aktivizētajām platībām, S_PMS_Izl_2016 gadījumā – uz šajā gadā attiecīgi aktivizētajām platībām.

Bet pārējās platības paliktu bez maksājuma tiesībām, tādējādi saasinot jautājumu, vai praksē ES KLP un tirgus apstākļos ir ekonomiski iespējama lauksaimnieciska darbība bez atbalsta maksājumiem.

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums pēc ZM politiskās vadlīnijas par LIZ izmantošanu

2. attēls. Pieņēmumi par TM deklarētās platības izmaiņām Latvijā 2013.-2020. gadā

3.3. Maksājumu likmes

VPM vai PMS praktiskās likmes, kā arī zaļināšanas maksājuma likmes ir aprēķinātas, dalot aprēķināto finansējumu VPM vai PMS un finansējumu zaļināšanas atbalstam ar pieteikto LIZ prognozi (ievērojot iespējamo LIZ platību ikgadēju pieaugumu), no kuras atskaitītas prognozētās pieteiktās platības mazo lauksaimnieku shēmai. PMS gadījumā tās noteiktas uz regulas noteikumiem atbilstīgām prognozētajām kopējām un saimniecību individuālajām platībām.

16. tabulā ir parādīts kopsavilkums par valstī vidējām PM un zaļināšanas maksājumu summārajām likmēm dažādu scenāriju gadījumā, kas iegūtas augstāk aprakstīto aprēķinu un pieņēmumu izpildes rezultātā. Tomēr jāievēro, ka visu triju PMS scenāriju gadījumā individuālo saņēmēju likmes atšķirsies no valsts vidējām, jo PM likme tiks noteikta individuāli, ievērtējot konkrētā saņēmēja vēsturisko aploksnīti un viņa aktivizētās platības apjomu.

16. tabula. Aprēķinātās maksājumu vidējās likmes (bāze+zaļināšana) Latvijā 2015.-2020. pie dažādiem scenārijiem, EUR/ha

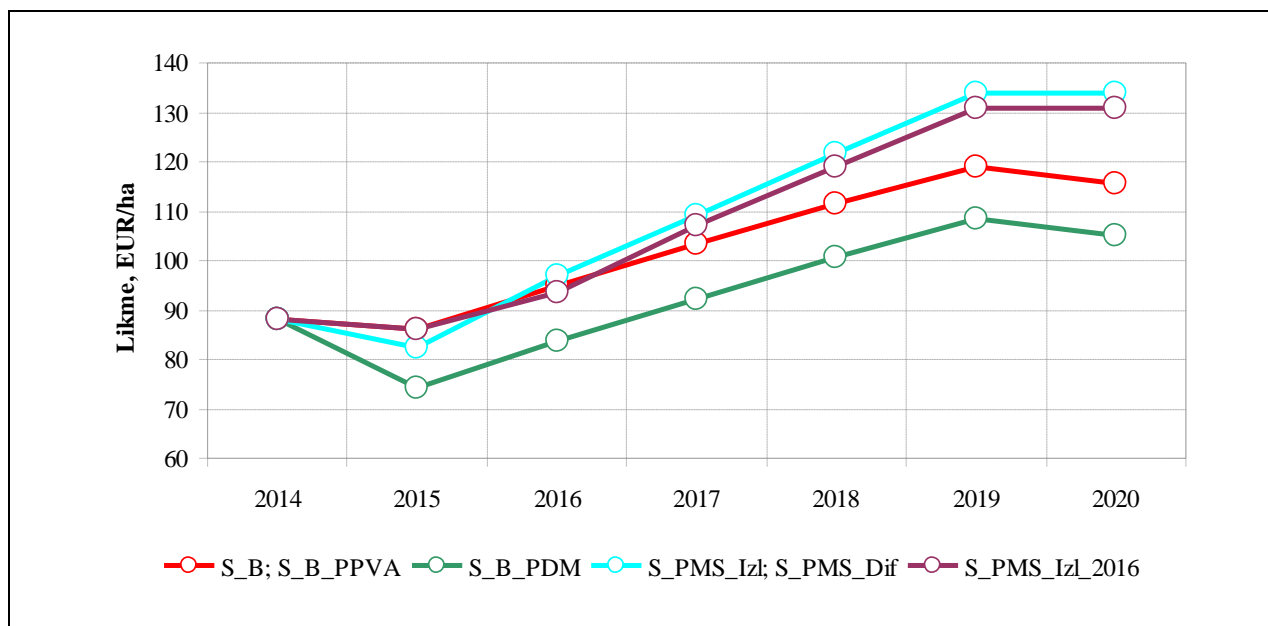
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
S_B; S_B_PPVA	88	86	95	103	111	119	115
S_B_PDM	88	74	84	92	101	108	105
S_PMS_Izl; S_PMS_Dif	88	82	97	109	122	134	134
S_PMS_Izl_2016	88	86	94	107	119	131	131

Avots: Autoru aprēķini

Ilustratīvi valstī vidējās PM un zaļināšanas maksājumu summārās likmes dažādu scenāriju gadījumā parādītas 3. attēlā. Mazākās tās būtu S_PDM gadījumā - par to platību, kas atbalsta saņēmējam pārsniegtu pirmos 30 ha. Lielākās tās būtu – VPM gadījumā, ieviešot to jau 2015. gadā. Tomēr šajā gadījumā tās tādas būtu tikai par 2015. gadā pieejamo atbalsttiesīgo platību. Katrs tālāk ražošanā iesaistītais LIZ ha nozīmētu atbilstīga ha skaita palikšanu bez šiem

bāzes maksājumiem. Ieviešot PMS gadu vēlāk, pieteiktā atbalsttiesīgā platība vēl palielinātos un bāzes likmes – attiecīgi mazliet samazinātos.

Pārmaiņas likmju attīstības tendencēs 2020. gadā rodas, jo šajā gadā TM kopējā aploksne vairs nepalielināsies, kamēr LIZ platības varētu turpināt pieaugt.

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

3. attēls. Aprēķinātās maksājumu likmes (pamatmaksājums+zaļināšana) Latvijā, EUR/ha 2014.-2020. gadā

Šā darba 1.-6. pielikumos detalizēti ir sniegtas visas tālākajos aprēķinos izmantotās TM sistēmas likmes.

4. Scenāriju novērtējums

4.1. Kvantitatīvās analīzes rezultāti

4.1.1. TM saņēmēju kvintīļu grupu analīze

Augstāk, novērtēšanas metodoloģijas sadaļā, jau teikts, ka visu atbalsta saņēmēju modeļa izmantošanas gadījumā rezultātu, uzskatāmākas novērtēšanas nolūkā, visa saimniecību kopa ir grupēta un sadalīta kvintīlēs, par ranžēšanas kritēriju izvēloties gan apsaimniekoto LIZ, gan saimniecību pārstāvēto aktuālo ražošanas potenciālu, kas novērtēts izmantojot saimniecību SI novērtējumus. Kaut šo grupu analīze nav šā pētījuma pamatuzdevums, tomēr iegūtie rezultāti ir interesanti, vērtējot potenciālo TM saņēmēju struktūru.

17. tabulā iekļauti saimniecību grupējumu kvintīlēs pēc LIZ raksturojošie rādītāji. Gandrīz 94 % TM saņēmēju 2012. gadā Latvijā apsaimniekoja vien 40 % no lauksaimniecībā izmantojamās zemes, un pārstāvēja vien 32 % no SI vienībās novērtētā aktīvā ražošanas potenciāla. Bet V kvintīlēs iekļaujas vien 0,4 % no kopējā TV saņēmēju skaita, kas ir mazāk par 300 saimniecībām. Tajā pašā laikā, no zemes produktīvas izmantošanas viedokļa vērtējot, V kvintīles saimniecībās ir 2,5 reizes lielāka saimniekošanas intensitāte, ko raksturo SI vienības uz 1 ha LIZ.

17. tabula. TM saņēmēju raksturojums Latvijā 2012. gadā kvintīļu grupējumā pēc LIZ

Rādītājs	Kvintīles				
	I	II	III	IV	V
Atbalsta saņēmēji, %	77.1%	16.6%	4.6%	1.4%	0.4%
Platība, %	20%	20%	20%	20%	20%
SI, %	13%	18%	22%	22%	24%
Vidējā platība, ha	7.0	31.9	116.0	373.0	1286.5
Vidējā SI, KEUR	1.7	11.0	47.8	157.4	590.9
Vidējā SI KEUR/ha	0.2	0.3	0.4	0.4	0.5

Avots: Autoru aprēķini

18. tabulā ir iekļauti analogiski rādītāji, veidojot saimniecību grupējuma kvintīles pēc SI vienībām. Šie rādītāji parāda līdzīgas likumsakarības. Vien saimniekošanas intensitāte secīgajās kvintīlēs pieaug straujāk – savu maksimumu praktiski sasniedzot jau II kvintīlē. Bet V kvintīles saimniecību skaits ir vēl mazāks – 0,2 %, un to vidējais lielums ir vēl lielāks – 1485 ha LIZ.

Šā grupējuma rezultātos var novērot, ka I kvintīlē ir gandrīz 90 % TM saņēmēju, kas tomēr pārstāv tikai 20 % no kopējā ražošanas praktiskā potenciāla, un pēc augstāk pieminētās saimniekošanas intensitātes līmeņa var interpretēt, ka šī grupa pārstāv produkciju maz vai praktiski neražojošas saimniecības, kurām tomēr ir visai liela vidējā apsaimniekotā LIZ platība – 10,9 ha.

Tāpēc šajā ziņojumā tālākajā analīzē lielāks uzsvars likts uz grupēšanas rezultātiem pēc SI kritērija, kaut grupēšanas aprēķini veikti, kvintīles veidojot pēc abām pazīmēm.

18. tabula. TM saņēmēju raksturojums Latvijā 2012. gadā kvintīļu grupējumā pēc SI

Rādītājs	Kvintīles				
	I	II	III	IV	V
Atbalsta saņēmēji, %	89.6%	7.2%	2.2%	0.8%	0.2%
Platība, %	37%	18%	16%	16%	14%
SI, %	20%	20%	20%	20%	20%

Vidējā platība, ha	10.9	66.1	192.6	523.9	1484.9
Vidējā SI, KEUR	2.3	27.7	90.6	253.5	797.4
Vidējā SI KEUR/ha	0.2	0.4	0.5	0.5	0.5

Avots: Autoru aprēķini

Teorētiski TM saņēmēju kvintiles varēja veidot arī pēc saņēmēju skaita, tomēr šajā pētījumā tas nav darīts, jo par vienu no galvenajām vērtībām scenāriju novērtēšanā bija izvirzīta TM maksimāla saistība ar produktīvu ražošanu, un šīs grupēšanas uzdevums bija atrast iespēju raksturot atšķirības starp TM saņēmējiem, vērtējot pēc šīs pazīmes.

4.1.2. Scenāriju novērtējums pēc saimniecību lieluma

Dažādo TM scenāriju novērtēšanai pēc saimniecību lieluma ir izmantots augstāk (2.6.2(1) sadaļa) aprakstītais *visu atbalsta saņēmēju modelis*.

Saskaņā ar izvēlēto metodoloģiju, katram TM saņēmējam ir novērtēti potenciāli saņemamais TM apjoms pēc gandrīz visām komponentēm – galvenās shēmas maksājums, zaļināšanas maksājums, BSA, PDM, mazo saimniecību atbalsts. Nav vērtēti jauno lauksaimnieku atbalsts un MLA maksājumi- jo LAD TM saņēmēju bāzē iekļautā informācija neradīja pamatu šo maksājumu veidu attiecināšanai uz konkrēto saņēmēju.

Iegūtās individuālās aploksnītes ir izdalītas uz katra saņēmēja pieteikto LIZ platību, iegūstot vidējās maksājumu likmes.

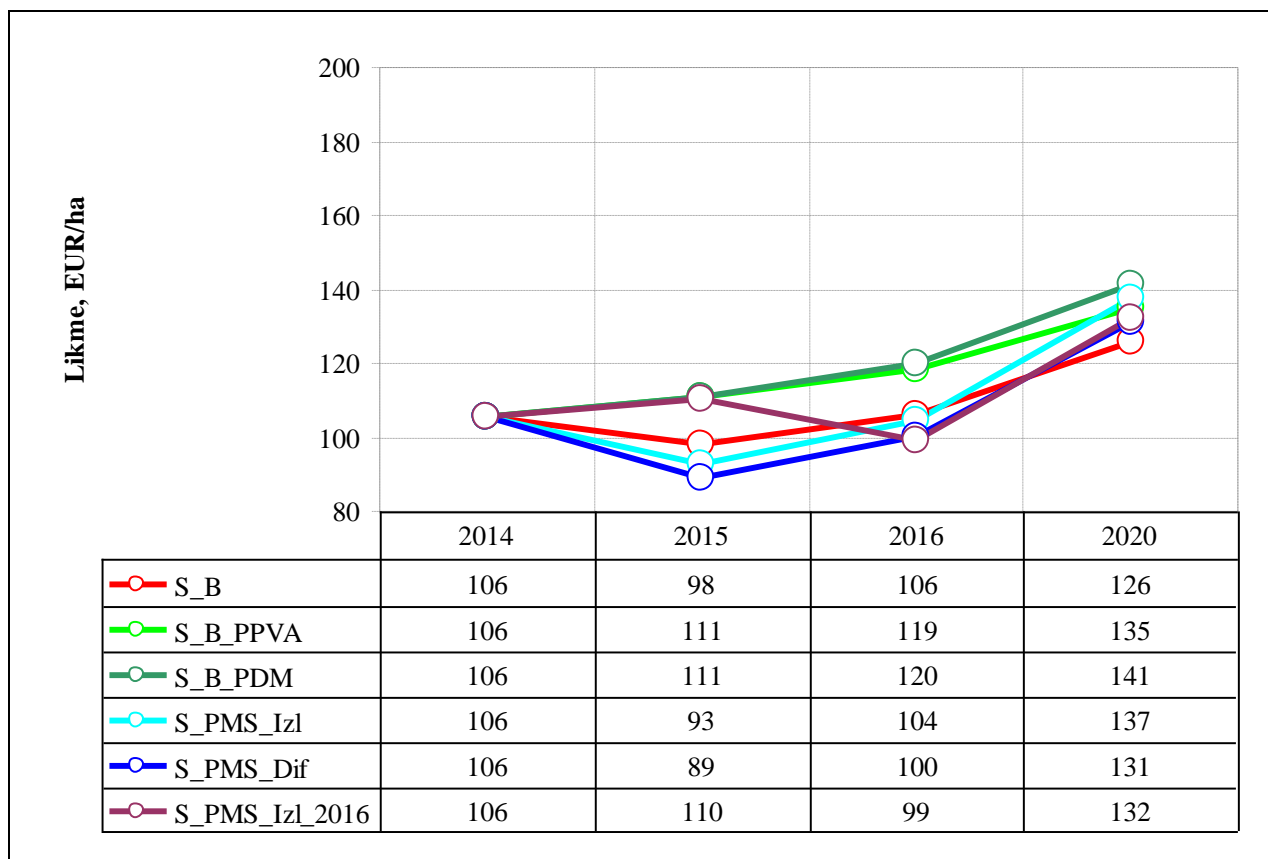
Šādas pat vidējās maksājumu likmes ir aprēķinātas katrai kvintilei un pēc abām grupēšanas pazīmēm – LIZ un SI. 19. tabulā ir parādīts šāda aprēķina piemērs – vidējās aprēķinātās TM likmes, EUR/ha uz S_B scenārija piemēra. Iegūtie rezultāti pilnā apmērā ir iekļauti šim darbam pievienotajā 7. pielikumā.

19. tabula. TM saņēmēju grupējumu (pēc SI) rezultāti- vidējās TM likmes, EUR/ha uz S_B scenārija piemēra 2014.-2020. gados

	2014	2015	2016	2020
I	106	98	106	126
II	126	105	115	139
III	129	107	117	141
IV	128	102	112	135
V	139	115	125	151
Vidēji	121	104	113	135

Avots: Autoru aprēķini

Tā kā šādā veidā atspoguļoti rezultāti atšķirības starp scenārijiem neļauj novērtēt uzskatāmi, tika izmantota apkopjoša grafiskā analīze, parādot dažāda lieluma saņēmēju vidējās efektīvās TM likmes pie dažādiem scenārijiem. Šajā ziņojumā iekļauti ilustrējošie attēli līdz ar aprēķinātajām vidējām efektīvajām TM likmēm par I, III un V kvintiļu saimniecībām (4. - 6. attēli).

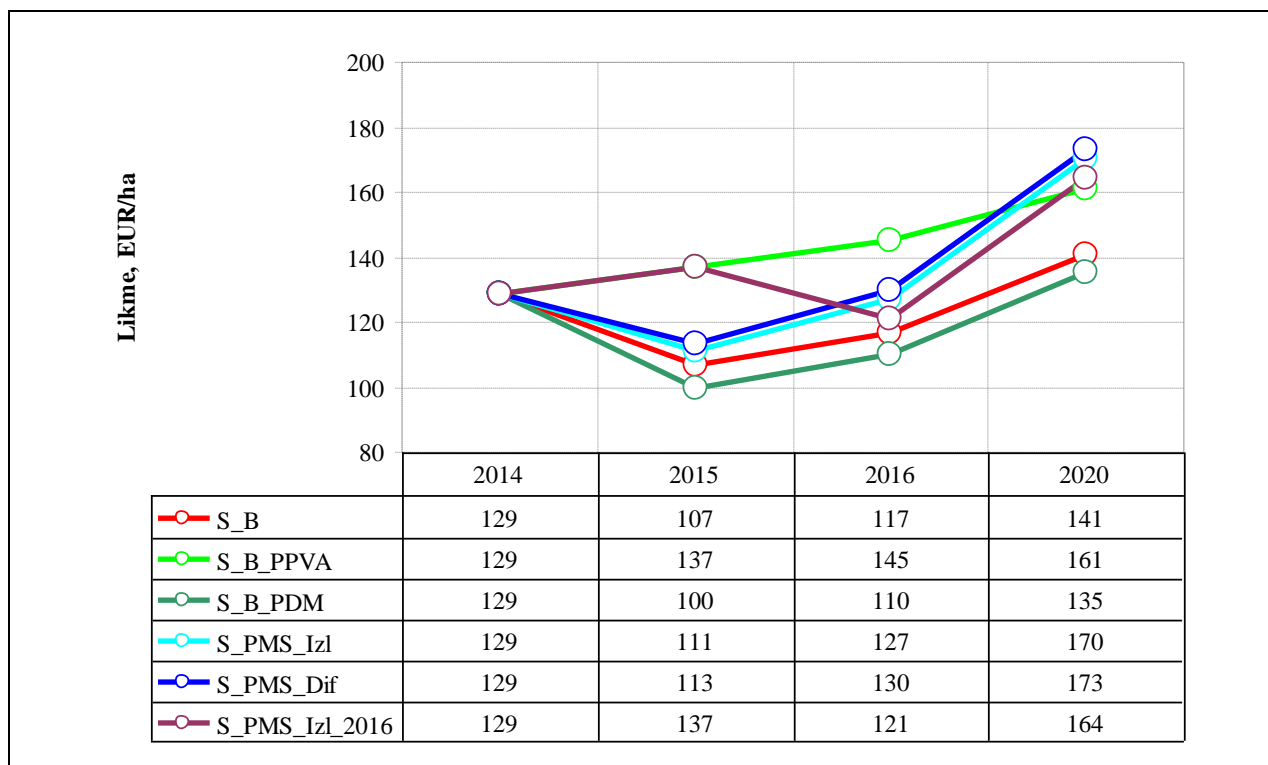

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

4. attēls. TM vidējās efektīvās likmes pie dažādiem scenārijiem I kvintiles (pēc SI) TM saņēmējiem

No šīs analīzes var piedāvāt vairākas **atziņas**:

- (1) Ja 2014. gadā vidējās efektīvās TM likmes **starpība starp mazāko un lielāko saimniecību grupām** ir EUR 33/ha, tad, **atkarībā no izvēlētā scenārija šī starpība var vai nu praktiski vispār izzust (S_PDM), būtībā nemainīties (S_B, S_B_PPVA) vai diezgan nozīmīgi palielināties** – (visi scenāriji ar PMS). Tomēr jāatceras, ka pēdējais varbūt tikai tāpēc, ka PMS gadījumā 2020. gadā no izmantotās LIZ mērķa platības vismaz 10 % paliktu bez maksājumu tiesībām. Bet **apsaimniekotās LIZ platībai praksē nepalielinoties, starpība starp vidējām efektīvajām likmēm S_B scenārijam un PMS scenāriju gadījumā praktiski izzustu.**

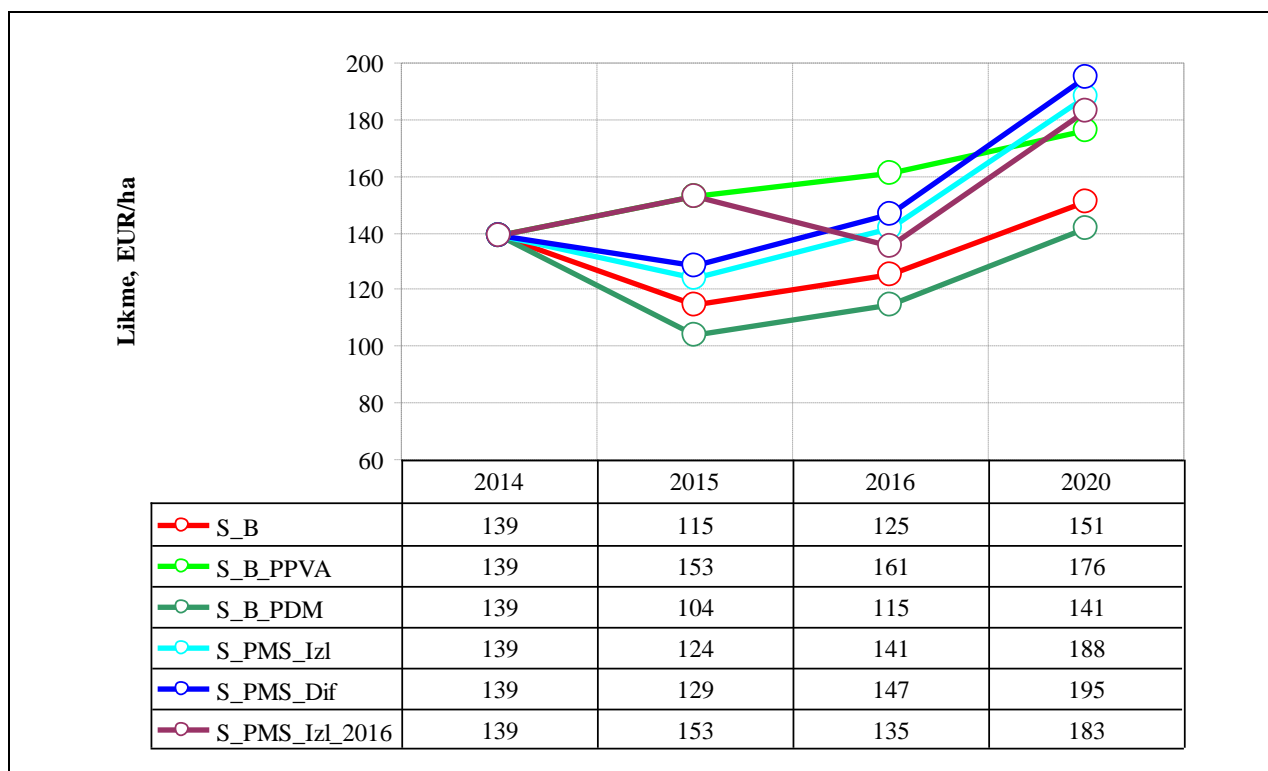

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

5. attēls. TM vidējās efektīvās likmes pie dažādiem scenārijiem TM saņēmējiem III kvintilē (pēc SI)

- (2) Ir viegli saprotams, ka **visām grupām vidēji visizdevīgāko risinājumu sniedz S_B_PPVA scenārijs** – šis ir vienīgais scenārijs, kurā no ES budžeta finansētā TM aploksne ir papildināta ar resursiem no LV budžeta, izmantojot TMR sniegtās tiesības piemērot PPVA.
Tomēr jāatceras agrāk teiktais, ka:
  - Vēl nav pieņemts politiskais lēmums par valsts budžeta resursu atvēlēšanu TM finansēšanai pēc 2014. gada.
  - PPVA var saņemt vien jau esošie PVTM (šā atbalsta analoga) saņēmēji, bet jaunām augošām saimniecībām tas nav pieejams.
  - LV valsts budžeta resursus to piešķiršanas nozarei gadījumā var izmantot arī citādi, piemēram – LAP pasākumu papildfinansēšanai.
- (3) **PMS ieviešana 2016. gadā ļautu vēl 2015. gadā izmantot LV valsts budžeta resursus PPVA finansēšanai**, un ar to izskaidrojama efektīvās likmes atšķirība starp visiem 3 PMS bāzētiem scenārijiem.
- (4) Un tas arī skaidri pasaka, ka **diferencētā zaļināšanas maksājuma scenārija gadījumā neizbēgami TM efektīvās likmes būtu salīdzinoši zemākās visām saimniecību grupām.**
- (5) Kopumā vērtējot, **I kvintiles saimniecībām ir salīdzinoši mazāka atšķirība starp efektīvajām TM likmēm visu scenāriju gadījumos** – starpība starp scenārijiem varētu nozīmēt līdz 15 EUR/ha I kvintiles saimniecībām vai 160 EUR uz saņēmēju gadā. Savukārt **III un V kvintīļu saimniecībām izvēlētais scenārijs var nozīmēt diezgan būtiskas atšķirības efektīvajās TM vidējās likmēs** - pat 54 EUR/ha vai 80 KEUR uz V kvintiles vidējo saimniecību.

- (6) **S_PDM scenārija gadījumā praktiski izzustu atšķirības efektīvajās TM likmēs starp dažādām saimniecību grupām.** Tas nozīmētu būtisku finansēšanas struktūras pārbīdi no produkciju ražojošajām saimniecībām uz maz vai vispār neražojošajām saimniecībām.
- (7) **Visos scenārijos, bez PPVA izmantošanas, ieviešanas gadā būtu efektīvo vidējo TM likmju samazināšanās.** Un, piemēram, S_B gadījumā V kvintiles saimniecībām vidējā efektīvā likme 2014. gada līmeni sasniegtu vien aptuveni 2018. gadā.

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

6. attēls. TM vidējās efektīvās likmes pie dažādiem scenārijiem TM saņēmējiem V kvintilē (pēc SI)

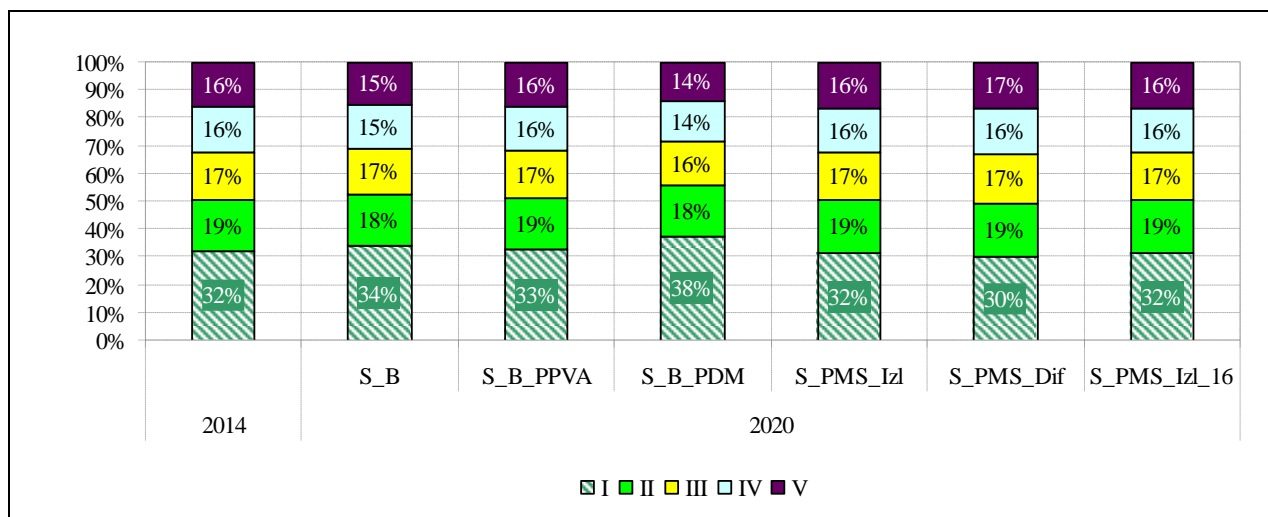
4.1.3. Finanšu aploksnis sadalījums pie dažādiem scenārijiem

Kā interesants analīzes aspekts var būt TM budžeta aploksnis sadalījuma analīze pa dažāda lieluma saimniecību grupām.

7. un 8. attēli ilustrē TM budžeta aploksnis sadalījuma struktūru pa TM saņēmēju kvintilēm – dalījumā pēc SI un dalījumā pēc LIZ.

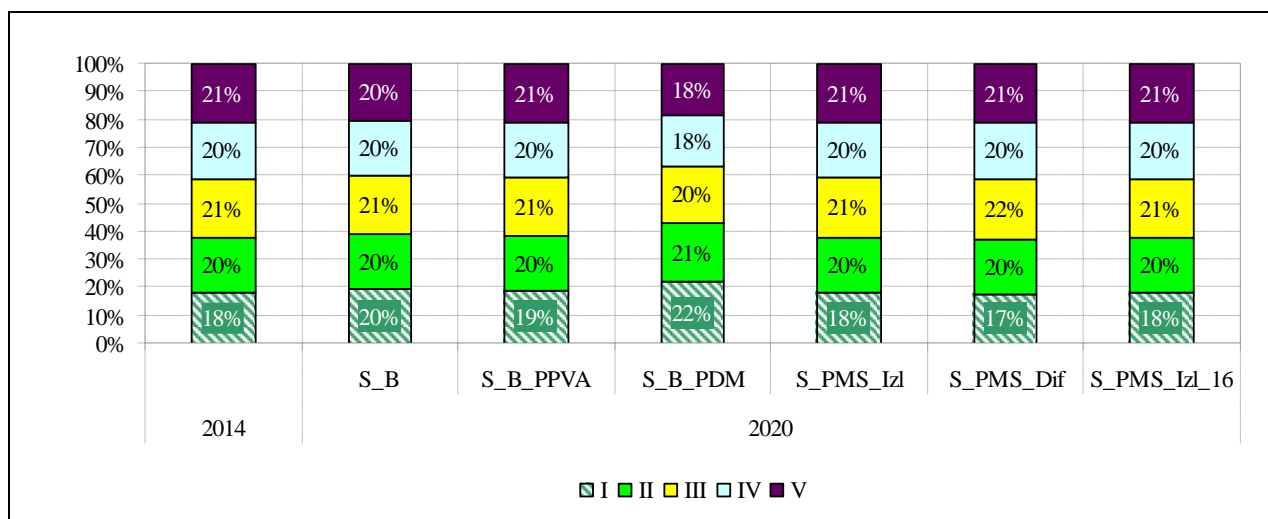
No šīs analīzes var izdarīt dažus **secinājumus**:

- (1) Vērtējot grupējumu pēc SI, I kvintiles saimniecības ar saviem 20 % SI pie gandrīz visiem scenārijiem iegūtu vismaz 30 % no kopējās TM aploksnis, un tā praktiski neatšķirtos no struktūras 2014. gadā. S_PDM gadījumā šī daļa būtu būtiski lielāka, un praktiski šo palielinājumu finansētu, pārdalot maksājumus no II- V kvintīļu saimniecībām par labu I kvintiles saimniecībām.

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

7. attēls. TM budžeta aploksnes sadalījums pa kvintilēm (pēc SI) pie dažādiem scenārijiem

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

8. attēls. TM budžeta aploksnes sadalījums pa kvintilēm (pēc LIZ platības) pie dažādiem scenārijiem

- (2) Jau pašlaik esošā maksājumu sistēma, tāpat kā jebkurš iespējamais ieviešamais TM sistēmas scenārijs, vērtējot saimniecības pēc to lomas kopējā lauksaimniecības izlaides potenciālā, rada visai nozīmīgas finansēšanas priekšrocības mazāko saimniecību grupai – šo saņēmēju loma kopējā aploksnes struktūrā ir gandrīz 2 reizes lielāka nekā katras citas kvintiles saimniecību grupas attiecīgais īpatsvars.
- (3) vērtējot saimniecības pēc to lomas kopējā LIZ apsaimniekošanas struktūrā, visas saimniecību grupas saņem platībai proporcionālu TM aploksnes daļu. Un visi analizētie scenāriji, izņemot S_PDM scenāriju 2020. gadā nemaina sadalījuma robežas vairāk par 1 % punktu, salīdzinot ar 2014. gada līmeni.

4.1.4. Scenāriju novērtējums pēc saimniecību agrākās PPVA maksājumu vēstures

Tā kā pamatmaksājumu shēmas ieviešanas gadījumā, atbilstīgi MT aprēķināšanas noteikumiem (TMR III sadaļas 1. nodaļa), TM saņēmējiem piešķiramo MT bāzē bez VPM ietilpst arī citi

saimniecību saņemtie valsts [no produktu ražošanas] atdalītie atbalsta maksājumi, to skaitā 2012. gadā tādi bija:

- Atdalītais PPVA par laukaugu platībām – 11,8 milj. LVL;
- Atdalītais PPVA maksājums par pienu – 10,4 milj. LVL;
- Atdalītais pārejas posma valsts atbalsts par platībām – 9,2 milj.LVL;
- Atdalītais pārejas posma valsts atbalsts par kartupeļu cieti- 0,3 milj.LVL;
- Atdalītais pārejas posma valsts atbalsts par liellopiem - 4,1 milj.LVL,

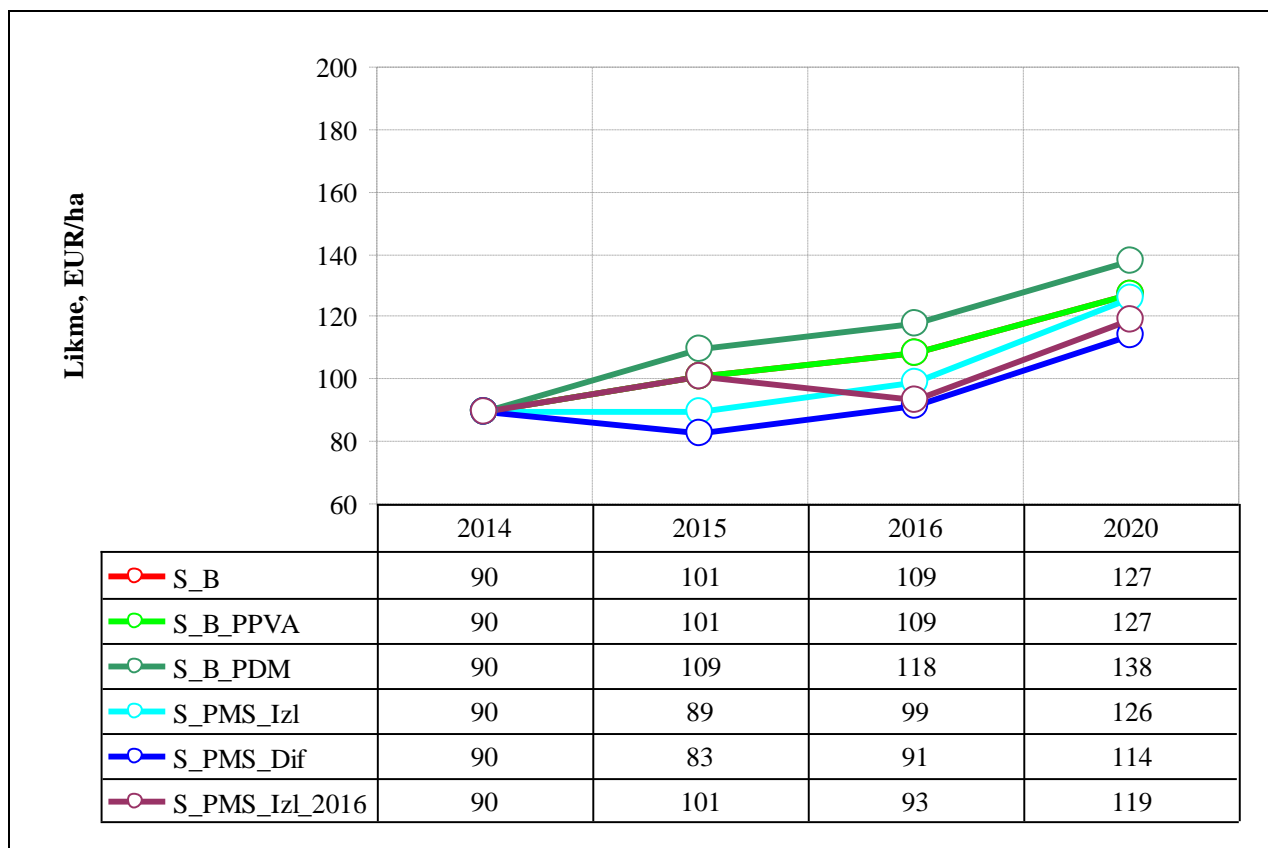
bet šos maksājumus no 62,3 tūkstošiem TM saņēmēju saņem tik 37,7 tūkstoši (skatīt 21. tabulu), - gan ar 86 % atbalsttiesīgās LIZ, interesants un noderīgs var būt arī analīzes aspekts, vērtējot pēc saimniecību agrākās PPVA maksājumu vēstures.

20. tabula. TM saņēmēju sadalījums pēc saimniecību agrākās PPVA maksājumu vēstures

Saņēmēji	Saņēmēju skaits, tūkst.	Vidējā platība, ha	Kopplatība, tūkst.ha	Kopplatība, %
Bez apmaksātām platībām	1.8	0	0	
Ar apmaksātām platībām				
- bez PPVA	22.9	9.8	224.2	14.3
- ar PPVA	37.7	35.8	1349.0	85.7
To (ar PPVA) skaitā				
- ar tikai atdalīto maksājumu par pienu	7.2	18.1	130.4	8.3
- ar tikai atdalīto maksājumu par laukaugiem	13.6	48.9	663.2	42.2
- ar abiem (piena un laukaugu) atdalītajiem maksājumiem	8.8	50.6	445.5	28.3

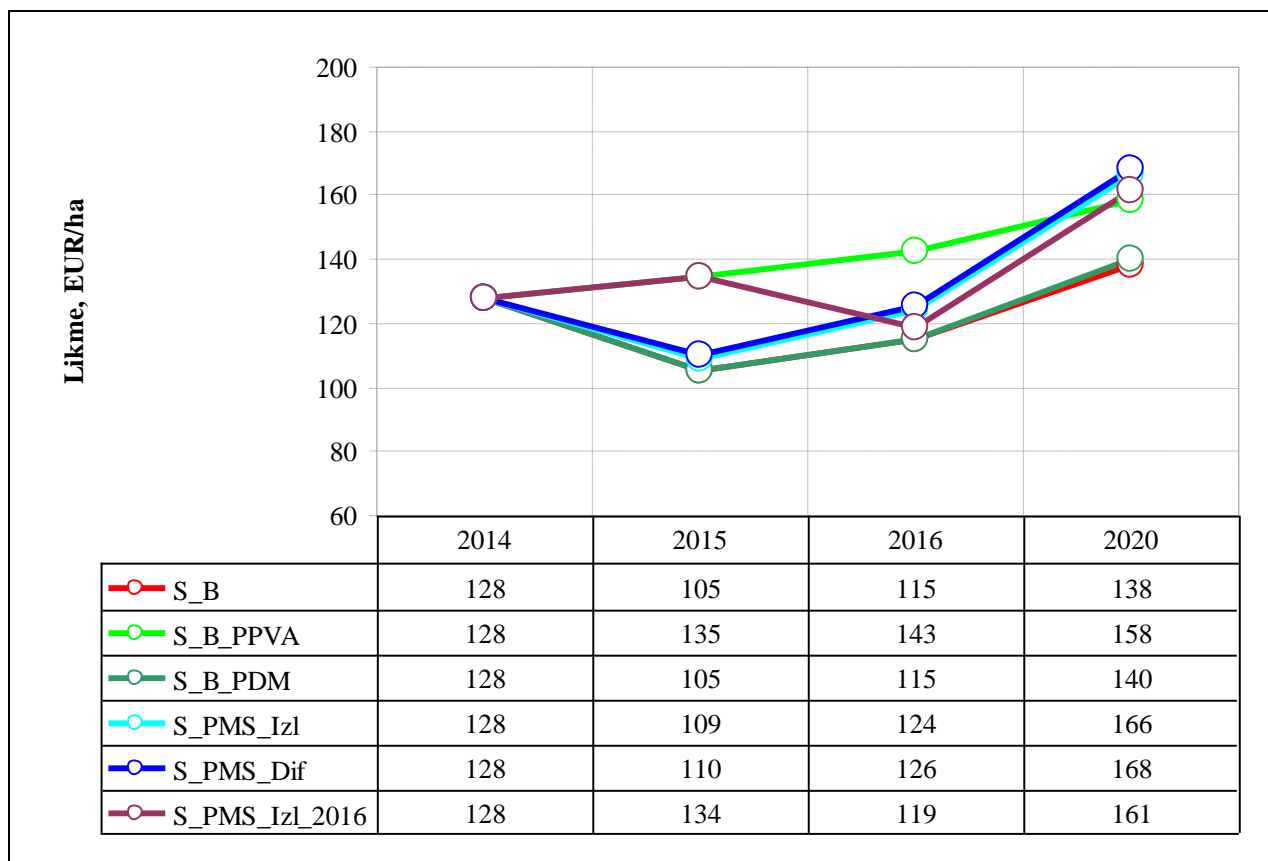
Izmantojot to pašu augstāk aprakstīto dažādo scenāriju ietekmes uz atšķirīgām saimniecību grupām novērtēšanas pieeju tika izveidotas vairākas saimniecību grupas un katrai no tām pie dažādiem scenārijiem tika aprēķinātas TM vidējās efektīvās likmes.

Vispirms visa atbalsttiesīgo platību apsaimniekojošo TM saņēmēju kopa tika sadalīta PPVA saņēmējos un nesaņēmējos. Un katrai no šīm grupām tika aprēķinātas TM vidējās efektīvās likmes visiem analizētajiem scenārijiem. Rezultātus ilustrējošie attēli līdz ar aprēķinātajām vidējām efektīvajām TM likmēm iekļauti šajā ziņojumā – tie ir 9. un 10. attēli.

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

9. attēls. TM vidējās efektīvās likmes pie dažādiem scenārijiem TM saņēmējiem, kas 2012. gadā nebija atdalīto PPVA saņēmēji

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

10. attēls. TM vidējās efektīvās likmes pie dažādiem scenārijiem TM saņēmējiem, kas 2012. gadā bija atdalīto PPVA saņēmēji

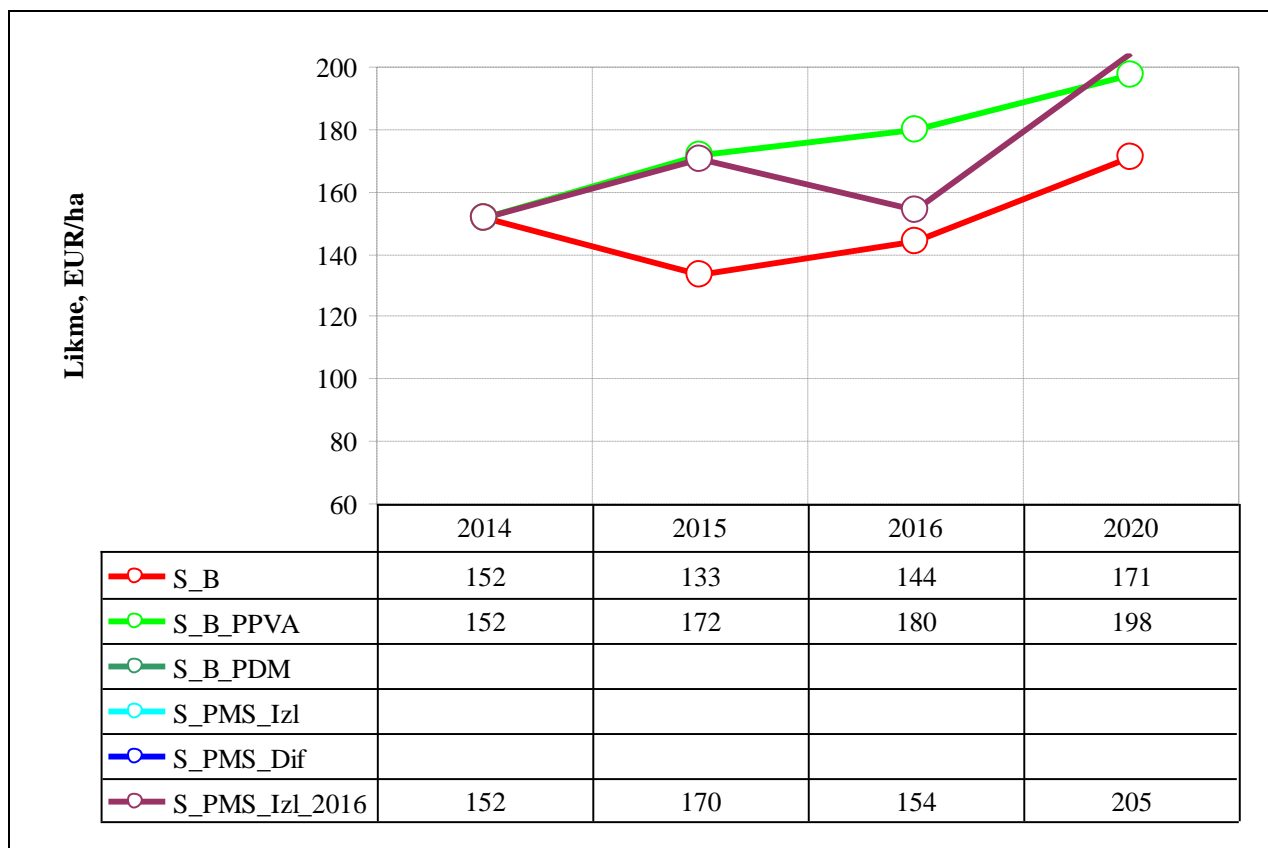
Dziļākai izpratnei, par TM jaunās sistēmas ieviešanas dažādu scenāriju ietekmi uz atšķirīgām saņēmēju grupām PPVA saņēmēju grupā vēl atsevišķi tika izdalītas dažas saimniecību grupas pēc to nosacītās specializācijas, kuras raksturošanai šajā analizē tika izvēlēta atdalītā PPVA maksājums par pienu saņemšana vai nesaņemšana (piena specializācija); atdalītā PPVA par laukaugu platībām saņemšana vai nesaņemšana (laukaugu specializācija), abu maksājumu saņemšana (piena-laukaugu specializācija). Saimniecību grupu raksturlielumi sniegti 20. tabulā.

Bet uztveres vienkāršošanai (un arī analīzes aprēķinu apjoma mazināšanai) šajā gadījumā tika vērtēti tikai 3 scenāriji (PDM ietekme visos gadījumos būtu līdzīga, PMS ieviešana 2015. gadā šīs papildus analīzes veikšanas laikā 2014. gada maijā procedūru dēļ ir mazreāla):

- S_B (VPM bez PVTM no LV budžeta)
- S_B_PVTM (tas pats, tikai arī ar PVTM);
- S_PMS_2016

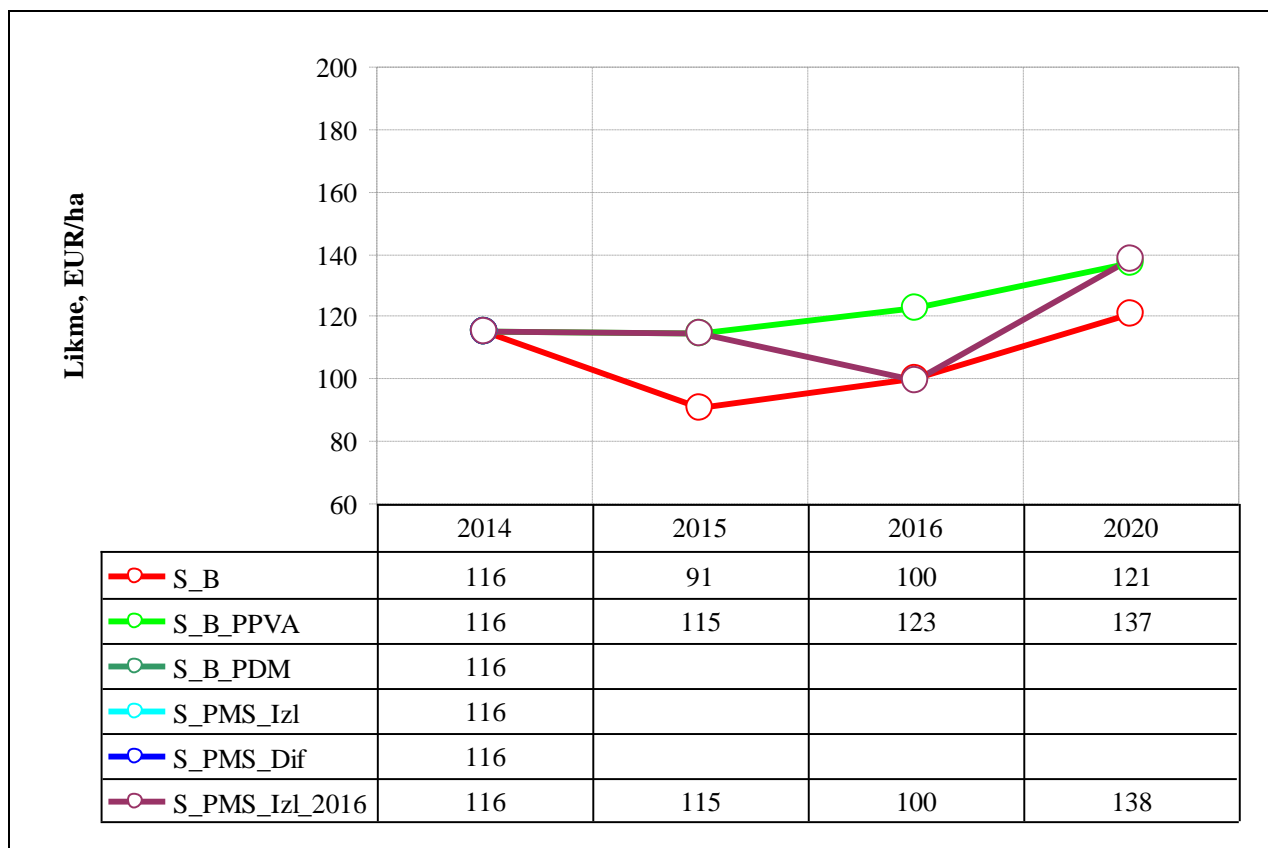
Rezultātus ilustrējošie attēli līdz ar aprēķinātajām vidējām efektīvajām TM likmēm iekļauti šajā ziņojumā – tie ir 11. - 13. attēli.

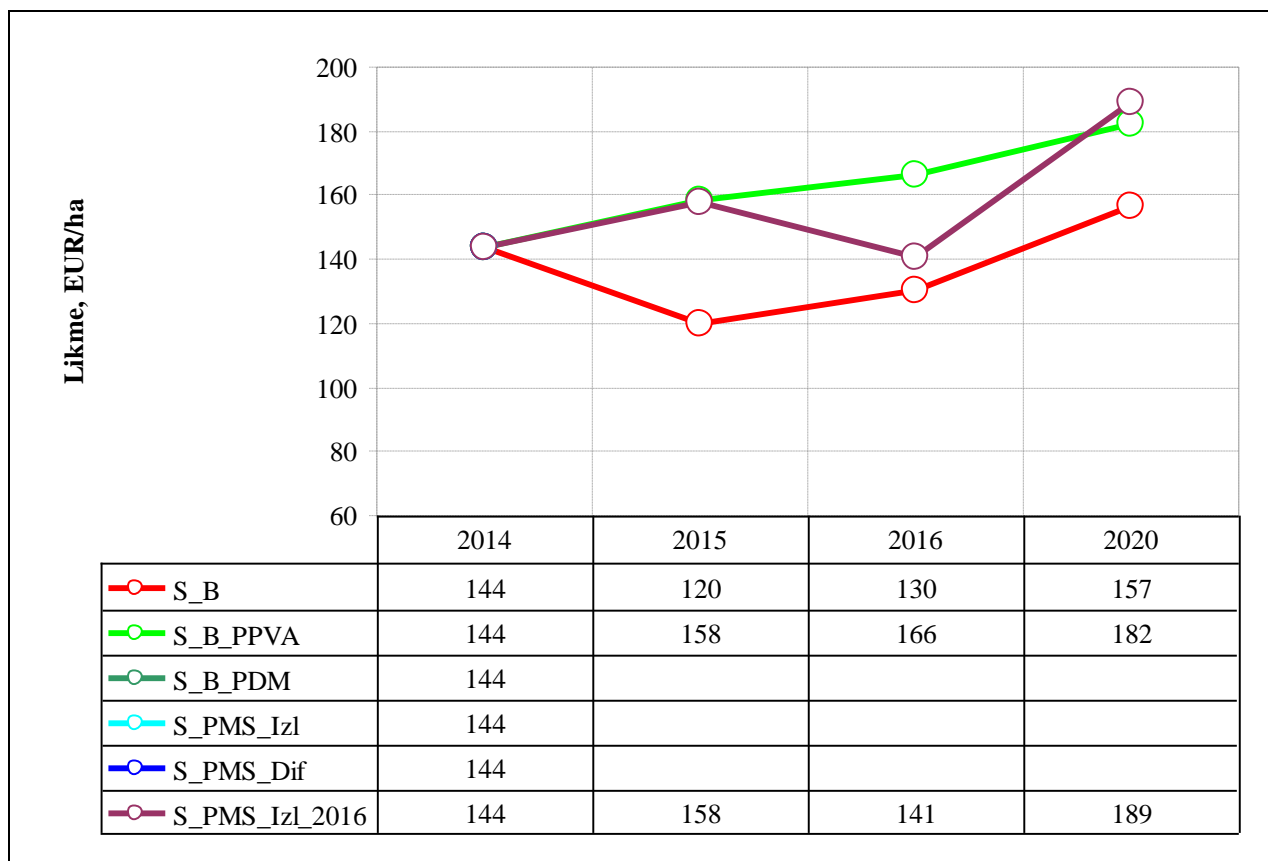
Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

11. attēls. TM vidējās efektīvās likmes pie dažādiem scenārijiem TM saņēmējiem, kas 2012. gadā bija atdalīto piena PPVA saņēmēji

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

12. attēls. TM vidējās efektīvās likmes pie dažādiem scenārijiem TM saņēmējiem, kas 2012. gadā bija atdalīto laukaugu PPVA saņēmēji

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

13. attēls. TM vidējās efektīvās likmes pie dažādiem scenārijiem TM saņēmējiem, kas 2012. gadā bija atdalīto gan piena, gan laukaugu PPVA saņēmēji

No šīs analīzes var piedāvāt tālākai izmantošanai vairākas **atziņas**:

- (1) PPVA saņēmēju saimniecību grupai salīdzinot ar nesaņēmēju saimniecību grupu ir būtiski – par 40 % augstāks sākotnējais TM salīdzināmais apjoms – 128 EUR/ha pret 90 EUR/ha 2014. gadā.
- (2) Savukārt, piena atdalīto PPVA saņēmēju grupai (un, attiecīgi – arī abu maksājumu vienlaikus saņēmējiem) ir būtiski augstāks TM salīdzināmais apjoms kā tikai laukaugu atdalīto PPVA saņēmējiem, un scenārija izvēle šīs specializācijas saimniecības ietekmētu vairāk.
- (3) 23 tūkstošiem PPVA nesaņēmējām saimniecībām ar to apsaimniekotajiem 14,3 % LIZ atbalsttiesīgās zemes 2012. gadā principā ir ekonomiski vienaldzīgs valdības lēmums par PVTM finansēšanas turpināšanu no LV nacionālā budžeta pēc 2014. gada, jo to ienākumu struktūrā šim maksājumam nav nekādas nozīmes.
- (4) PPVA saņēmējām saimniecībām salīdzinoši lielāku un praktiski vienādu kopējo TM pieaugumu sniegtu MT ieviešana [2016. gadā] vai VPM sistēmas saglabāšana noteikti kopā ar papildu finansējumu no valsts budžeta PVTM saglabāšanai arī pēc 2014. gada. (Skatīt 21. tabulu.) Šajā gadījumā 2 % punktu palielinājuma atšķirība nebūtu vērtējama kā nozīmīga. Īpaši, ja atceras, ka PMS ieviešanas gadījumā MT tiktu noteiktas vien ierobežotam atbalsttiesīgo ha apjomam. PMS ieviešanu 2015. gadā procedūru dēļ jau var uzskatīt par tikai teorētisku.

21. tabula. Vidējo efektīvo TM likmju pieaugums PPVA saņēmējām un nesaņēmējām saimniecībām 2020. gadā pret 2014. gadu.

TM saņēmēji	Saņēm. skaits, tūkst.	Vidējā platība, ha	Likmju pieaugums 2020./2014. gadu											
			B (VPM) (2milj.ha)		B_PPVA (2milj.ha)		VPM_PDM (2milj.ha)		PMS_izlīdz (1,77 Mha)		PMS_dif (1,77 Mha)		PMS_2016 (1,77 Mha)	
			%	EUR/ha	%	EUR/ha	%	EUR/ha	%	EUR/ha	%	EUR/ha	%	EUR/ha
Bez PPVA	22.9	9.8	41%	37	41%	37	54%	48	41%	36	27%	24	32%	29
Ar PPVA	37.7	35.8	8%	11	24%	30	9%	12	30%	39	32%	40	26%	34

Avots: Autoru aprēķini

- (5) Arī PPVA saņēmēju dažādo specializāciju saimniecību starpā nav izšķirošu noviržu no šīs reakcijas- tika piena specializācijas saimniecībām ir nedaudz izdevīgāka MT ieviešana 2016. gadā – tā 2020. gadā varētu nodrošināt papildus 7 % punktus lielākus ieņēmumus no TM, kā tas būtu B_PVTM scenārija gadījumā, kamēr laukaugu saimniecību gadījumā atšķirības praktiski nebūtu vispār (skatīt -22. tabulu).

22. tabula. Vidējo efektīvo TM likmju pieaugums PPVA saņēmējām un nesaņēmējām saimniecībām 2020. gadā pret 2014. gadu.

Saņēmēji	Saņēmēju skaits, tūkst.	Vidējā platība, ha	Likmju pieaugums 2020/2014					
			B (VPM) (2milj.ha)		VPM_PVTM (2milj.ha)		PMS_2016 (1,77 Mha)	
			%	EUR/ha	%	EUR/ha	%	EUR/ha
PPVA - piens	7.2	18.1	13%	19	30%	46	35%	53
PPVA - laukaugi	13.6	48.9	5%	6	19%	22	20%	23
PPVA - piens+laukaugi	8.8	50.6	9%	13	27%	39	32%	46

Avots: Autoru aprēķini

- (6) Principiāli atšķirīga ir S_PDM ietekme uz abām šīm saņēmēju grupām- tas viennozīmīgi ir ekonomiski interesantākais risinājums grupai bez PPVA. Un tas arī saprotams, jo šīs grupas saimniecību vidējā atbalsttiesīgā platība 2012. gada bija mazāka par 10 ha. Tajā pašā laikā tas ir ekonomiski neizdevīgākais risinājums PPVA saņēmējām saimniecībām.
- (7) Gadījumā, ja tiktu lemts par TM finansēšanas no LV budžeta pārtraukšanu, piemēram, pēc 2014. gada, S_B (VPM) scenārija gadījumā būtiski atšķirtos TM pieauguma tempi plāna periodā starp PPVA agrākajiem saņēmējiem un nesaņēmējiem. Kaut gan arī 20 EUR/ha zaudējums PPVA pašreizējiem saņēmējiem ļautu saglabāt augstāku TM kopējo likmi (pateicoties ar ražošanu saistītajiem TM), tomēr plānotais palielinājums būtu vien 8 %, kamēr agrākajiem PPVA nesaņēmējiem tas būtu 41 %.
- (8) Arī PMS_2016 scenārija gadījumā agrākajiem PPVA nesaņēmējiem TM efektīvo likmju palielinājums būtu straujāks kā saņēmējiem – tomēr pieauguma tempu atšķirība būtu būtiski mazāka- 132 % pret 126 % (2020. gads pret 2014. gadu).
- (9) Tomēr šajā vērtējumā noteikti jāatceras, ka PMS_2016 scenārijs šajā analizē nozīmē, ka 230 tūkst. ha (jeb 11,5 %) LIZ vispār paliktu bez MT, atšķirībā no Bāzes scenārija, kas ļautu TM saņemt par visu apsaimniekoto un citādi

atbalsttiesīgo LIZ platību. PPVA saņēmēju salīdzinošo ieguvumu šajā analizē PMS_2016 gadījumā būtībā finansētu gan TM aploksnes pārdale uz PPVA saņemšanas/nesaņemšanas rēķina (tie būtu ~ 3-4 EUR/ha 2020. gadā), gan (un tā būtu lielākā daļa) potenciālo 230 tūkst ha atstāšana bez MT vispār.

4.1.5. MLA maksājumu ietekme

4.1.5.(1) MLA maksājumu duālā daba

MLA maksājumu attiecībām ar TM sistēmu ir duāla daba.

Pēc savas īstenošanas nosacījumiem un finanšu avota **šie maksājumi ir pilnīgi atšķirīgi no TM**, jo:

- Finanšu galvenais avots ir ELFLA (gan - ar atbilstīgu līdzfinansējumu no nacionālā budžeta resursiem);
- Maksājumi ir diferencējami, tomēr diferenciācijas pamatkritērijs ir saņēmēja atrašanās vieta – pēc tās atbilstības valstī definētajiem un ar EK saskaņotajiem MLA noteikšanas kritērijiem;

Tomēr **MLA maksājumiem ir būtiska līdzība ar TM – to saņemšanas apjoma pamatfaktors ir apsaimniekotā LIZ un aktīva lauksaimnieka statuss**. Un kaut vai tāpēc vien ir vērts ievērtēt to iespējamās ietekmes apjomu uz Latvijas lauku saimniecībām.

4.1.5.(2) MLA programmas scenāriju iespējas

MLA maksājumu iespējamās ietekmes apjomu uz Latvijas lauku saimniecībām ievērtēšanu šā darba izstrādes procesā gan būtiski aprūtināja tas, ka, atšķirībā no TM, kur izvēles iespējas visai strikti nosaka TMR un TMPR, MLA maksājumu nosacījumu sistēma ir daudz peldošāka, un praktiski arī šeit būtu izskatāmi vairāki **scenāriji, kas var atšķirties** pēc:

- (1) Zonu skaita;

LV LAP projekta izstrādes brīdī paredzēja, ka visa LV teritorija ir MLA atbalsttiesīga, un iedalās 4 zonās ar attiecīgi dažādām atbalsta likmēm, kas noteiktas pagastu līmenī. Šo sadalījumu, kas šajā darbā tālāk tika izmantots novērtēšanas aprēķinos, raksturo 9. attēls.

Šā gala ziņojuma sagatavošanas brīdī gan spēkā bija jau cita versija – 4 MLA zonas, tomēr tikai 3 no tām būtu noteikti MLA maksājumi – **ši projekta versija ziņojumā nav tālāk apskatīta**, kaut **projekta gaitā izstrādātā metodoloģija un aprēķinu modelis to pilnībā pieļautu**.

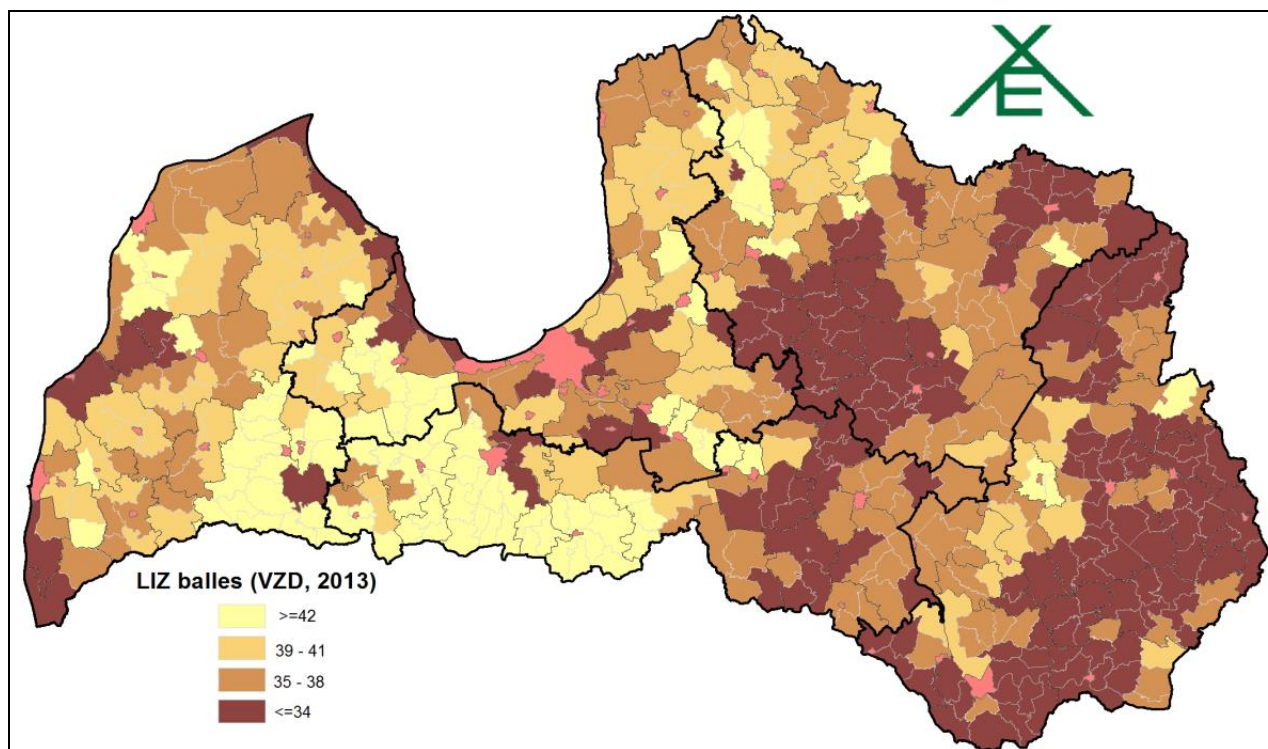
- (2) MLA maksājumu likmju diferenciācijas pakāpes;

LV LAP projekta izstrādes brīdī paredzēja, ka maksājumi būtu visās zonās ar mazāko likmi EUR 25 par ha un kas tālāk katrā nākošajā zonā pieaugtu par EUR 11 par ha, sasniedzot EUR 58 par ha LIZ. Tomēr, tālākā darbā pie LAP izstrādes šis likmju projekts ir būtiski mainījies –tikai 3 no 4 zonām pieļaujot MLA atbalsta maksājumus. Šajā ziņojumā šī jaunākā versija nav ievērtēta. Tomēr faktiski apmaksāto ha skaits (būtībā – efektīvās likmes) būtu atkarīgs no pieejamo finansēšanas resursu apjoma;

- (3) MLA saņemšanas nosacījumiem.

MLR faktiski maina MLA ideju – iekļaušanas MLA saņēmēju zonā kritērijs ir vairs tikai lauksaimnieciskās darbības specifiskie aprobežojumi, atšķirībā no plašākā lauku teritorijas atpalcības un paaugstinātās atkarības

no lauksaimniecības kritērija, kas bija spēkā vēl iepriekšējā programmposmā.

Avots: LAP ZM darba versija 2014. gada janvārī

14. attēls. Izmantotā Latvijas 2014-2020.g. MLA teritoriju klasifikācija balstoties uz zemes ballēm

Principā, atbilstīgi MLR 31. pantam, pastāv iespēja noteikt diferencēt maksājuma līmeņus, ņemot vērā konstatēto tādu pastāvīgo ierobežojumu apmēru, kuri ietekmē lauksaimniecības darbības, kā arī lauksaimniecības sistēmu. Šo maksājumu piešķir „...lauksaimniekiem, kuri apņemas veikt lauksaimniecisku darbību apgabalos, kas noteikti atbilstīgi [MLR] 32. pantam un kas ir aktīvi lauksaimnieki Regulas (ES) Nr. 1307/2013 9. panta nozīmē.”

Tas principā nozīmē, ka **MLR reāli nepieļauj diferencēt maksājumu likmes vienas zonas ietvaros dažādiem saņēmējiem, atkarībā no viņu iesaistes fiziskas produkcijas ražošanā pakāpes.** Un tā ir visai principiāla atšķirība no līdz 2013. gada spēkā bijušās LAP.

Tomēr šā pētījuma izstrādes brīdī nopietni vēl tika vērtēta iespēja noteikt maksājuma samazinājumu neizpildot minimālā lauksaimnieciskās darbības sliekšņa nosacījumu, kur šis sliekšnis būtu noteikts kā EUR 280 par ha vērtējot SI vienībās. Un šis apstāklis ir ņemts vērā, veidojot konkrēto MLA ietekmes vērtēšanas modeli.

4.1.5.(3) MLA aploksne un likmes

Tā kā šā projekta uzdevums nebija MLA atšķirīgu scenāriju ietekmes izvērtēšana, darba procesā S_MLA scenārija izveidošanai tika izmantoti LAP programmētie MLA nosacījumi, kādi tie bija formulēti 2014. gada janvārī.

To raksturīgās pazīmes:

- MLA teritorijā iekļauta visa Latvija;
- ir 4 MLA zonas ar MLA maksājumu noteiktajām likmēm 25, 36, 47 un 58 EUR/ha LIZ;

- ir kopējais MLA budžets MEUR225,4 2015.-2020. gadam- pēc 2014. gada saistību prognozētās izpildes;
- ir MLA saņemšanas individuālais samazināšanas kritērijs saimniecības līmenī – SI EUR 280 par ha.

Darba procesā tika novērtēti:

- i. prognozējamās LIZ platības apjoma attīstība katrā no MLA zonām,
- ii. pieprasītās efektīvās MLA likmes katrā zonā, ievērtējot šīs zonas saimniecību lauksaimnieciskās darbības intensitātes līmeni pēc SI EUR 280 par ha sliekšņa;
- iii. atbilstīgi pieprasītā MLA prognoze – kā atbalsttiesīgās platības reizinājums ar pieprasītajām efektīvajām MLA likmēm;
- iv. izmantojot atbalsta tiesīgo platību korekcijas koeficientu (attiecība starp pieprasīto un pieejamo MLA budžetu katram gadam) tika iegūtas tālākajos SUDAT saimniecību modeļa aprēķinos izmantojamās koriģētās efektīvās MLA likmes.

Tas viss tika izdarīts, izmantojot šajā darbā augstāk pieminēto MLA likmju aprēķināšanas palīgmodeli, bet aprēķinu rezultātu kopsavilkums ir iekļauts 23. tabulā.

23. tabula. MLA aploksne un likmes

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Pieejamā MLA aploksne, EUR	37 566 978	37 566 978	37 566 978	37 566 978	37 566 978	37 566 978
Pieteiktās LIZ prognoze, ha	1 715 841	1 772 673	1 829 504	1 886 336	1 943 168	2 000 000
1.kategorija	409 034	409 034	409 034	409 034	409 034	409 034
2.kategorija	370 851	386 979	403 107	419 234	435 362	451 490
3.kategorija	406 170	423 834	441 498	459 162	476 826	494 489
4.kategorija	529 787	552 826	575 866	598 906	621 946	644 986
Pieprasītās efektīvās MLA likmes, EUR/ha						
1.kategorija	23,39	23,39	23,39	23,39	23,39	23,39
2.kategorija	32,64	32,64	32,64	32,64	32,64	32,64
3.kategorija	41,28	41,28	41,28	41,28	41,28	41,28
4.kategorija	46,70	46,70	46,70	46,70	46,70	46,70
Pieprasītā MLA prognoze, EUR	63 182 434	65 514 054	67 845 673	70 177 293	72 508 913	74 840 533
Atbalsta tiesīgo platību korekcijas koeficients	0,595	0,573	0,554	0,535	0,518	0,502
Koriģētās efektīvās MLA likmes, EUR/ha						
1.kategorija	13,91	13,41	12,95	12,52	12,12	11,74
2.kategorija	19,41	18,72	18,07	17,47	16,91	16,39
3.kategorija	24,55	23,67	22,86	22,10	21,39	20,72
4.kategorija	27,77	26,78	25,86	25,00	24,19	23,44

Avots: Autoru aprēķini

Iegūtie rezultāti ir ne tikai noderīgi tālākos aprēķinos, bet tie arī paši par sevi sniedz interesantu informāciju, no kuras kā **nozīmīgākie secinājumi** ir izceļami, ka

- (1) pie dotajiem nosacījumiem **efektīvās likmes būs nozīmīgi mazākas par definētajām likmēm**, atbalsttiesīgo platību korekcijas koeficienta vērtībai samazinoties no 0,6 2015. gadā līdz 0,5 2020. gadā.
- (2) tas nozīmētu, ka **pat vislielākās MLA intensitātes zonā efektīvā MLA likme sasniegtu vien EUR 24 par 1 ha**, atšķirībā no EUR 58 par ha 2013. gadā.
- (3) un, piemēram, **I kvintiles saimniecībām ar to 10,9 ha vidējo platību 2020. gadā ikgadējā par darbu MLA lielākās intensitātes zonā saņemamā papildu atbalsta maksimālā summa būtu tikai EUR 260.**

4.1.5.(4) MLA maksājumu ietekme uz dažādas specializācijas saimniecībām

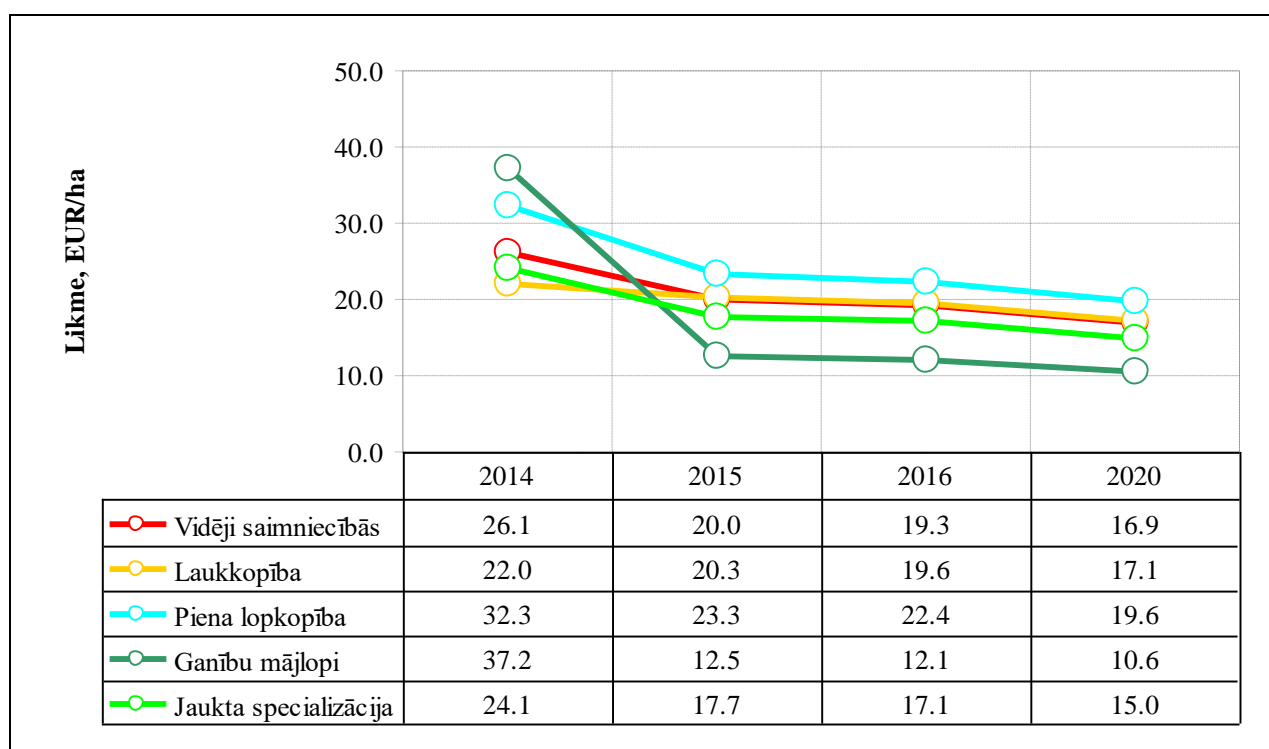
MLA maksājumu ietekmes uz dažādas specializācijas saimniecībām novērtēšanai izmantots SUDAT saimniecību modelis, ar kuru līdztekus citiem scenārijiem tika modelēts arī S_B_MLA

scenārijs. Bet tā rezultātus salīdzinot ar S_B scenārija rezultātiem, var iegūt „tīro” MLA maksājumu ietekmi, kura tāda būtu arī visu citu scenāriju gadījumā – jo MLA nosacījumi nemainās atkarībā no TM mehānisma izveidošanas scenārijiem.

Šādi veikto aprēķinu rezultāti ilustratīvi attēloti 15. attēlā. Iegūtie rezultāti skaidri parāda, ka visās SUDAT saimniecību grupās (bet tās pārstāv 20 tūkstošus salīdzinoši lielākās Latvijas lauku saimniecības- ar SI vērtību lielāku par EUR 4000) MLA maksājumu pēc jaunajiem nosacījumiem nozīme samazinās, jo 2014. gads vēl raksturo agrāko nosacījumu ietekmi. Bet ganību mājlopu specializācijas saimniecību gadījumā šis samazinājums būtu pat trīskārtīgs. Salīdzinoši mazākais MLA maksājumu samazinājums būtu laukaugu saimniecībās. Arī piena specializācijas saimniecībās samazinājums būtu vien pusotrkārtīgs, līdzīgi kā vidēji visās saimniecībās.

Tas nozīmē, ka radikāli neizdevīgs šāds MLA maksājumu ieviešanas scenārijs būtu tieši ganāmo mājlopu specializācijas saimniecībām.

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

15. attēls. MLA maksājumu ietekme uz dažādas specializācijas saimniecībām

4.1.6. Scenāriju novērtējums pēc saimniecību specializācijas

Dažādo TM ieviešanas scenāriju ietekme uz dažādas specializācijas saimniecībām arī ir novērtēta, izmantojot augstāk aprakstīto SUDAT modeli, kas ļauj saimniecības grupēt pēc dažādām pazīmēm, tajā skaitā – pēc saimniecību specializācijas.

No dažādajām SUDAT datu kopā izmantotajām specializācijām šajā projektā esam izvēlējušies tās, kuru darbā nozīmīga loma ir apsaimniekotās zemes platībām:

- Laukkopības specializācija;
- Piena ražošanas specializācija;
- Ganāmo mājlopu (izņemot piena ražošanu) specializācija;
- Jaukta tipa specializācija.

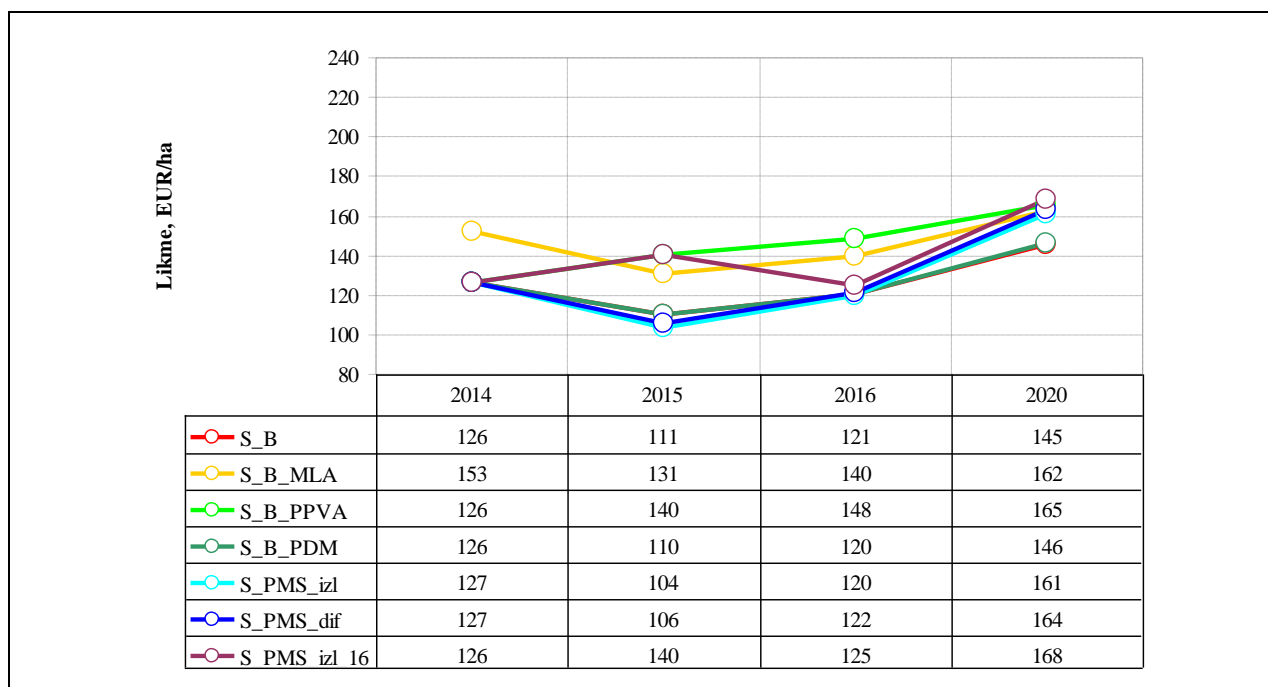

- Salīdzinājumam veikti ilustratīvi aprēķini par vidēji par visu SUDAT kopu.

Tādējādi ārpus vērtējuma palikušas cūkkopības un putnkopības, kā arī dārzkopības un citas šauri specializētas zemi ļoti intensīvi izmantojošu saimniecību specializācijas.

Novērtējuma **aprēķinos izmantotas tās pašas TM likmes un saņemšanas nosacījumi kā visu saimniecību modeļi**, bet papildus novērtēta arī maksājumu modulācija, kā arī aprēķinos iekļauts S_B_MLA scenārijs. Aprēķinu rezultātu kopsavilkumam tāpat ir izmantotas grupas vidējās efektīvās TM likmes par 1 ha LIZ, kas iekļauj visu uz konkrēto saimniecību attiecināto TM sistēmas elementu novērtējumu.

Rezultāti šajā darbā iekļauti kā ilustratīvi grafiki (9. - 20. attēls) līdz ar datu tabulām.

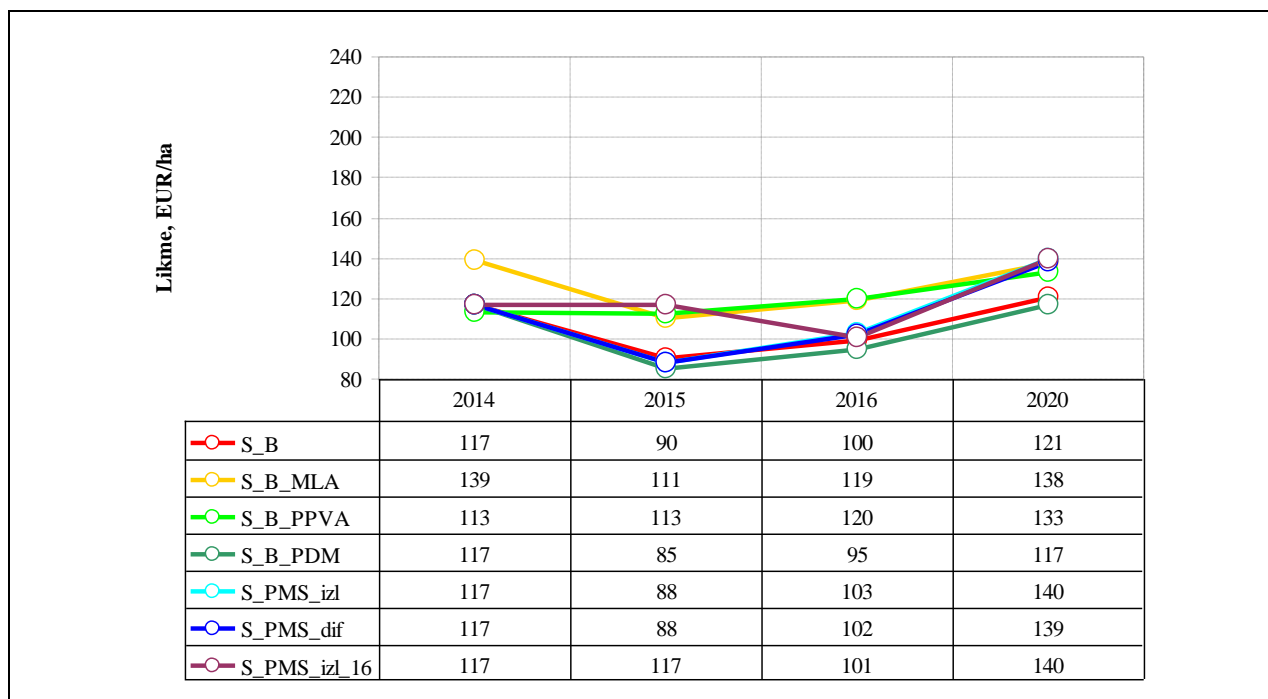
Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

16. attēls. Efektīvās atbalsta likmes vidēji SUDAT saimniecībās - ar SI>4000 EUR

Arī saimniecību specializāciju griezumā izpaužas vairākas tās pašas galvenās scenāriju raksturiezīmes kā no visu saimniecību modeļa izmantošanas iegūtajos rezultātos.

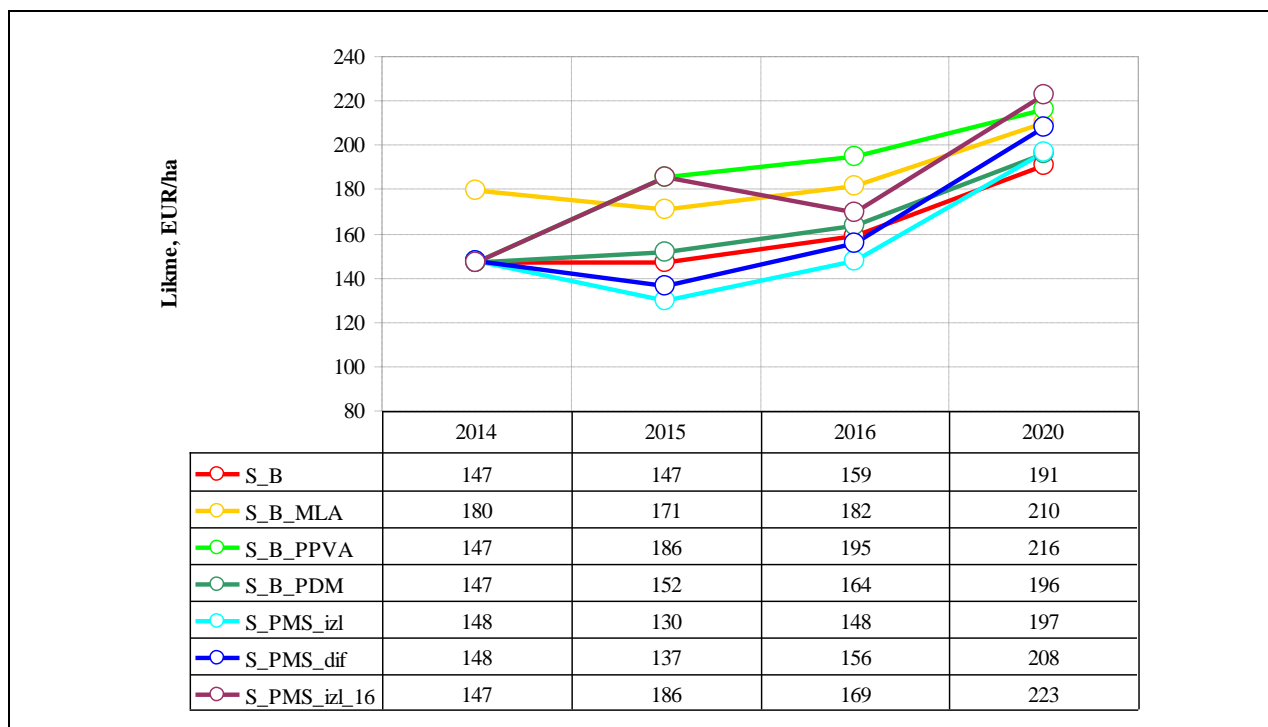
- (1) **visām grupām vidēji visizdevīgāko risinājumu sniedz S_B_PPVA scenārijs** – jo šis ir vienīgais scenārijs, kurā no ES budžeta finansētā TM aploksne ir papildināta ar resursiem no LV budžeta. Tomēr īpaši liela nozīme šim scenārijam ir piena specializācijas gadījumā;
- (2) PMS ieviešana 2016. gadā ļautu vēl 2015. gadā izmantot LV valsts budžeta resursus PPVA finansēšanai, bet vienlaikus palielinātu arī MT skaitu, un ar to izskaidrojama efektīvās likmes **atšķirība starp visiem 3 PMS bāzētiem scenārijiem gandrīz visām specializācijām**, izņemot ganāmo mājlopu un jauktās specializācijas saimniecības;
- (3) Nav jūtamu atšķirību starp **diferencētā un izlīdzinātā zaļināšanas maksājuma PMS scenārijiem**, izņemot **piena specializāciju, kura varētu augstāk novērtēt diferencētā zaļināšanas maksājuma scenāriju**.
- (4) **S_PDM scenārijs ir salīdzinoši mazāk izdevīgs visām specializācijām, izņemot piena specializāciju**, kur tas pārspēj gan S_B scenāriju, gan

diferencētā un izlīdzinātā zaļināšanas maksājuma ar 2015. gadā ieviešamu PMS scenārija sniegtās iespējas.

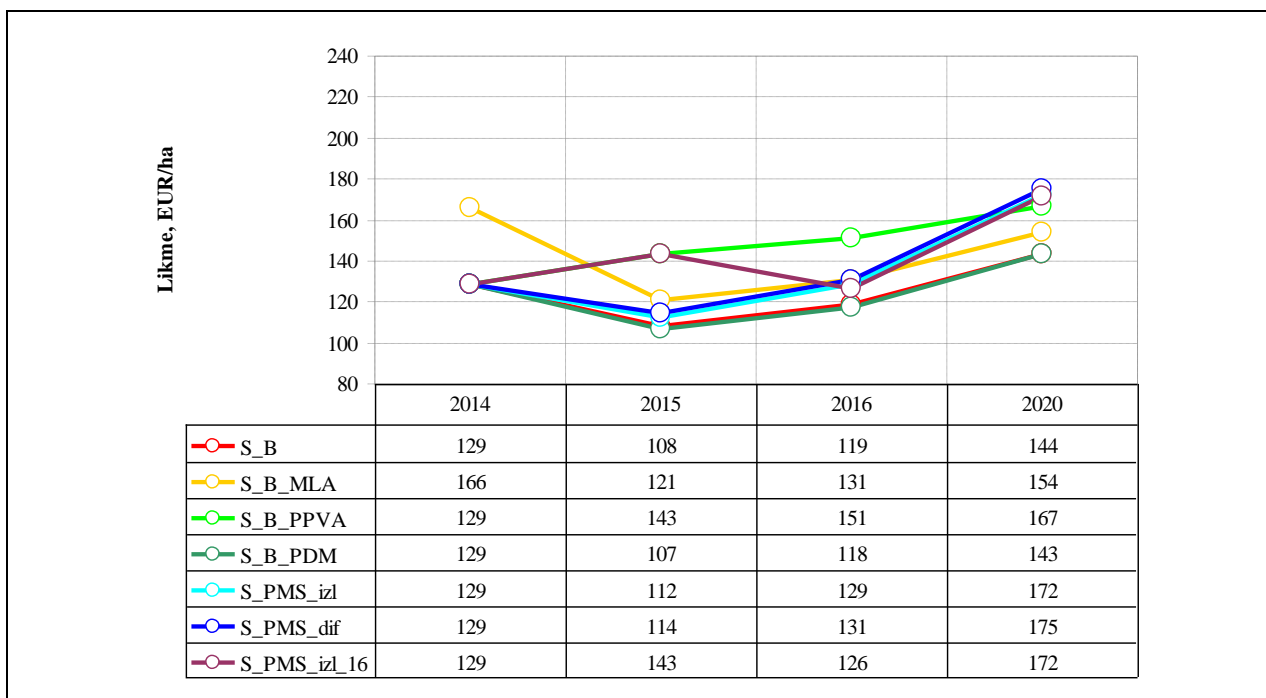
Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

17. attēls. Efektīvās atbalsta likmes vidēji laukkopības specializācijas saimniecībās

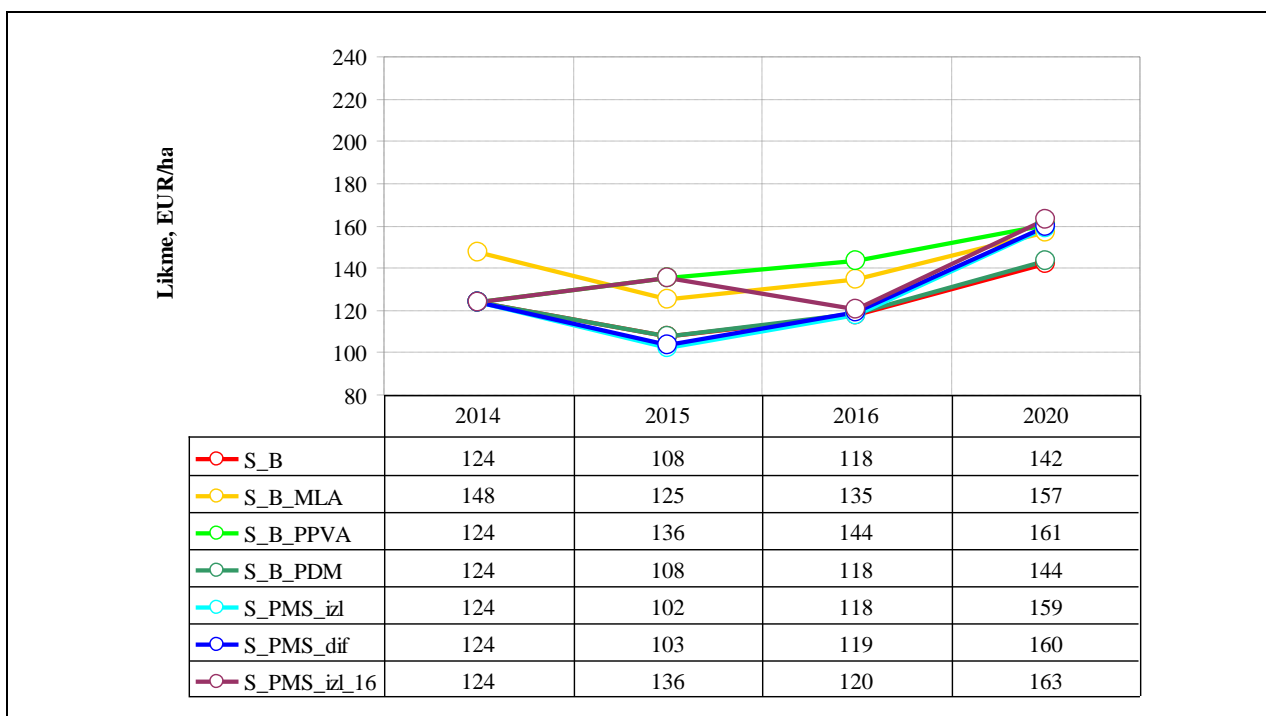
Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

18. attēls. Efektīvās atbalsta likmes vidēji piena lopkopības specializācijas saimniecībās

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

19. attēls. Efektīvās atbalsta likmes vidēji ganību mājlopu (izņemot piena) specializācijas saimniecībās

Avots: Autoru aprēķini un zīmējums

20. attēls. Efektīvās atbalsta likmes, vidēji, jauktas specializācijas saimniecībās 2014.-2020. gados

- (5) Visos scenārijos, bez PPVA izmantošanas, ieviešanas gadā būtu efektīvo vidējo TM likmju samazināšanās.

Tomēr ir novērojamas arī dažas specifiskas likumsakarības:

- (6) **Lielākā nozīme TM ir piena specializācijas saimniecībām**, un visi vērtētie scenāriji turpina šo tendenci. Īpaši tas attiecas uz scenārijiem ar PMS izmantošanu.
- (7) Salīdzinoši **lielākās atšķirības starp dažādo scenāriju ietekmi ir piena ražošanas specializācijas grupā**, kur 2016. gadā tās var sasniegt pat EUR 47 par ha LIZ, kamēr, piemēram, laukkopības specializācijas saimniecībām šī starpība nebūtu lielāka par EUR 18 un ganāmo gaļas dzīvnieku specializācijas gadījumā tā nebūtu lielāka par EUR 23.

4.2. Scenāriju raksturojums un kvalitatīvais novērtējums

Kā jau augstāk teikts, pie dažādām vērtību sistēmām ir iespējamas atšķirīgas izvēles starp dažādiem scenārijiem, tajā skaitā - iespēja veidot vēl kādus papildus jauktus scenārijus. Jo šajā ziņojumā raksturotie scenāriji savā būtībā raksturo vien dažādu iespējamo scenārijus veidojošo elementu iespējamās ietekmes virzienus un amplitūdas. Tajā pašā laikā tiem ir arī savi konkrēti iedarbības aspekti, kurus raksturosim zemāk, atsevišķi raksturojot katru no analizētajiem scenārijiem.

4.2.1. *BĀZES* scenārijs (*S_B*)

Šis ir **finansiāli mazākietilpīgākais scenārijs** – jo TM sistēmā neparedz PPVA maksājumus no LV valsts budžeta. **Valsts budžeta spiediena apstākļos šis ir pat visai reāls scenārijs**, jo 2015. gadā, piemēram, tas ļautu valsts budžeta izdevumu daļā ietaupīt 43 MEUR. Arī MLA maksājumi kā savā ekonomiskā būtībā līdzīgs atbalsota politikas instruments (platībatkarīgs papildus maksājums) netiek paredzēti.

Praktiski tas paredz VPM sistēmas ieviešanu sākot ar 2015. gadu. Tiek noteikts **kā vienota likme par visiem atbalsttiesīgajiem LIZ ha dotajā gadā**. Bet zaļināšanas maksājums tiek noteikts kā vienota likme visiem VPM saņemtiesīgajiem hektāriem, par kuriem tiek izpildītas noteiktās zaļināšanas prasības. Maksājums ik gadus mainās (būtībā – pieaug) kā funkcija no pieaugošanas līdz 2019. gadam TM kopējās aploksnes un, iespējams - pieaugošanas apsaimniekotās LIZ platības. Mazākajām saimniecībām ir tiesības izvēlēties mazo saimniecību maksājumu katru gadu EUR 500 apmērā.

- Tas neparedz pārdalošā maksājuma sistēmas ieviešanu – līdz ar to **tas būtībā ir gandrīz neitrāls attiecībā pret saņēmēju relatīvo apsaimniekotās platības lielumu** – netiek sniegts kāds īpašs atbalsts mazākām saimniecībām, bet lielākajiem saņēmējiem tiek mazliet ierobežots saņemamā maksājuma apjoms saskaņā ar tā sauktajiem „modulācijas” noteikumiem.
- Šai sistēmai būtībā ir **visvienkāršākā administrēšana un vienlīdzīgākā ietekme uz saņēmējiem** – maksājuma apjoms atkarīgs vien no konkrētā saņēmēja pieteiktā un par atbalsttiesīgiem atzītā LIZ ha skaita. Varbūt par nelielu papildatbalstu pašām mazākajām saimnieciskajām vienībām var uzskatīt mazo saimniecību shēmu – kur noteikto fiksēto summu saņēmējs var iegūt, arī par salīdzinoši mazāku apsaimniekojamās zemes platību.
- Šis scenārijs ir **pilnīgi elastīgs attiecībā pret pieteiktās LIZ platības pārmaiņām** – visa pieteiktā maksājumu saņemšanai atbilstīgā platība ir tiesīga saņemt VPM – jo lielāka platība, jo mazāka konkrētā gada maksājuma relatīvā likme (kas neievērtē maksājuma aploksnes ikgadējo līdz 2019. gadam palielinājumu).
- Šis scenārijs **nerada konkurences izkropļojumus starp saimniecībām**, kādi neizbēgami izrietētu no atšķirīga līmeņa maksājuma tiesību noteikšanas dažādām saimniecībām pie diferencēto MT noteikšanas PMS ieviešanas gadījumā.
- Tas arī **nerada kādu mākslīgu sliekšni LIZ platību iespējamam palielinājumam Latvijā** laika posmā, piemēram, līdz 2020. gadam, piemēram, līdz 2,0 milj ha LIZ. Un

vienlaikus, tas nerada kādu aploknes zaudējumu, šai platībai vairs gadu gaitā nepalielinoties.

- Tajā pašā laikā šī scenārija izvēle **nozīmē reālās maksājuma likmes samazināšanos salīdzinājumā ar 2014. gadu praktiski visiem TM saņēmējiem** vismaz ieviešanas gadā, bet reāli - , iespējams, līdz pat 2018. gadam, atkarībā no pieteiktās LIZ platības apjoma. Tas tāpēc, ka TM aploknes ikgadējais palielinājums nespēs kompensēt samazinājumu individuālo saņēmēju līmenī, kas izrietēs no valsts PVTM līdzīgu maksājumu neturpināšanas un lielākas atbalsttiesīgās platības, kā arī resursu nodalīšanas mazo saimniecību un jauno lauksaimnieku shēmām.
- Tajā pašā laikā tas nozīmēs **vienlīdzīgāku attieksmi pret saimniecībām ar dažādu attīstības vēsturi**, pārtraucot sniegt kādas papildus priekšrocības saimniecībām, kam pēc viņu darbības rādītājiem tika piešķirtas tiesības saņemt vēsturiskos atdalītos PVTM, kuras nav pieejamas vispār vai ir salīdzinoši mazākos apjomos pieejamas saimniecībām ar izaugsmi pēdējo (pēc 2010. gada) laikā.

4.2.2. PPVA scenārijs (S_PPVA)

Šis scenārijs, tāpat kā Bāzes scenārijs, paredz VPM sistēmas ieviešanu sākot ar 2015.gadu. Tiek noteikts **kā vienota likme par visiem atbalsttiesīgajiem LIZ ha dotajā gadā**. Bet zaļināšanas maksājums tiek noteikts kā vienota likme visiem VPM saņemtiesīgajiem hektāriem, par kuriem tiek izpildītas noteiktās zaļināšanas prasības. Maksājums ik gadus mainās (būtībā – pieaug) kā funkcija no pieaugošanas līdz 2019. gadam TM kopējās aploknes un, iespējams - pieaugošanas apsaimniekotās LIZ platības. Mazākajām saimniecībām ir tiesības izvēlēties mazo saimniecību maksājumu katru gadu EUR 500 apmērā.

Bet raksturīgās šī scenārija pazīmes ir

- **lauksaimniecības ražošanas nozarē kopumā tiek iepludināti papildus finanšu resursi PPVA formā – 2015. gadā tie būtu 43 MEUR, turpmākajos gados tās būtu ik gadu dilstoši mazākas summas.** Un praktiski tas nozīmē papildus no 13 līdz pat 50 EUR par ha papildus vidējo maksājumu 2015. gadā, atkarībā no dažādām saimniecību lieluma grupām. **Lielākā nozīme šiem maksājumiem būtu saimniecībās ar piena specializāciju.**
- Tajā pašā laikā jāievēro, ka **šis maksājums būtu pieejams tikai saimniecībām, kurām vēsturiski tas jau ir noteikts** – vidēji šīm saimniecībām tas nozīmētu papildus 30 EUR/ha efektīvo likmi 2015. gadā, un **nebūtu pieejams nedz jau esošajām saimnieciskajām vienībām bez vēsturiski noteiktā atdalītā PVTM maksājuma, nedz arī iespējami jaunveidojamām saimnieciskām vienībām.** Būtībā tas radītu **nevienlīdzīgu iekšējo konkurences vidi Latvijas lauksaimniecības nozarē starp augošām un jaunām ražojošām saimniecībām**, no vienas puses, un vēsturiski šo maksājumu saņemošām saimniecībām ar konservatīvu vai pat dilstošu attīstības stratēģiju, īpaši tas varētu izpausties piena nozarē.
- Šī scenārija izvēle nozīmē **reālās efektīvās maksājuma likmes palielināšanos salīdzinājumā ar 2014. gadu visiem TM saņēmējiem.**
- Jāievēro arī, ka šim scenārijam būtu **nedaudz sarežģītāka administrēšana** – jo jāuzskaita šī īpašā vēsturisko individuālo maksājumu tiesību kopa un ikgadēji jāvērtē administratīvo kritēriju izpēte.
- Šis scenārijs nozīmētu par ~5-10 % augstākas zemes kā NĪ tirgus cenas, salīdzinot ar Bāzes scenāriju.

Visādi citādi uz šo scenāriju attiecas viss augstāk par Bāzes scenāriju teiktais:

- **būtībā ir gandrīz neitrāls attiecībā pret saņēmēju relatīvo apsaimniekotās platības lielumu.**

- Ārpus PPVA atbalsta šis scenārijs ir **pilnīgi elastīgs attiecībā pret pieteiktās LIZ platības pārmaiņām.**
- Ārpus PPVA daļas šis scenārijs **nerada konkurences izkropļojumus starp saimniecībām.**
- **nerada kādu mākslīgu sliekšni LIZ platību iespējamam nākotnes palielinājumam Latvijā.**

4.2.3. Pārdalošā maksājuma scenārijs

Šis scenārijs, tāpat kā Bāzes scenārijs, paredz VPM sistēmas ieviešanu sākot ar 2015.gadu. Tiek noteikts **kā vienota likme par visiem atbalsttiesīgajiem LIZ ha dotajā gadā.** Zaļināšanas maksājums arī tiek noteikts kā vienota likme visiem VPM saņemtiesīgajiem hektāriem, par kuriem tiek izpildītas noteiktās zaļināšanas prasības. Maksājums ik gadus mainās (būtībā – pieaug) kā funkcija no pieaugošanas līdz 2019. gadam TM kopējās aploksnes un, iespējams - pieaugošanas apsaimniekotās LIZ platības. Mazākajām saimniecībām ir tiesības izvēlēties mazo saimniecību maksājumu katru gadu EUR 500 apmērā.

Bet **raksturīgā šī scenārija pazīme ir** – tā sauktā pārdalošā maksājuma instrumenta izmantošana, šajā novērtējumā pieņemot, ka **katrs TM saņēmējs par saviem pirmajiem LIZ atbalsttiesīgajiem hektāriem (līdz 30 ha) papildus saņemtu fiksētu maksājumu** pēc likmes 30 EUR/ha. Bet par visiem pārējiem ha tiktu saņemta cita, atbilstīgi zemāka likme. Tādējādi tiek sniegts konkrēti papildus atbalsts saimniecībām ar salīdzinoši mazākām apsaimniekotās zemes platībām.

Salīdzinot šo scenāriju ar Bāzes scenāriju, var redzēt, kāda konkrēta ietekme būtu tieši PDM sistēmas ieviešanai, un **šī specifiskā ietekme un tās apjoms būtu tāds pats arī, ja tiktu ieviesta kāda cita TM shēma vai tās kombinācija:**

- PDM ieviešana patiešām rada konkrēti izmērāmu **papildus valsts atbalsta ieguvumu platībās mazāku saimniecību** īpašniekiem. Kopējā efektīvā TM likme 20 % mazāko saimniecību īpašniekiem [pēc ražošanas potenciāla] salīdzinājumā ar Bāzes scenāriju būtu par ~ 13 EUR/ha lielāka. Praktiski, ievērojot šīs grupas saimniecību vidējo lielumu (tie ir 7h), tas sniegtu mazāko saimniecību īpašniekiem papildus atbalstu vidēji ~ 90 EUR gadā apjomā.
- 30 EUR/ha kā papildus maksājums par pirmajiem 30 ha radītu ~ 11 EUR/ha samazinājumu vispārējai TM likmei.
- Līdz ar to **lielākām saimniecībām** (sākot ar vidējiem 20 % un augstāk pēc SI vienībās novērtētā ražošanas potenciāla) **šis scenārijs nozīmētu salīdzinoši ar citām aplūkotajām izvēlēm mazāko efektīvo TM likmi** visā laika posmā kopš ieviešanas. Un šīs un lielāko saimniecību daļa kopējā TM aploksnes izlietojumā samazinātos par ~ 4 % par labu 20 % mazākajām saimniecībām.
- Šis scenārijs izraisītu būtisku (līdz 30 %) zemes kā NĪ darījuma objekta tirgus cenas palielinājumu salīdzinājumā ar Bāzes scenāriju par PDM atbalsttiesīgo platību līdz pirmajiem 30 ha (skatīt 28. tabulu).

Visādi citādi PDM ieviešana nozīmētu tās pašas ietekmes, kas rastos no atbilstīgi izvēlētiem citiem mehānismiem – galvenās maksājumu shēmas (VPM vai PMS), PPVA (esamības/neesamība) un citiem.

4.2.4. MLA scenārijs

Praktiski tas nozīmē Bāzes scenāriju pilnā apjomā un izpausmē, papildinot to ar citu platībatkarīgu maksājumu – MLA maksājumu saņemšanu. Salīdzinot šo scenāriju ar bāzes scenāriju, var redzēt, kāda konkrēta ietekme būtu tieši MLA sistēmas ieviešanai, un šī specifiskā

ietekme un tās apjoms būtu tāds pats arī, ja tiktu ieviesta kāda cita TM shēma vai tās kombinācija.

Tiesa, skaidri jāapzinās, ka vērtēti gan ir tikai viena MLA sistēmas ieviešanas hipotētiska darba risinājuma apstākļi:

kad visa Latvijas teritorija tiek iekļauta MLA teritorijā ar 4 dažādas intensitātes zonās ar kopējo MLA budžetu MEUR 225,4 2015.-2020. gadam, un tiktu noteikts maksājuma samazinājums individuālam saņēmējam, ja viņš neizpildītu minimālā lauksaimnieciskās darbības sliekšņa nosacījumu, kur šis sliekšnis būtu noteikts kā EUR 280 par ha vērtējot SI vienībās.

MLA maksājumu sistēma savā būtībā un īstenošanas mehānismā nav tieši saistīta ar izvēlēto TM sistēmas ieviešanas modeli.

Katrā ziņā, MLA maksājumu ieviešana, **papildus jebkura izvēlēta TM scenārija raksturīgajām īpašībām**, nozīmētu, ka:

- **vidēji visas saimniecības varētu iegūt lielāku efektīvo atbalsta likmi** – orientējoši 20 EUR/ha, protams - šī likme būtu būtiski atšķirīga dažādās definētajās MLZ zonās. Un šis maksājumu apjoms izdalītos uz visām saimniecībām proporcionāli apsaimniekotajai platībai, ar zināmu papildus ieguvumu saimniecībām ar intensīvāku saimniecisko darbību, salīdzinājumā ar vienkāršu vides darbību veicošajām saimniecībām.
- atšķirīgi no līdzšinējās kārtības, **šo maksājumu saņemtu visas atbalsttiesīgās saimniecības**, kuru zemes būtu izvietotas akceptētajās MLA zonās, un iespējas cieši sasaistīt šī maksājuma saņemšanu ar fiziskās lauksaimniecības produkcijas ražošanu būtu visai ierobežotas;
- **radikāli neizdevīgs šāds MLA maksājumu ieviešanas scenārijs būtu ganāmo mājlopu specializācijas saimniecībām;**
- Šis scenārijs izraisītu zemes kā **NĪ darījuma objekta tirgus cenas papildus palielinājumu** salīdzinājumā ar Bāzes scenāriju, kas vērtējams 3-7 % apmērā (skatīt 28. tabulu).

4.2.5. PMS scenārijs

Šajā darbā analizētais PMS scenārijs, tāpat kā PPVA scenārijs, vispirms paredz VPM sistēmas ieviešanu sākot ar 2015.gadu, šajā gadā saglabājot PPVA (ja šāds lēmums par PPVA saglabāšanu 2015. gadā netiktu pieņemts, 2015. gada parametrus šim scenārijam būtu jāņem no Bāzes scenārija). PMS scenārijs paredz arī, ka 2016. gadā tiktu ieviesta pamatmaksājuma shēma (PMS), maksimāli izmantojot MT diferencēšanas iespējas, ko sniedz TMR. Zaļināšanas maksājums, atbilstīgi TMR noteikumiem tiek noteikts kā vienota likme visiem VPM saņemtiesīgajiem hektāriem (un šo ha skaits turpmāk ir ierobežots ar ieviešanas brīdī noteikto MT skaitu), par kuriem tiek izpildītas noteiktās zaļināšanas prasības. Maksājuma tiesību vērtības ik gadus pieaug līdz 2019. gadam – atbilstīgi kopējās TM aploksnes palielinājumam. Maksājumu tiesību skaits tiek ierobežots ar prognozēto LIZ platību 2016. gadā 1,77 milj. ha. (vai mazāk, ja praksē 2016. gadā LIZ platība būs mazāka). Mazākajām saimniecībām ir tiesības izvēlēties mazo saimniecību maksājumu katru gadu EUR 500 apmērā.

Būtībā šis scenārijs raksturo diferencētu MT ietekmi uz dažādām saimniecību struktūrām. Tās raksturīgākās iezīmes būtu šādas:

- Vērtējot pēc saimniecību lieluma grupām – **palielinātos TM efektīvo likmju atšķirības starp mazākajām un lielākajām saimniecībām**. Tomēr tikai gadījumā, ja saimniecības vairs neapgūst jaunas, 2016. gadā vēl aktīvi neizmantotas LIZ;
- **PMS ieviešana 2016. gadā ļautu vēl 2015. gadā izmantot LV valsts budžeta resursus PPVA finansēšanai.**

- Līdz ar PMS ieviešanu, protams, **pat teorētiski vairs nebūtu iespējama PPVA izmantošana**, atbilstīgi samazinātos kopējais lauksaimniecības ražošanā ieplūstošo finanšu resursu apjoms.
- **Galvenais MT diferencēšanas faktors PMS ieviešanas gadījumā būtībā ir saimniecības PPVA vēsture.** Saimniecībām, kam nav bijuši noteikti vēsturiskie PPVA, efektīvā TM likme pēc ieviešanas ir praktiski vienāda ar to, kāda tā būtu Bāzes scenārija gadījumā. Bet **atdalītā PPVA saņēmējam saimniecībām vidēji tā ieviešanas gadā būtu par 5 EUR/ha lielāka.** Un praktiski tas būtu, „pateicoties” piena specializācijas saimniecībām.
- Pēc specializācijas vērtējot - būtībā **vienīgā ieguvēja saimniecību grupa būtu piena ražošanas saimniecības ar vēsturiski noteiktajiem PPVA maksājumiem** – šai grupai šis scenārijs nozīmētu papildus 10 EUR/ ha (skatīt 11. un 13. attēlus). Saimniecībām, kam bijuši pieejami tikai laukaugu PPVA maksājumi, nebūtu atšķirību efektīvajās TM likmēs starp VPM scenāriju un Bāzes scenāriju (skatīt 12. attēlu).
- PMS scenārija gadījumā atbalsttiesīgo LIZ ha skaits ierobežotos ar 2016. gada radītāju. Un tas praktiski (izņemot piena ražošanas saimniecības ar vēsturiski noteiktajiem atdalītajiem piena PPVA maksājumiem) **ir vienīgais šā scenārija salīdzinošo priekšrocību noteicošais rādītājs**, salīdzinājumā ar alternatīvo galvenās shēmas izvēli – Bāzes scenāriju (jo tā gadījumā novēroto TM likmju relatīvo samazināšanos attiecībā pret PMS scenāriju nosaka lauksaimniecības ražošanā papildus iesaistīto platību apjoms, kuras arī tiek iekļautas atbalsttiesīgajā platībā).
- **PMS scenārijs rada ļoti augstu risku, ka turpmāka LIZ atgūstoša iesaistīšana lauksaimniecības produkcijas ražošanā praktiski apstātos**, jo papildus atgūtajām zemēm MT vairs nebūtu pieejama, bet lauksaimnieciskā ražošana vispār bez atbalsta ES apstākļos būtu praktiski ekonomiski neiespējama.
- **PMS scenārijs konkrēti kapitalizē saimniecības īpašnieka agrāko gadu „nopelnus”** aktīvā saimnieciskā darbībā būtībā bez saistībām šīs darbības turpināt. Šis scenārijs izraisītu būtisku (līdz 50 % vērtīgāko MT turētājiem) zemes kā **NĪ darījuma objekta tirgus cenas palielinājumu** salīdzinājumā ar Bāzes scenāriju (skatīt 28. tabulu). Nevērtīgāko MT saņēmējiem (bez PPVA vēstures) komplektā esošās zemes cenas varētu gan būt par 10-7 % zemākas salīdzinot r bāzes scenāriju.

4.2.6. PMS diferencētā zaļināšanas maksājuma scenārijs

Papildus tika vērtēts PMS diferencētā zaļināšanas maksājuma scenārijs. Tā būtība ir izmantot TMR regulā paredzēto izņēmuma iespēju līdztekus MT diferencēšanai līdzīgi noteikt arī atšķirīgas „zaļināšanas maksājuma tiesības”.

Tomēr šāda iespēja teorētiski būtu iespējama, PMS ieviešot jau 2015. gadā - bez VPM shēmas kā starpstadijas. Tā kā MT līmenis atšķiras atkarībā no references platības, un tā šajā analizē atbilstoši pieņēmumiem pa gadiem ir pieaugoša, papildus bija jāizveido PMS izlīdzinātā zaļināšanas maksājuma scenārijs, kas arī paredzētu PMS ieviešanu jau 2015 gadā, bet [tāpat kā PMS_2016 scenārijs] izmantotu vispārējo TMR regulā paredzēto izlīdzinātā zaļināšanas maksājuma pieeju. PMS diferencētā zaļināšanas maksājuma scenārija īpašā ietekme ir novērtējama tikai salīdzinot tā rezultātus ar PMS izlīdzinātā zaļināšanas maksājuma scenārija rezultātiem.

PMS diferencētā zaļināšanas maksājuma scenārijs parāda galējās maksājumu individuālās diferencēšanas iespējas, bet šķietami augstākās MT likmes kopumā abiem šiem scenārijiem izriet no atbilstoši pieņēmumiem noteiktajām atšķirīgajām LIZ references platībām, kuras 2016. gadā būtu lielākas kā 2015. gadā:

- Mazākajām saimniecībām PMS_dif gadījumā patiešām būtu nedaudz mazāka efektīvā TM likme - I kvintiles (pēc SI) saimniecībām tā būtu par ~ 4 EUR/ha mazāka nekā

PMS_izl scenārija gadījumā. Atbilstīgi V kvintiles [pēc SI] gadījumā efektīvā TM likme būtu par ~ 6 EUR lielāka; Praktiski tas nozīmētu ~ 1% TM kopējās aploksnes pārdali no mazākās saimniecību grupas uz lielākām saimniecībām.

- Lielāka ietekme ir vērtējot pēc PPVA vēstures. Saimniecībām, kas nebija PPVA saņēmējas, PMS_dif nozīmētu par 6 EUR/ha mazāku efektīvā kopējā TM likmi ieviešanas gadā ar pakāpenisku pieaugumu. ‘
- Tomēr PPVA saņēmējiem ieguvums būtu salīdzinoši neliels – 1 EUR/ha ieviešanas gadā.

Visādi citādi PMS_dif būtu ar tām pašām ietekmes izpausmēm kā 4.2.5. iedaļā aprakstītais PMS scenārijs.

5. Daži TM sistēmas sasaistes ar zemes tirgu aspekti

5.1. TM ietekmes uz LIZ pārdošanas un iznomāšanas cenu novērtējums

Saskaņā ar šā ziņojuma 2.6.5 sadaļā parādīto metodoloģiju šā darba autori veica virkni aprēķinu, lai novērtētu darījumu ar Lauksaimniecības zemēm vērtības „politisko” komponenti.

Katram no pētījumā vērtētajiem scenārijiem tika novērtētas atbilstīgās ietekmes uz pārdošanas un nomas darījumu cenām. 9. pielikumā ir parādīts aprēķina piemērs uz S_B scenārija bāzes. Tajā redzami kvantificētie pieņēmumi – TM likmes, un to komponentes, apsaimniekošanas izmaksas, NĪN, kā arī citi nepieciešamie parametri.

Kā aprēķina rezultāts šajā tabulā redzams „Zemes vērtības” un „Zemes nomas maksas” novērtējums katram no plānotajiem gadiem.

Analoģiski aprēķini veikti visiem pārējiem scenārijiem. Iegūtie aprēķinu rezultāti apkopoti 10. un 11. pielikumos

Īpatnības S_B_MLA scenārija novērtējumam.

S_B_MLA scenārija gadījumā zemes darījumu „politiskās” cenas novērtētas katrai no definētajām MLA kategorijām- novērtējuma vajadzībām izmantojot tās MLA likmes, kādas būtu iespējams potenciāli saņemt, veicot minimālo zemes uzturēšanu labā lauksaimnieciskajā stāvoklī un ievērojot iespēju samazināt MLA maksājumu efektīvo likmi, ja neizpildās minimālās izmantošanas nosacījums – SI saimniecībā uz ha LIZ nav mazāks par EUR 280.

Ņemot vērā, ka efektīvās SI likmes ir atkarīgas no zemes izmantošanas veida, šā scenārija vajadzībām ir izmantotas MLA likmes, kas balstās uz vidējo SI zālājiem. SI zālājiem, atkarībā no zālāju kategorijas - ir attiecīgi 92 EUR/ha (aramzemē sētie ilggadīgie zālāji), 20 EUR/ha (kultivētās pļavas, ganības) vai 10 EUR/ha (dabiskās pļavas, ganības). Tā kā nav pieejama aktuāla informācija par zālāju struktūru, tad pētījuma ietvaros zālāju struktūra ir novērtēta tuvināti, kombinējot pieejamos LAD un CSP datus. Zālāju struktūras novērtējums ir sniegts 24. tabulā.

24. tabula. Novērtētā zālāju struktūra

Zālāji	ha	%
Aramzemē sētie ilggadīgie zālāji	336 408	43,0
Pļavas, ganības	446 366	57,0
t.sk. kultivētās	82 578	10,5
t.sk. dabiskās	363 788	46,5
Kopā	782 774	100,0

Avots: LVAEI aprēķini saskaņā ar LAD un CSP datiem

Balstoties uz novērtēto zālāju struktūru un SI likmēm attiecīgajām zālāju kategorijām, ir aprēķināta vidējā svērtā SI zālājiem – 46 EUR/ha. Izmantojot šo vidējo svērto SI, kā arī MLA nominālās likmes un iepriekš pētījuma ietvaros MLA likmju korekcijas koeficientu⁷, ir aprēķinātas MLA likmes. Aprēķinātās efektīvās MLA likmes šī scenārija vajadzībām ir sniegtas 25. tabulā.

⁷ koeficients saistībā ar ierobežoto MLA „aploksni”

25. tabula. Koriģētās efektīvās likmes (EUR/ha)

Kategorijas	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1. kategorija	2,46	2,37	2,29	2,21	2,14	2,07
2. kategorija	3,54	3,41	3,30	3,19	3,08	2,99
3. kategorija	4,62	4,46	4,30	4,16	4,03	3,90
4. kategorija	5,70	5,50	5,31	5,13	4,97	4,81

Avots: Autoru aprēķini

Attiecībā uz periodu pēc 2020. gada ir pieņemts, ka, līdzīgi kā tiešmaksājumiem - zemes īpašnieki sagaidīs MLA likmes 2020. gada līmenī.

5.1.1. Zemes vērtības

Tā kā salīdzinājumam veikts arī aprēķins par hipotētisku iespēju, kad turpinātos 2014. gadā īstenotā TM un MLA politika ar atbilstīgajām maksājumu likmēm, varam novērtēt, kā lēmumi par jauno TM sistēmu ietekmētu LIZ tirgu salīdzinot ar agrāk bijušajiem apstākļiem. Aprēķinu rezultāti parādīti 26. tabulā.

Lai vieglāk varētu vērtēt atšķirības starp izvēles scenārijiem, 27. tabulā sniegtas atšķirības zemes vērtībās pie dažādiem scenārijiem kā novirzes no S_B scenārija. Bet 28. tabulā ir tas pats, tikai izteikts kā % no atbilstīgās vērtības S_B scenārija gadījumā.

Balstoties uz šiem aprēķinu rezultātiem var izteikt **dažus vērtējumus**.

- (1) Pie jebkura no scenārijiem būs novērojams LIZ vērtības pieaugums, salīdzinot ar pirmsreformas posmu. Arī pie finansiāli mazākiatpēģākā S_B scenārija tāds būs – sasniedzot EUR 576 (vai par 74 %) 2020. gadā. To nosaka jau pats fakts, ka 7 gadu laikā no ES budžeta saņemamais TM apjoms šajā posmā nozīmīgi palielināsies.
- (2) Salīdzinoši mazākais zemes vērtības pieaugums varētu būt PDM scenārija gadījumā – tomēr tikai par zemes platībām, kas pārsniedz 30 ha. Savukārt no saimniecību ar platībām līdz 30 ha īpašnieku skatupunkta šis vērtības palielinājums būtu viens no lielākajiem – sasniedzot gandrīz 1 KEUR/ha. Šis rādītājs varētu būt vēl lielāks, ja ieviests MLA maksājumus
- (3) PDM scenārija vērtējumu var interpretēt arī kā papildu ~420 EUR/ha piešķiršanu salīdzinoši mazāko (līdz 30 ha) zemju īpašniekiem iespējamajos darījumos par viņu saimniecību un zemes pārdošanu.
- (4) MLA maksājumi, atkarībā no kategorijas, zemes pārdošanas darījumu vērtību varētu palielināt no 40 līdz 100 EUR/ha. Un šī ietekme būtu spēkā papildus jebkurai cita scenārija ietekmei.
- (5) PPVA izmantošanas ietekmi uz zemes darījuma cenām var vērtēt kā salīdzinoši maznozīmīgu- tas sniegtu vien papildu 10-20 EUR/ha pie citādi noteiktās darījumu cenas.
- (6) S_PMS_Izl_2016 scenārija gadījumā vienīgi saimniecībām, kas ieviešanas brīdī būtu saņēmušas tikai VPM bez jebkādiem citiem papildu maksājumiem, zemes kopā ar noteiktajām MT vērtība būtu mazliet (~100 EUR/ha) mazāka kā S_B scenārija gadījumā. Savukārt, LIZ ar „vidējām” un „vērtīgākajām” MT vērtība būtu būtiski augstāka par S_B scenārija gadījumā esošo jebkuras citas zemes vērtību – starpība sasniegtu – 300- 700 EUR/ha. Būtībā tas ir vērtējams, kā kvantificēts bonuss šo MT īpašniekiem par viņu vēsturiskajiem nopelniem, kas kapitalizējušies MT.

- (7) Vēl lielāka agrāro nopelnu kapitalizācija būtu novērojama S_PMS_dif scenārija gadījumā – „vērtīgāko” MT īpašniekiem piešķirto MT kapitalizācijas vērtība ir novērtējama kā 1 KEUR/ha – tā ir starpība starp zemes vērtību LIZ ar vērtīgākajām MT šajā scenārijā un zemes vērtību S_B scenārija gadījumā.

26. tabula. Zemes vērtības prognozētais palielinājums Latvijā 2014.-2020. gadā jaunās TM ieviešanas rezultātā, pie dažādiem scenārijiem, salīdzinot ar 2013. gada TM politikas nosacījumiem, EUR/ha

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teorētiskā zemes vērtība, ja turpinātos 2014.g. politika, EUR/ha	792	788	784	782	779	778	777
Zemes vērtības palielinājums attiecībā pret agrāro TM sistēmu, EUR/ha							
S_B scenārijs	495	518	545	564	575	579	576
S_B_MLA scenārijs							
MLA 1.kategorija	537	563	589	608	619	623	620
MLA 2.kategorija	556	582	609	627	638	642	639
MLA 3.kategorija	575	602	628	647	658	661	658
MLA 4.kategorija	594	622	648	666	677	681	677
S_PPVA scenārijs							
Zeme, par kuru tiek saņemts vidējā līmeņa atdalītais PPVA	611	615	621	622	617	606	589
Zeme, par kuru tiek saņemts augstākā līmeņa atdalītais PPVA	677	684	677	664	647	625	598
S_PMS_Izl scenārijs_2016							
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	369	387	407	439	462	477	477
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	756	791	831	865	887	898	898
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	1 082	1 133	1 189	1 226	1 248	1 258	1 258
S_B_PDM scenārijs							
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (pirmie 30 ha)	889	931	959	979	991	996	993
Zeme, par kuru netiek saņemts PDM (nākamie virs 30 ha)	286	299	327	347	359	364	361
S_PMS_Dif scenārijs_2015							
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	257	270	309	340	363	379	379
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	842	882	927	960	983	994	994
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	1 392	1 458	1 510	1 547	1 571	1 581	1 581
S_PMS_Izl scenārijs_2015							
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	464	486	527	559	582	596	596
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	836	876	921	954	977	989	989
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	1 186	1 243	1 293	1 328	1 352	1 362	1 362

Avots: LVAEI, autoru aprēķini

27. tabula. Zemes vērtības palielinājuma Latvijā 2014.-2020. gadā jaunās TM ieviešanas rezultātā, pie dažādiem scenārijiem, novirzes pret S_B scenāriju, EUR/ha

Izmaiņa pret S_B scenāriju, EUR/ha	2015	2016	2017	2018	2019	2020
S_B_MLA scenārijs						
MLA 1.kategorija	45	44	44	44	44	44
MLA 2.kategorija	64	64	63	63	63	63
MLA 3.kategorija	84	83	83	82	82	82
MLA 4.kategorija	104	103	102	102	101	101
S_PPVA scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts vidējā līmeņa atdalītais PPVA	97	77	58	42	27	13
Zeme, par kuru tiek saņemts augstākā līmeņa atdalītais PPVA	166	132	101	72	46	22
S_PMS_Izl_2016 scenārijs						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-131	-138	-124	-113	-102	-99
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	273	286	301	312	319	322
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	615	644	662	673	679	682
S_B_PDM scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (pirmie 30 ha)	413	414	415	416	416	417
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (nākamie virs 30 ha)	-219	-218	-217	-216	-215	-215
S_PMS_Dif scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-249	-236	-224	-212	-200	-197
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	364	382	397	408	415	418
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	940	965	984	996	1 002	1 005
S_PMS_Izl scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-32	-18	-5	7	17	20
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	358	376	391	402	409	413
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	725	748	765	777	783	787

Avots: LVAEI, autoru aprēķini

28. tabula. Zemes vērtības palielinājuma Latvijā 2014.-2020. gadā jaunās TM ieviešanas rezultātā, pie dažādiem scenārijiem, novirzes pret S_B scenāriju, %

Izmaiņa pret S_B scenāriju, %	2015	2016	2017	2018	2019	2020
S_B_MLA scenārijs						
MLA 1.kategorija	3.4%	3.3%	3.3%	3.2%	3.2%	3.2%
MLA 2.kategorija	4.9%	4.8%	4.7%	4.7%	4.6%	4.6%
MLA 3.kategorija	6.4%	6.3%	6.2%	6.1%	6.1%	6.1%
MLA 4.kategorija	7.9%	7.7%	7.6%	7.5%	7.5%	7.5%
S_PPVA scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts vidējā līmeņa atdalītais PPVA	7.4%	5.8%	4.3%	3.1%	2.0%	0.9%
Zeme, par kuru tiek saņemts augstākā līmeņa atdalītais PPVA	12.7%	9.9%	7.5%	5.3%	3.4%	1.6%
S_PMS_Izl_2016 scenārijs						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-10.0%	-10.3%	-9.2%	-8.3%	-7.5%	-7.3%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	20.9%	21.5%	22.4%	23.0%	23.5%	23.8%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	47.1%	48.5%	49.2%	49.7%	50.0%	50.4%
S_B_PDM scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (pirmie 30 ha)	31.6%	31.1%	30.9%	30.7%	30.7%	30.8%
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (nākamie virs 30 ha)	-16.8%	-16.4%	-16.1%	-15.9%	-15.9%	-15.9%
S_PMS_Dif scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-19.0%	-17.8%	-16.7%	-15.7%	-14.8%	-14.6%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	27.9%	28.8%	29.5%	30.1%	30.6%	30.9%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	72.0%	72.6%	73.1%	73.5%	73.8%	74.3%
S_PMS_Izl scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-2.5%	-1.3%	-0.4%	0.5%	1.3%	1.5%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	27.4%	28.3%	29.0%	29.7%	30.2%	30.5%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	55.5%	56.3%	56.8%	57.3%	57.7%	58.1%

Avots: LVAEI, autoru aprēķini

5.1.2. *TM ietekme uz zemes nomas tirgu*

Līdzīgi kā par zemes pārdošanas iespējamajām vērtībām, ir veikti arī salīdzinoši aprēķini par nomas maksas pārmaiņām, salīdzinot ar hipotētisku iespēju, kad turpinātos 2014. gadā īstenotā TM un MLA politika ar atbilstīgajām maksājumu likmēm. Aprēķinu rezultāti parādīti 29. tabulā.

Lai vieglāk varētu vērtēt atšķirības starp izvēles scenārijiem, 30. tabulā sniegtas atšķirības zemes nomas maksas vērtībās pie dažādiem scenārijiem kā novirzes no S_B scenārija. Bet 31. tabulā ir tas pats, tikai izteikts kā % no atbilstīgās vērtības S_B scenārija gadījumā.

Balstoties uz šiem aprēķinu rezultātiem, var izteikt **dažus vērtējumus**.

- (1) Pie jebkura no scenārijiem būs novērojams LIZ nomas maksas palielinājums. Tomēr šis palielinājums būs lēnāks kā pārdošanas cenas gadījumā – un tas loģiski izriet no nomas darījumu salīdzinoši īslaicīgākā rakstura.
- (2) Salīdzinoši mazākais zemes vērtības pieaugums varētu būt PDM scenārija gadījumā – tomēr tikai par zemes platībām, kas pārsniedz 30 ha. Savukārt no saimniecību ar platībām līdz 30 ha īpašnieku skatupunkta šīs vērtības palielinājums būtu viens no lielākajiem – papildus S_B scenārija līmenim tie būtu ~20 EUR/ha.
- (3) MLA maksājumi, atkarībā no kategorijas, zemes nomas darījumu cenas varētu ietekmēt salīdzinoši maz – mazāk par 10 EUR/ha visās kategorijās.
- (4) Ja S_PMS_Izl_2016 scenārija gadījumā sākotnēji zemēm ar mazāko tiesību vērtību patiešām varētu būt salīdzinoši mazākas nomas cenas, tad perioda beigās tās praktiski izlīdzinātos ar līmeni S_B scenārija gadījumā. Līdzīgi tas būtu arī citos scenārijos, kuru pamatā PMS ir izvēlēta kā galvenā maksājuma shēma.

29. tabula. Zemes nomas maksas prognozētais palielinājums Latvijā 2014.-2020. gadā jaunās TM ieviešanas rezultātā, pie dažādiem scenārijiem, salīdzinot ar 2013. gada TM politikas nosacījumiem, EUR/ha

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teorētiskā ikgadējā nomas maksa, ja turpinātos 2014.g. politika, EUR/ha	56	55	54	53	52	51
Zemes nomas maksas palielinājums, EUR/ha						
S_B scenārijs	-2	8	17	26	34	30
S_B_MLA scenārijs						
MLA 1.kategorija		10	20	28	37	33
MLA 2.kategorija	2	11	21	29	38	34
MLA 3.kategorija	3	13	22	31	39	35
MLA 4.kategorija	4	14	23	32	40	36
S_PPVA scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts vidējā līmeņa atdalītais PPVA	25	32	39	45	51	45
Zeme, par kuru tiek saņemts augstākā līmeņa atdalītais PPVA	44	49	54	59	63	56
S_PMS_Izl scenārijs_2016						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-2	-14	-2	8	25	25
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	-2	6	21	34	47	47
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	-2	22	40	55	66	66
S_B_PDM scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (pirmie 30 ha)	18	28	38	47	56	52
Zeme, par kuru netiek saņemts PDM (nākamie virs 30 ha)	-15	-5	5	14	23	19
S_PMS_Dif scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-29	-18	-8	2	20	20
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	-3	12	26	39	52	52
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	19	38	55	72	83	83
S_PMS_Izl scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-20	-7	4	15	31	31
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	-4	12	25	39	52	52
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	10	28	44	60	72	72

Avots: LVAEI, autoru aprēķini

30. tabula. Zemes nomas maksas palielinājuma Latvijā 2014.-2020. gadā jaunās TM ieviešanas rezultātā, pie dažādiem scenārijiem, novirzes pret S_B scenāriju, EUR/ha.

Izmaiņa pret S_B scenāriju, EUR/ha	2015	2016	2017	2018	2019	2020
S_B_MLA scenārijs						
MLA 1.kategorija	3	3	3	2	2	2
MLA 2.kategorija	4	4	4	4	3	3
MLA 3.kategorija	5	5	5	5	4	4
MLA 4.kategorija	6	6	6	6	6	5
S_PPVA scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts vidējā līmeņa atdalītais PPVA	27	24	22	19	17	15
Zeme, par kuru tiek saņemts augstākā līmeņa atdalītais PPVA	47	42	37	33	29	25
S_PMS_Izl_2016 scenārijs						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	0	-22	-19	-18	-9	-5
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	0	-2	4	9	13	17
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	0	14	23	29	32	36
S_B_PDM scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (pirmie 30 ha)	20	21	21	21	22	22
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (nākamie virs 30 ha)	-13	-13	-12	-12	-12	-11
S_PMS_Dif scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-27	-26	-25	-24	-14	-10
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	-1	4	9	13	18	22
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	22	31	38	46	49	53
S_PMS_Izl scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-18	-15	-13	-11	-3	1
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	-2	4	8	13	18	22
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	13	21	27	34	38	42

Avots: LVAEI, autoru aprēķini

31. tabula. Zemes vērtības palielinājuma Latvijā 2014.-2020. gadā jaunās TM ieviešanas rezultātā, pie dažādiem scenārijiem, novirzes pret S_B scenāriju, %

Izmaiņa pret S_B scenāriju, %	2015	2016	2017	2018	2019	2020
S_B_MLA scenārijs						
MLA 1.kategorija	3.4%	3.3%	3.3%	3.2%	3.2%	3.2%
MLA 2.kategorija	4.9%	4.8%	4.7%	4.7%	4.6%	4.6%
MLA 3.kategorija	6.4%	6.3%	6.2%	6.1%	6.1%	6.1%
MLA 4.kategorija	7.9%	7.7%	7.6%	7.5%	7.5%	7.5%
S_PPVA scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts vidējā līmeņa atdalītais PPVA	7.4%	5.8%	4.3%	3.1%	2.0%	0.9%
Zeme, par kuru tiek saņemts augstākā līmeņa atdalītais PPVA	12.7%	9.9%	7.5%	5.3%	3.4%	1.6%
S_PMS_Izl_2016 scenārijs						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-10.0%	-10.3%	-9.2%	-8.3%	-7.5%	-7.3%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	20.9%	21.5%	22.4%	23.0%	23.5%	23.8%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	47.1%	48.5%	49.2%	49.7%	50.0%	50.4%
S_B_PDM scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (pirmie 30 ha)	31.6%	31.1%	30.9%	30.7%	30.7%	30.8%
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (nākamie virs 30 ha)	-16.8%	-16.4%	-16.1%	-15.9%	-15.9%	-15.9%
S_PMS_Dif scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-19.0%	-17.8%	-16.7%	-15.7%	-14.8%	-14.6%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	27.9%	28.8%	29.5%	30.1%	30.6%	30.9%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	72.0%	72.6%	73.1%	73.5%	73.8%	74.3%
S_PMS_Izl scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	-2.5%	-1.3%	-0.4%	0.5%	1.3%	1.5%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	27.4%	28.3%	29.0%	29.7%	30.2%	30.5%
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	55.5%	56.3%	56.8%	57.3%	57.7%	58.1%

Avots: LVAEI, autoru aprēķini

5.1.3. ES TM budžeta pārdale starp lauksaimniekiem un iznomātājiem

Darījumu ar LIZ cenām ir nozīme, ne tikai vērtējot individuālo darījumu ietekmi uz kādu atsevišķu saimniecisko subjektu ekonomiskās darbības rezultātiem.

Pēc savas ekonomiskās būtības tie ir darījumi starp lauksaimniecības produkcijas ražotājiem un zemes īpašniekiem, kas paši par lauksaimnieciskajiem ražotājiem vismaz kādā laika posmā nevēlas būt. Un nomas vai investīciju darījumu radītās izmaksas pilnīgi nepastarpināti ir daļa no lauksaimnieciskās ražošanas izmaksām- tā ir maksa par kapitāla izmantošanu.

Kā jau augstāk šajā nodaļā izklāstīts, valsts ES lēmēj institūciju personā ar tiešu dalībvalstu atbalstu ir radījusi sistēmu, kad šādos darījumos zemes kā ražojošā kapitāla vērtību nosaka ne tikai tā praktiskās lietošanas īpašības, bet arī no sabiedrības kopējiem līdzekļiem (valsts un ES budžeta) veiktās lauksaimnieciskās darbības atbalsta izmaksas.

Un praktiski tas pilnīgi skaidri nozīmē daļas no sabiedrības līdzekļu pārdali no lauksaimniecības ražotājiem zemes īpašnieku interesēs – vai nu kā papildu ieņēmumu par lauksaimniecības zemes pārdošanu vai zemes nomu veidā.

Ir zināms, ka jau šodien liela daļa no praktiskajā lauksaimniecības ražošanā izmantotās lauksaimniecības zemes ir nomāta. Un, ja zemes pārdošanas darījumi var iestāties vai nē – tad nomas darījumi ir ikdienišķa realitāte, un tie ir nepastarpināti publiskās naudas pārsūknētāji no lauksaimniecības nozares uz zemes īpašnieku budžetiem.

Šā projekta ietvaros tika mēģināts novērtēt, cik liela publiskās naudas daļa izietu no lauksaimniecības ražošanas atbalsta, nonākot īpašnieku rīcībā. Tas darīts, ievērojot jau augstāk izklāstītos vispārējos pieņēmumus par struktūru nemainību, un balstoties uz 2012. gada zemes īpašumu un nomas platību attiecībām, kas iegūtas no SUDAT bāzes.

Ir pieņemts, ka ārpus SUDAT pārstāvētas saimniecību kopas zemes nomāšana nav raksturīga parādība un ka nomātās zemes īpatsvars apsaimniekotajā struktūrā nemainīsies. 32. tabulā, kur 2012. gads ir balstīts uz šā gada statistiskajiem datiem, ir parādīti šo pieņēmumu rezultātā iegūtās atbilstīgās nomātās zemes platības turpmākajiem gadiem, kas izmantotas tālākajos aprēķinos.

32. tabula. LIZ izmantošanas struktūra pēc īpašuma attiecību statusa.

	2012	2015	2016	2017	2018	2019	2020
LIZ izmantošanas struktūra							
Izmantotā LIZ, ha	1 573 207	1 715 841	1 772 673	1 829 504	1 886 336	1 943 168	2 000 000
t.sk. LIZ īpašumā, ha	843 610	919 837	950 210	980 583	1 010 955	1 041 328	1 071 700
t.sk. nomātā LIZ, ha	729 597	796 003	822 463	848 922	875 381	901 840	928 300
Īpatsvars kopējā LIZ	46.4%	46.4%	46.4%	46.4%	46.4%	46.4%	46.4%

33. tabulā uz S_B scenārija pamata ir sniegts aprēķina piemērs. Tas parāda ilustratīvo aprēķinu, kāds ir kopējais atbalsts uz 1 ha LIZ - kopējā TM aploksne tiek attiecināta uz katru atbalsttiesīgo LIZ ha. No augstāk aprakstītā „politiskās” nomas maksas komponentes aprēķiniem (11. pielikums) tiek paņemts scenārijam atbilstīgais rādītājs. Tālāk reizinot to ar nomātās zemes platību, tiek iegūts „politikas komponentes” novērtējums kopējā nomas darījumu apjomā – „nomas maksas TM komponente”. Un, šo rādītāju attiecinot pret kopējo atbalsta apjomu, tiek iegūts īpašniekiem novirzītā platībmaksājumu publiskā budžeta īpatsvars kopā maksājumu budžetā.

33. tabula, Sabiedriskā atbalsta pārdales nelauksaimnieciskiem īpašniekiem Latvijā aprēķina piemērs uz S_B scenārija pamata 2015.-2020. gadam

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kopējais atbalsts, KEUR	181 044	205 764	230 431	255 293	280 154	280 154
Vidēji uz 1 ha, EUR	105.51	116.08	125.95	135.34	144.17	140.08
Politiskā komponente, Vidēji uz 1 ha, EUR	53.25	62.27	70.77	78.73	86.16	81.40
nomātā LIZ, ha	796 003	822 463	848 922	875 381	901 840	928 300
nomas maksas TM komponente KEUR	42 390	51 217	60 082	68 920	77 699	75 566
Nomas izdevumi no atbalsta	23.4%	24.9%	26.1%	27.0%	27.7%	27.0%

Avots: Autoru aprēķini

Jāievēro gan, ka dažādu scenāriju gadījumos šiem īpatsvaram būs atšķirīgas bāzes – atkarībā no tā, vai tā paredz iekļautus resursus PPVA vai MLA maksājumiem.

Šādi aprēķini veikti par katru scenāriju.

Aprēķinu rezultātu apkopojums parādīts 34. tabulā. Protams, šis novērtējums nevar pretendēt uz visu apstākļu ievērtēšanu, tomēr uzskatām, ka tas sniedz pietiekami autoritatīvu ieskatu situācijas iespējamās attīstības novērtējumā.

Novērtējums liecina, ka pie pašreizējā nomātās zemes izmantošanas īpatsvara lauksaimnieciskajā ražošanā Latvijā arī turpmākajos gados līdz 2020. gadam **nozīmīga sabiedrisko līdzekļu daļa praktiski aizplūstu no lauksaimniecības ražotāju budžeta nelauksaimniecisko zemes īpašnieku budžetā, atsevišķos scenārijos 2020. gadā sasniedzot pat ~100 MEUR.**

34. tabula. Sabiedriskā atbalsta pārdales nelauksaimnieciskiem īpašniekiem novērtējums Latvijā 2015.-2020. gadam

		2015	2016	2017	2018	2019	2020
S B scenārijs							
nomas maksas TM komponente	MEUR	42.4	51.2	60.1	68.9	77.7	75.6
- kā daļa no sabiedriskā atbalsta	%	23.4%	24.9%	26.1%	27.0%	27.7%	27.0%
S B MLA scenārijs							
nomas maksas TM komponente (vērtētā apakšējā robeža)	MEUR	46.1	54.9	63.8	72.6	81.4	79.3
- kā daļa no sabiedriskā atbalsta	%	21.1%	22.6%	23.8%	24.8%	25.6%	25.0%
nomas maksas TM daļa (ja papildus 50% no MLA nonāktu pie iznomātājiem)	MEUR	54.8	63.7	72.5	81.4	90.1	88
- kā daļa no sabiedriskā atbalsta	%	25.1%	26.2%	27.1%	27.8%	28.4%	27.7%
S PPVA scenārijs							
nomas maksas TM komponente	MEUR	42.4	51.2	60.1	68.9	77.7	75.6
- kā daļa no sabiedriskā atbalsta	%	18.9%	20.8%	22.5%	23.8%	25.0%	24.5%
S PMS_Izl scenārijs_2016							
nomas maksas TM komponente (zemes + MT noma)	MEUR	42.6	33.2	42.3	50.3	63.4	62.6
- kā daļa no sabiedriskā atbalsta	%	23.5%	16.1%	18.4%	19.7%	22.6%	22.4%
S B_PDM scenārijs							
nomas maksas TM komponente	MEUR	58.6	68.2	77.9	87.6	97.2	96
- kā daļa no sabiedriskā atbalsta	%	32.4%	33.2%	33.8%	34.3%	34.7%	34.3%
S_PMS_Dif scenārijs_2015							
nomas maksas TM komponente (zemes + MT noma)	MEUR	21	29.1	36.2	43.4	57.3	56.5
- kā daļa no sabiedriskā atbalsta	%	11.6%	14.1%	15.7%	17.0%	20.4%	20.2%
S_PMS_Izl scenārijs_2015							
nomas maksas TM komponente (zemes + MT noma)	MEUR	28.2	37.5	45.7	53.9	66.4	65.7
- kā daļa no sabiedriskā atbalsta	%	15.6%	18.2%	19.8%	21.1%	23.7%	23.4%

Avots: Autoru aprēķini

35. tabula. Kopējie novērtētie maksājumi par "politisko" nomu Latvijā 2015.-2020. gadā, kā novirze no S_B scenārija, EUR

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kopējie maksājumi par "politisko" nomu S_B scenārija gadījumā, EUR	42 389 805	51 217 065	60 081 821	68 919 818	77 698 680	75 565 700
Novirze no S_B scenārija, EUR						
S_B MLA scenārijs						
Pamata prognoze (teorētiskā apakšējā robeža)	3 719 184	3 721 500	3 723 660	3 725 679	3 727 571	3 729 346
Ja papildus 50% no MLA nāktu pie iznomātājiem	12 433 117	12 436 430	12 439 525	12 442 423	12 445 142	12 447 698
S_PPVA scenārijs	0	0	0	0	0	0
S_PMS_Izl scenārijs_2016 (zemes + MT noma)	202 673	-18 031 878	-17 758 586	-18 649 718	-14 293 485	-12 916 140
S_B_PDM scenārijs	16 182 105	17 014 981	17 821 886	18 676 081	19 508 046	20 416 449
S_PMS_Dif scenārijs_2015 (zemes + MT noma)	-21 421 741	-22 107 173	-23 855 429	-25 567 553	-20 448 493	-19 046 838
S_PMS_Izl scenārijs_2015 (zemes + MT noma)	-14 143 550	-13 727 748	-14 413 422	-15 027 824	-11 310 220	-9 908 565

Avots: Autoru aprēķini

5.2. PMS un zemes tirgus

Šā darba priekšizpētes stadijā tiekoties ar dažādu interešu grupu pārstāvjiem, tika

sadzirdēts **viedoklis, ka, veicot izvēli veidojamo turpmāko TM sistēmu, būtu mērķtiecīgi ieviest MT sistēmu.** Kā galvenais arguments tika piedāvāts apstākļi, ka šādā gadījumā samazinātos LIZ tirgus cenas, jo zemes īpašnieki, kuri paši neapsaimnieko savas LIZ, bet iznomā tās, MT neiegūtu. Un tādēļ viņu tirgū piedāvātajai LIZ samazinātos ekonomiskā vērtība, jo šajos darījumos zemei vairs nepiemistu spēja tās lietotājam dot papilddienākumu TM formā.

Šā darba izstrādes procesā autori izskatīja iespēja pārbaudīt šāda viedokļa pamatotību un nonāca pie atziņas, ka pietiekami korekti šādu izvērtējumu varētu veikt, izveidojot spēļu teorijā balstītu uzvedības analīzes modeli. Šā darba izstrādei atvēlētie laika un finanšu resursi gan nepieļāva šādu darba posmu pilnvērtīgi veikt, tomēr **autori nolēma piedāvāt vienkāršotu situācijas ekspresanalīzi, sniedzot sabiedrības diskusiju dalībniekiem papildus ieguldījumu situācijas izpratnei.**

Zemāk sniegtā situācijas risinājuma ekspresanalīze uzskatāma vien par vienkāršotu novērtējumu, kas atspoguļo autoru redzējumu par attiecību dalībniekiem, viņu interesēm, uzvedības modeļiem un to ietekmi uz tirgus darījumu cenām.

Ieviešot PMS (maksājumu tiesību sistēmu), sistēmas ieviešanas gadā (2015.g. vai 2016.g.) par praktiski visu apstrādāto un labā stāvoklī uzturēto lauksaimniecības zemi tiks piešķirtas maksājumu tiesības. Atkarībā no tā, kas būs iesniedzis pieteikumu un izpildījis citus nosacījumus, maksājumu tiesības iegūs attiecīgi zemes īpašnieki vai nomnieki.

Kopumā veidosies šāda situācija:

- lielle lauksaimnieki (šajā gadījumā ar to saprotot saimniecību īpašniekus, kuriem saimnieciskās darbības veikšanai nepietiek ar savā īpašumā esošo zemi un kuri tādēļ to nomā) iegūs vairāk MT nekā to īpašumā esošā zeme, jo viņi saņems maksājumu tiesības arī par saimnieciskajā darbībā izmantotajām nomātajām zemēm;
- zemes īpašnieki, kas iepriekš šo zemi iznomāja un paši nesaņēma tiešmaksājumus, neiegūs MT.

No vienas puses nomnieki iegūst priekšrocības pret iznomātājiem, jo tikai nomniekiem ir maksājumu tiesības. Tādējādi agrākajiem iznomātājam vairs nav alternatīvas iespējas pašam pieteikties uz platību maksājumiem.

Taču, no otras puses, maksājumu tiesību esamība vēl negarantē TM saņemšanu PMS gadījumā. Lai iegūtu platību maksājumus, nepieciešams maksājumu tiesības aktivizēt, proti, ir jāiegūst vismaz lietošanā attiecīgo zemes platību – tas ir – jādodas zemes tirgū.

Jāatzīmē, ka Latvijā lauksaimniecībā kopumā ir vērojama tendence, ka jo lielāku zemes platību lauksaimnieks apsaimnieko, jo lielāku īpatsvaru no apsaimniekotās zemes veido nomātā zeme. Tādējādi zemes nomas tirgū izveidosies situācija, ka vienlaikus tirgū būs liels skaits maksājumu tiesību, kuru aktivizēšanai nepieciešams iegūt zemi lietošanā, un liels skaits iznomātāju, kuriem piedāvās nomāt savu zemi. Nomnieka- maksājumu tiesību turētāja individuālās iespējas diktēt nomas maksu ierobežos tas, ka nomas tirgū būs arī daudzi citi potenciālie nomnieki, kas arī vēlēšies aktivizēt savas maksājumu tiesības.

Teorētiski gan kopējā LIZ ir lielāka par to LIZ, par kuru būs piešķirtas maksājumu tiesības, jo īpaši, ja ievēro stratēģisko mērķi palielināt produktīvi izmantoto zemju platības valstī. Vienlaikus, jāievēro apstākļi, ka nomājamā zeme nav tikai līdzeklis TM saņemšanai caur MT aktivizāciju, bet arī produkcijas ražošanas līdzeklis, kur lielākai ienākumu gūšanas iespējai ir vēlama augstāka zemes produktivitāte. Bet papildus produktīvu zemju platību nonākšana tirgū nav neiespējama, tomēr ir ierobežota – jo var prognozēt MT ieviešanas brīdī aprītē būs un uz MT piešķiršanu, piemēram, 2016. gadā, varēs pretendēt vismaz 1,65 miljoni ha LIZ, kas aptvers praktiski visas pašlaik produktīvākās Latvijas lauksaimniecības zemes.

Tādējādi, no vienas puses, nomniekiem nomas vajadzībām būtu pieejama ne tikai pašreiz nomātā zeme, bet arī šī neizmantotā LIZ. Tomēr jāatzīmē, ka šo neizmantoto LIZ pārsvarā veido samērā zemas kvalitātes zeme (aizaugusi, akmeņaina, ar lielu slīpumu, mitra, applūstoša u.c. zeme ar zemāku auglību un lauksaimniecisko atdevi). Turklāt šo neizmantoto LIZ pamatā veido zālāji. Savukārt pašlaik aktīvie lauksaimnieki pārsvarā nomā tīrumus (aramzemi). Tādēļ aramzemes (tīrumu) segmentā nomnieku- maksājumu tiesību turētāju iespējas izvēlēties citu zemi būs ļoti ierobežotas – kas ir pamats visai asai konkurencei.

Rezumējot teikto, var secināt, ka augkopības sektorā lauksaimniekiem - nomniekiem maksājumu tiesību sistēma var dot visai mazas iespējas ietekmēt nomas maksas, jo kopējais nomas tirgū pieejamais aramzemes (tīrumu) apjoms ir ļoti ierobežots. Zālēdāju dzīvnieku lopkopības (piena un gaļas) sektorā maksājumu tiesību sistēma varētu dot lielākas iespējas nomniekiem ietekmēt nomas maksas, jo ir pieejamas samērā lielas neizmantotas zālāju platības. Tomēr jāņem vērā, ka neizmantotās zālāju platības vairumā gadījumu arī ir zemākas kvalitātes vai neizdevīgāk novietotas nekā esošās nomātās zemes. Tādējādi lauksaimniekiem jārēķinās, ka šo platību izmantošana nozīmēs arī augstākas ražošanas izmaksas un/vai mazāku ieņēmumus. Šis apstākļi attiecīgi ierobežos nomnieku-maksājumu tiesību turētāju iespējas ietekmēt nomas maksas.

Tādēļ uzskatām, ka PMS ar MT ieviešanas sniegtais efekts zemes tirgus cenu pazemināšanā var būt ar nozīmīgiem ierobežojumiem vai vispār var tikt izslēgts.

Tomēr pilnīgāka šā risinājuma aspekta izvērtēšanai patiešām būtu vajadzīgs cits pētījums ar tirgus dalībnieku uzvedības modelēšanas iespējām.

6. Kopsavilkuma vērtējumi

Būtībā viss šī pētniecības projekta atskaites ziņojums ir konspektīvs kopsavilkums par pētījuma gaitā gūtajām atziņām. Vairums no nozīmīgākajiem konkrētajiem secinājumiem izcelti ziņojuma tekstā pamatnodaļās.

Katra izvēlētā scenārija novērtējuma kopsavilkums iekļauts šā ziņojuma 4.2. iedaļā, šeit to neatkārtojot.

Šajā noslēdzošajā daļā iekļauti vēl tikai daži apkopjoši papildus vērtējumi.

6.1. Scenāriju vērtēšana

- (1) Nav viennozīmīgas un visus apmierinošas atbildes par labāko izvēlamo scenāriju. Katra vērtējums ir atkarīgs no viņa pārstāvēto vērtību sistēmas un arī, iespējams- personiskajām interesēm.
- (2) Šajā ziņojumā sniegtā informācija kā vienlīdz publiski pieejama visiem lēmuma pieņēmējiem var vien palīdzēt paraudzīties uz lēmumu projektiem no dažādiem aspektiem, īpaši ievērtējot publisko finanšu resursu:
  - (i) veidoto stimulu sistēmu,
  - (ii) sadalījumu starp dažādām interešu grupām – lauksaimniecības ražotājiem ar dažādu lielumu, specializācijas virzienu, izvietojuma, saimniecībām, atšķirīgu motivāciju un agrāko valsts atbalsta maksājumu vēsturi, kā arī lauksaimniecības zemes neražojošajiem īpašniekiem

6.2. Scenāriji un likmes

- (1) Praktiski visi scenāriji TM jaunās sistēmas ieviešanas gadā nozīmē praktisko atbalsta apjomu samazināšanos standarta ražotājiem, un PPVA esamība ir nepieciešams priekšnoteikums ienākumu nesamazināšanai jaunās sistēmas ieviešanas brīdī visās saimniecību specializācijas un lielumu grupās.
- (2) Vislielāko ienākumu kritumu lielākajām un arī vidējām saimniecībām rada pārdalošā maksājuma scenārija izvēle. Un šis scenārijs vispārējā gadījumā nozīmē ienākumu tālāku pārdali no fizisku lauksaimniecības produkciju ražojošām saimniecībām uz zemes saglabātājām piemērotā stāvoklī.
- (3) Ja vispār ievieš MT, no ienākumu ikgadējā atbalsta līmeņa izlīdzinātības viedokļa labāks PMS ieviešanas laiks būtu 2016. gads (salīdzinot ar 2015. gadu).
- (4) MT izvēles gadījumā lielāko saimniecību grupai (praktiski 3., 4. un 5. kvintilei) patiešām lielākas MT (par 4-10 EUR/ha) piedāvā diferencētā zaļināšanas maksājuma ieviešana, salīdzinot ar izlīdzināto, kas tomēr iespējama vien tad, ja MT ievieš jau 2015. gadā.
- (5) Ja prognozējams politisks atbalsts PPVA finansēšanai, pat nepilnā apmērā no LV budžeta, visām saimniecību grupām S_B_PPVA sniedz lielāka ienākuma gūšanas iespēju, pat pieaugot kopējai LIZ platībai 2020. gadā līdz 2,0 milj. Un no šā aspekta vērtējot, būtu vēlams iespējami vēlāks PMS ieviešanas laiks.

- (6) Tomēr vēsturiskā PPVA saņemšanas faktora ietekme, mainoties saimniecību un nozaru struktūrai, rada priekšnoteikumu nevienlīdzīgai konkurencei starp “vecajām” un “jaunattīstītajām” saimniecībām.
- (7) MT pārdalošo efektu starp individuālajiem saņēmējiem PMS shēmu izvēles gadījumā mazina ES regulā noteiktā MT konverģences prasība, bet ES regulā pieļautās atkāpes no konverģences uzdevuma 2019. gadā ir sarežģītas pēc izpildes mehānisma, un tādēļ sabiedrībai necaurskatāmas un grūti izskaidrojamas.

6.3. Politiskie un administratīvie faktori

- (1) Mazo saimniecību un, īpaši – pārdalošo maksājumu shēmu ieviešana rada paaugstinātu saimniecību “mākslīgas pumpurošanas” risku, kas var sarežģīt administrēšanas procedūras.
- (2) Pieņemot lēmumu par jaunās TM sistēmas ieviešanu, jāievērtē politiskais risks, kas izriet no saņēmēju struktūras
  - (i) I kvintilē (pēc platības) ir 77 % no 64 K maksājumu saņēmējiem ar 13% SI
  - (ii) I kvintilē (pēc SI) ir 89% saņēmēju ar 37 % zemes.
- (3) Jebkuras PMS sistēmas ar MT ieviešana rada papildu administrējamu parādību.
  - (i) MT reģistrs
  - (ii) Konkrētas MT saiknes ar konkrētu platību novērtēšana
  - (iii) Grūti izprotams MT konverģences mehānisms
  - (iv) Bet PMS ieviešana 2016. gadā nozīmē 2-reizēju sistēmas radikālu maiņu 2 gadu laikā, atbilstīgi mainot arī visas administratīvās procedūras un īstenojot atbilstīgas informatīvās kampaņas.

6.4. Dažādie TM jaunā sistēmas ieviešanas scenāriji un zemes “politiskā cena”

- (1) Kopumā vismazākā ietekme uz zemes “politisko cenu” (orientējošā LIZ cenas komponente, kura nepastarpināti izriet no ražošanas atdalītajiem TM) ir S_B scenārijam, lai gan arī šis scenārijs, protams, izsauks zemes “politiskās cenas” pakāpenisku pieaugumu. ‘
- (2) S_B scenārija gadījumā (daļēji arī S_B_PPVA gadījumā) maksājumu sistēmas ietekme uz zemes tirgus darījumiem būs viscaurspīdīgākā un horizontālākā, jo to neietekmētu kādas grupas „vēsturiskie nopelni” vai teritorijas izvietojums, vai, piemēram – darījuma partneru zemes īpašumu lielums.
- (3) PMS scenāriji, no vienas puses, samazina “politisko zemes cenu” un nomas maksu tiem, kas iepriekš saņēma tikai VPM. Taču, no otras puses - šie scenāriji būtiski palielina “zemes politisko cenu” vērtīgāko maksājumu tiesību turētājiem un kapitalizē saimniecības īpašnieka agrāko gadu „nopelnus” aktīvā saimnieciskā darbībā būtībā bez saistībām šīs darbības turpināt.
- (4) S_B_PDM scenārija gadījumā būtiski palielinās zemes “politiskā cena” pirmajiem 30 ha (par kuriem var saņemt PDM) un var radīt visnotaļ

pieņemamu motivāciju šo maksājumu saņēmējiem neuzņemt riskus iesaistīties fiziskas lauksaimniecības produkcijas praktiskā ražošanā.

6.5. MLA ieviešana

- (1) Latvijā nav pieejami novērtējumi MLA finansēšanas resursa izmantošanas ilgtermiņa alternatīvas izmantošanas ietekmi, to novērtējot kā ražošanas ienesīguma pieaugumu pēc investīcijām saimniecību attīstībā salīdzinājumā ar to neesamību. Un atbilstīgi novērtējot potenciālo pievienotās vērtības palielināšanos lauksaimniecības sektorā kopumā gadījumā, ja MLA finansēšanai rezervētie resursi tiktu izmantoti saimniecību attīstības projektu līdzfinansēšanai.
- (2) Pie projektētajiem MLA reformas noteikumiem –
  - (i) iekļaujot visu valsts teritoriju,
  - (ii) izmantojot SI kā samazinošu (bet ne izslēdzošu) MLA maksājuma likmes kritēriju un
  - (iii) nosakot to zemajā 280 EUR līmenī,
  - (iv) ierobežotas MLA finansējuma aploksne efektīvās MLA likmes būtu < 50% no publicētajām nominālajām (25, 36, 47, 58 EUR/ha)
- (3) Nekoriģēta SI izmantošana rada būtiskus izkropļojumus ietekmē uz nozaru struktūras attīstību
- (4) Ieviešot reformēto MLA sistēmu, kas balstīta uz SI faktora izmantošanu, tiktu radīta konkurences priekšrocība piena specializācijas saimniecībām uz ganāmo mājlopu un jauktās specializācijas saimniecību rēķina
- (5) Ieviešot reformētos MLA noteikumus (zemes kvalitāte kā kritērijs) tiek radīts ieviešanas šoks vairākās pašlaik intensīvāko MLA maksājumu teritorijās

6.6. Daži blakusefekti pie dažādiem scenārijiem

- (1) Jebkura no pieejamajām izvēlēm praktiski nozīmē saglabāt maksājumu sadales nobīdi fizisku produkciju mazāk ražojošo saimniecību (ar mazāko SI) virzienā, tomēr pārdalošā maksājuma ieviešana to būtiski pastiprinātu.
- (2) MT sistēmas ieviešana rada būtisku risku mazināt motivāciju iesaistīt aktīvajā apritē pašlaik neapgūtās LIZ – pie pašreizējā produkcijas tirgus cenu līmeņa un pieņemot, ka pašlaik apritē neiesaistītās LIZ ir ar zemāku produktivitāti, ir visai maza varbūtība, ka uz šīm zemēm vispār bez publiskā atbalsta, būtu vilinoša fiziskas lauksaimniecības produkcijas ražošanas attīstība
- (3) Visu MT ieviešana, īpaši MT ar diferencētiem zaļināšanas maksājumiem, rada risku, ka vērtīgāko MT turētāji varētu mainīt savu saimniekošanas stratēģiju, atsakoties no fiziskas produkcijas ražošanas riskiem
- (4) MT kapitalizē to ieguvēju “pagātnes nopelnus” bez reālām saistībām turpināt to izveidojošo darbību, līdz pat MT kā tirgojamu vērtspapīru nonākšanai lauku tirgū

- (5) PMS ieviešanas gadījumā, prognozējams, ka zemes bez MT būtiski zaudētu savu tirgus vērtību un būtiski samazinātu iespēju tās izmantot kā ķīlu, veidojot ražošanas attīstības finansēšanas plānus ar kredītu izmantošanu

6.7. Dažas papildus domas

Šā pētījuma gaitā, strādājot pie darbuzdevumā noteiktajiem jautājumiem, autori saskārās arī ar citiem, darbuzdevumā nedefinētiem jautājumiem, kuru izvērtēšana tomēr būtu nozīmīga pirms lēmuma par tās vai citas platībatkarīgo maksājumu sistēmas izvēli pieņemšanas.

Šie jautājumi nav argumentēti atbildēti vai vispār nav analizēti šā projekta gaitā, jo būtībā izgāja ārpus definētā darbuzdevuma.

Tāpēc šajā punktā pievienotās domas uzskatāmas vien par ierosmi papildu izvērtēšanai, kādas esamība tomēr varētu atstāt izšķirošu ietekmi uz kopējiem lauksaimniecības un visas lauku teritorijas sociālekonomiskās dzīvotspējas nodrošināšanas procesiem.

6.7.1. PPVA

Ievērojot PPVA sistēmas īpatno dabu –

- vēsturiska izcelsme individuāliem saņēmējiem,
- neelastība,
- nesaistoša ietekme uz saņēmējiem viņiem turpināt piešķīrumā sakņoto konkrēto darbību,
- ražotāju struktūras pārmaiņas un pāradresēšanas neiespējamība –

varbūt ir mērķtiecīgi izskatīt iespēju tos samazināt straujāk, piemēram, izskaužot tos 2 gadu laikā (šādi mīkstinot jaunās TM sistēmas ieviešanas šoku), bet šādi atbrīvotos resursus iekļaujot LAP programmā paredzētu projektu finansēšanai.

6.7.2. MLA maksājumi

Ievērojot MLA budžeta salīdzinoši nelielos apjomus, nepieciešamību mainīt zonu teritoriālās robežas; būtiskus sarežģījumus (ja ne – praktisku neiespējamību) saistīt MLA maksājumus ar saņēmēju darbības intensitāti fiziskas lauksaimniecības produkcijas ražošanā un ar to saistītajā pievienotās vērtības radīšanā procesā, kā arī tomēr konkrētu papildu ietekmi uz LIZ tirgu, varbūt tomēr ir **mērķtiecīgi izskatīt un ekonomiski izvērtēt alternatīvu izmantot šos resursus reālu produkciju ražojošu vienību attīstīšanā, tajā skaitā atbalstot mazu un vidēju saimniecību izaugsmes iespējas, atsakoties no MLA atbalsta kā regulāriem platībatkarīgiem maksājumiem bez nozīmīgām vai grūti administrējamām saistībām veikt reālas pievienotās vērtības ražošanu uz šīm platībām.**

6.7.3. Mazo lauksaimnieku shēma

Ievērojot potenciālo saņēmēju lielo skaitu salīdzinoši mazo saimniecību grupā, iespējams, būtu mērķtiecīgi **palielināt Mazo lauksaimnieku shēmas individuālo maksājumu** līdz pat EUR 1000 (vai citam lielumam – skatīt augstāk 1.3.6 iedaļu), tādējādi būtiski (par vairākiem desmitiem tūkstošu) palielinot administrējamo TM saņēmēju vienību skaitu ar vienkāršotu administrēšanu un vienlaikus uzlabojot attiecības ar sabiedrību par nepieciešamību izpildīt virkni tiesību aktos definētās saistības.

6.7.4. Sadalījums starp pīlāriem

Ievērojot lielo platībatkarīgo maksājumu daļu, kas pie pašreizējās LIZ īpašuma/nomas struktūras būtībā atstāj lauksaimniecisko ražošanu un, iespējams, arī lauku teritoriju, iespējams, **ir vērts pilnīgāk izmantot sniegto iespēju pārcelt lielāku daļu no TM „nacionālās aploknes” uz**

LAP finansēšanai domātajiem resursiem, kur tos projektveidīgi būtu iespējams mērķētāk izmantot produktīvas lauksaimniecības ražošanas attīstīšanas un lauku teritoriju sociālekonomiskās dzīvotspējas saglabāšanas pasākumu finansēšanai, vienlaikus samazinot TM ietekmi uz zemes tirgus vērtību mākslīgu paaugstināšanu.

6.7.5. Standartizlaides (SI) kā faktora izmantošana ražošanas atbalsta struktūrpolitikā

Ievērtējot risinājumus, kas darba procesā tika sabiedrībā diskutēti saistībā ar MLA maksājumu sistēmas ieviešanu, šā darba autoru grupa, izanalizējot šādas pieejas ietekmi, atklāja, ka lauksaimniecības statistikā izmantotā Standartizlaides (SI) rādītāju izmantošana tiešā veidā par maksājumu kritēriju ir principā nepamatota un attīstības racionālu struktūru kropļojoša.

Tas izriet no šā rādītāja noteikšanā, saskaņā ar ES statistikā definēto metodoloģisko pieeju, iekļauto lielo vēsturiskā faktora ietekmi – intensitāte konkrētā nozarē, tirgus cenu līmenis konkrētiem produktiem noteiktā laika posmā, produkcijas izmantošanas galastruktūra, kā arī pastāvīgi plūstošā mainība.

Gadījumā, ja politikas veidotāji ražošanas struktūras attīstībā vēlas izmantot kādu ražošanas aktīvo potenciālu raksturojošu rādītāju, SI vietā būtu jārada kāds cits ražotāja ātro aktīvu potenciālu raksturojošs rādītājs (piemēram- normatīvā izlaide, vai kāds cits šim nolūkam attīstīts rādītājs), kurā, pat saglabājot SI rādītāja ideju, būtu novērsti augstāk nosauktās principiālās nepilnības.

Avoti

- 1'. Eiropas Parlamenta un Padomes regula par atbalstu lauku attīstībai no ELFLA (EK) Nr.1305/2013 un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 1698/2005.
http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.347.01.0487.01.LAV
- 2'. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1307/2013 (2013. gada 17. decembris), ar ko izveido noteikumus par lauksaimniekiem paredzētiem tiešajiem maksājumiem, kurus veic saskaņā ar kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta shēmām, un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 637/2008 un Padomes Regulu (EK) Nr. 73/2009.
http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.347.01.0608.01.LAV
- 3'. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1310/2013 (2013 gada 17. decembris), ar ko nosaka konkrētus pārejas posma noteikumus par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA), groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) Nr. 1305/2013 attiecībā uz līdzekļiem un to sadalījumu 2014. gadam un groza Padomes Regulu (EK) Nr. 73/2009 un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) Nr. 1307/2013, (ES) Nr. 1306/2013 un (ES) Nr. 1308/2013 attiecībā uz to piemērošanu 2014. gadā.
http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/AUTO/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.347.01.0865.01.LAV
- 4'. A.Miglavs, D.Jasjko, G.Salputra, L.Fadejeva, A.Radionova. Eiropas Savienības kopējās lauksaimniecības politikas 2003. gada reformas ieviešanas Latvijas scenāriji un to īstenošanas novērtējums. Atskaite par zinātnisko pētījumu. Rīga, 2004
- 5'. A.Miglavs, A.Auziņš, A.Nipers, G.Salputra, D.Saukāns Teorētiskā Zemes cena un zemes nomas maksa, ko veido ar ražošanu nesaistītie platībmaksājumi Latvijā, un šo platībmaksājumu sadalījums atsevišķām ekonomiskām grupām. Atskaite par zinātnisko pētījumu. Rīga, 2005
- 6'. A.Miglavs, D.Jasjko, G.Salputra, L.Fadejeva, A.Radionova. Reformētās ES KLP pilnīga ieviešana Latvijā: iespējamā tiešmaksājumu reģionālā un nozaru diferencēšana. Atskaite par zinātnisko pētījumu. Rīga, 2005
- 7'. A.Miglavs, G.Salputra, A.Vēveris, A.Krieviņa. Eiropas Savienības lauksaimniecības un lauku attīstības politikas sagaidāmās pārmaiņas – perspektīvais novērtējums Latvijai un Baltijas valstīm. Atskaite par zinātnisko pētījumu. Rīga, 2008
- 8'. L.Straujuma. Lauksaimniecības, pārtikas nozares un lauku attīstības stratēģija 2014.-2020. gadiem. ZM prezentācija 2012. gada 27. jūnijā.
- 9'. LAD tiešmaksājumu saņēmēju anonimizēta datu bāze par 2012. gadā saņemtajiem maksājumiem,
- 10'. LVAEI SUDAT. Datu bāze par saimniecību darbības rezultātiem 2012. gadā
- 11' LVAEI. Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkla metodika. Rīga, 2012.
<https://sudat.lvaei.lv/pub/SUDAT%20metodika.pdf>

Pielikumi

1. pielikums. S_B scenārija aprēķinos izmantotās TM likmes

Maksājumi	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
VPM, EUR/ha	78.54	86.16	88.08	85.94	95.00	103.43	111.39	118.88	115.43
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par platībām, EUR/ha	25.62	18.78	15.02	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par laukaugu platībām, EUR/ha	28.00	28.30	22.64	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par pienu, EUR/t	26.26	24.76	19.81	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par liellopiem, EUR/dzīvn.	49.79	50.89	40.71	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par nokautiem vai eksportētiem liellopiem, EUR/dzīvn.	61.26	63.70	50.96	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par kartupeļu cieti, EUR/t	181.04	182.05	145.64	-	-	-	-	-	-
Atdalītie papildu valsts tiešais maksājumi īpašos gadījumos jauniekiem lauksaimniekiem, EUR/ha	25.42	23.61	18.89	-	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par aitu mātēm, EUR/dzīvn.	9.41	8.89	7.11	-	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par zīdītājgovīm, EUR/dzīvn.	117.49	101.85	81.47	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts par pienu, EUR/t	8.07	7.22	10.99	24.04	25.02	26.00	26.98	27.96	28.95
Īpašais atbalsts cietes kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, EUR/t	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5
Īpašais atbalsts lopbarības augu sēklu un sēklas kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, finansējums, tūkst. EUR	200.0	300.0	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4
Īpašais atbalsts par gaļas liellopiem, EUR/dzīvn.	-	-	22.05	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts ganāmiem dzīvniekiem, EUR/nosacītā dzīvnieku vienība	-	-	-	62.11	65.18	68.24	71.31	74.37	77.44
Īpašais atbalsts par proteīna augiem, EUR/ha	-	-	-	269.17	284.48	299.79	315.10	330.42	345.73
Atsevišķais maksājums par cukuru, EUR/t	7.88	7.88	-	-	-	-	-	-	-

2. pielikums. S_B_PPVA scenārija aprēķinos izmantotās TM likmes

Maksājumi	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
VPM, EUR/ha	78.54	86.16	88.08	85.94	95.00	103.43	111.39	118.88	115.43
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par platībām, EUR/ha	25.62	18.78	15.02	14.09	13.15	12.21	11.27	10.33	9.39
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par laukaugu platībām, EUR/ha	28.00	28.30	22.64	21.23	19.81	18.40	16.98	15.57	14.15
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par pienu, EUR/t	26.26	24.76	19.81	18.57	17.33	16.09	14.86	13.62	12.38
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par liellopiem, EUR/dzīvn.	49.79	50.89	40.71	38.17	35.62	33.08	30.53	27.99	25.45
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par nokautiem vai eksportētiem liellopiem, EUR/dzīvn.	61.26	63.70	50.96	47.78	44.59	41.41	38.22	35.04	31.85
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par kartupeļu cieti, EUR/t	181.04	182.05	145.64	136.54	127.44	118.33	109.23	100.13	91.03
Atdalītie papildu valsts tiešais maksājumi īpašos gadījumos jaunajiem lauksaimniekiem, EUR/ha	25.42	23.61	18.89	17.71	16.53	15.35	14.17	12.99	11.81
Papildu valsts tiešais maksājums par aitu mātēm, EUR/dzīvn.	9.41	8.89	7.11	6.67	6.22	5.78	5.33	4.89	4.45
Papildu valsts tiešais maksājums par zīdītājgovīm, EUR/dzīvn.	117.49	101.85	81.47	76.39	71.29	66.20	61.11	56.02	50.92
Īpašais atbalsts par pienu, EUR/t	8.07	7.22	10.99	24.04	25.02	26.00	26.98	27.96	28.95
Īpašais atbalsts cietes kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, EUR/t	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50
Īpašais atbalsts lopbarības augu sēkļu un sēklas kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, finansējums, tūkst. EUR	200.0	300.0	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4
Īpašais atbalsts par gaļas liellopiem, EUR/dzīvn.	-	-	22.05	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts ganāmiem dzīvniekiem, EUR/nosacītā dzīvnieku vienība	-	-	-	62.11	65.18	68.24	71.31	74.37	77.44
Īpašais atbalsts par proteīna augiem, EUR/ha	-	-	-	269.17	284.48	299.79	315.10	330.42	345.73
Atsevišķais maksājums par cukuru, EUR/t	7.88	7.88	-	-	-	-	-	-	-

3. pielikums. S_B_PDM scenārija aprēķinos izmantotās TM likmes

Maksājumi	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
VPM, EUR/ha	78.54	86.16	88.08	74.23	83.62	92.33	100.59	108.35	105.23
Pārdalošais (par pirmajiem 30 ha)	-	-	-	30.00	30.00	30.00	30.00	30.00	30.00
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par platībām, EUR/ha	25.62	18.78	15.02	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par laukaugu platībām, EUR/ha	28.00	28.30	22.64	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par pienu, EUR/t	26.26	24.76	19.81	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par liellopiem, EUR/dzīvn.	49.79	50.89	40.71	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par nokautiem vai eksportētiem liellopiem, EUR/dzīvn.	61.26	63.70	50.96	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par kartupeļu cieti, EUR/t	181.04	182.05	145.64	-	-	-	-	-	-
Atdalītie papildu valsts tiešais maksājumi īpašos gadījumos jauniekiem lauksaimniekiem, EUR/ha	25.42	23.61	18.89	-	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par aitu mātēm, EUR/dzīvn.	9.41	8.89	7.11	-	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par zīdītājgovīm, EUR/dzīvn.	117.49	101.85	81.47	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts par pienu, EUR/t	8.07	7.22	10.99	24.38	25.32	26.27	27.22	28.17	29.12
Īpašais atbalsts cietes kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, EUR/t	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5
Īpašais atbalsts lopbarības augu sēklu un sēklas kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, finansējums, tūkst. EUR	200.0	300.0	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4
Īpašais atbalsts par gaļas liellopiem, EUR/dzīvn.	-	-	22.05	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts ganāmiem dzīvniekiem, EUR/nosacītā dzīvnieku vienība	-	-	-	63.07	66.04	69.01	71.98	74.95	77.92
Īpašais atbalsts par proteīna augiem, EUR/ha	-	-	-	272.96	287.92	302.88	317.84	332.80	347.76
Atsevišķais maksājums par cukuru, EUR/t	7.88	7.88	-	-	-	-	-	-	-

4. pielikums. S_PMS_Izl scenārija aprēķinos izmantotās TM likmes

Maksājumi	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
VPM, EUR/ha	78.54	86.16	88.08	84.57	98.60	110.75	122.99	135.03	135.03
t.sk. pamata tiesību vērtība, EUR/ha	-	-	-	53.35	62.96	70.72	78.53	86.23	86.23
zaļināšanas maksājums, EUR/ha	-	-	-	31.21	35.64	40.03	44.45	48.81	48.81
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par platībām, EUR/ha	25.62	18.78	15.02	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par laukaugu platībām, EUR/ha	28.00	28.30	22.64	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par pienu, EUR/t	26.26	24.76	19.81	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par liellopiem, EUR/dzīvn.	49.79	50.89	40.71	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par nokautiem vai eksportētiem liellopiem, EUR/dzīvn.	61.26	63.70	50.96	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par kartupeļu cieti, EUR/t	181.04	182.05	145.64	-	-	-	-	-	-
Atdalītie papildu valsts tiešais maksājumi īpašos gadījumos jauniekiem, EUR/ha	25.42	23.61	18.89	-	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par aitu mātēm, EUR/dzīvn.	9.41	8.89	7.11	-	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par zīdītāģgovīm, EUR/dzīvn.	117.49	101.85	81.47	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts par pienu, EUR/t	8.07	7.22	10.99	23.69	24.74	25.79	26.84	27.89	28.95
Īpašais atbalsts cietes kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, EUR/t	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5
Īpašais atbalsts lopbarības augu sēklu un sēklas kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, finansējums, tūkst. EUR	200.0	300.0	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4
Īpašais atbalsts par gaļas liellopiem, EUR/dzīvn.	-	-	22.05	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts ganāmiem dzīvniekiem, EUR/nosacītā dzīvnieku vienība	-	-	-	61.13	64.39	67.65	70.92	74.18	77.44
Īpašais atbalsts par proteīna augiem, EUR/ha	-	-	-	265.28	281.37	297.46	313.55	329.64	345.73
Atsevišķais maksājums par cukuru, EUR/t	7.88	7.88	-	-	-	-	-	-	-

5. pielikums. S_PMS_Dif scenārija aprēķinos izmantotās TM likmes

Maksājumi	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
VPM, EUR/ha	78.54	86.16	88.08	85.01	99.00	111.16	123.35	135.30	135.30
t.sk. pamata tiesību vērtība, EUR/ha	-	-	-	53.63	63.22	70.98	78.77	86.40	86.40
zaļināšanas maksājums, EUR/ha	-	-	-	31.39	35.78	40.18	44.59	48.90	48.90
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par platībām, EUR/ha	25.62	18.78	15.02	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par laukaugu platībām, EUR/ha	28.00	28.30	22.64	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par pienu, EUR/t	26.26	24.76	19.81	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par liellopiem, EUR/dzīvn.	49.79	50.89	40.71	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par nokautiem vai eksportētiem liellopiem, EUR/dzīvn.	61.26	63.70	50.96	-	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par kartupeļu cieti, EUR/t	181.04	182.05	145.64	-	-	-	-	-	-
Atdalītie papildu valsts tiešais maksājumi īpašos gadījumos jaunajiem lauksaimniekiem, EUR/ha	25.42	23.61	18.89	-	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par aitu mātēm, EUR/dzīvn.	9.41	8.89	7.11	-	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par zīdītājgovīm, EUR/dzīvn.	117.49	101.85	81.47	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts par pienu, EUR/t	8.07	7.22	10.99	23.47	24.54	25.61	26.68	27.75	28.82
Īpašais atbalsts cietes kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, EUR/t	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5	81.5
Īpašais atbalsts lopbarības augu sēklu un sēklas kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, finansējums, tūkst. EUR	200.0	300.0	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4
Īpašais atbalsts par gaļas liellopiem, EUR/dzīvn.	-	-	22.05	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts ganāmiem dzīvniekiem, EUR/nosacītā dzīvnieku vienība	-	-	-	60.51	63.82	67.14	70.45	73.77	77.08
Īpašais atbalsts par proteīna augiem, EUR/ha	-	-	-	262.82	279.10	295.38	311.66	327.94	344.22
Atsevišķais maksājums par cukuru, EUR/t	7.88	7.88	-	-	-	-	-	-	-

6. pielikums. S_PMS_Izl_2016 scenārija aprēķinos izmantotās TM likmes

Maksājumi	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
VPM, EUR/ha	78.54	86.16	88.08	86.17	93.54	107.24	119.07	130.73	130.73
t.sk. pamata tiesību vērtība, EUR/ha	-	-	-	55.02	59.02	68.48	76.03	83.48	83.48
zaļināšanas maksājums, EUR/ha	-	-	-	31.14	34.51	38.76	43.04	47.25	47.25
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par platībām, EUR/ha	25.62	18.78	15.02	14.09	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par laukaugu platībām, EUR/ha	28.00	28.30	22.64	21.23	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par pienu, EUR/t	26.26	24.76	19.81	18.57	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par liellopiem, EUR/dzīvn.	49.79	50.89	40.71	38.17	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par nokautiem vai eksportētiem liellopiem, EUR/dzīvn.	61.26	63.70	50.96	47.78	-	-	-	-	-
Atdalītais papildu valsts tiešais maksājums par kartupeļu cieti, EUR/t	181.04	182.05	145.64	136.54	-	-	-	-	-
Atdalītie papildu valsts tiešais maksājumi īpašos gadījumos jauniem lauksaimniekiem, EUR/ha	25.42	23.61	18.89	17.71	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par aitu mātēm, EUR/dzīvn.	9.41	8.89	7.11	6.67	-	-	-	-	-
Papildu valsts tiešais maksājums par zīdītājgovīm, EUR/dzīvn.	117.49	101.85	81.47	76.39	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts par pienu, EUR/t	8.07	7.22	10.99	23.81	24.83	25.84	26.85	27.86	28.87
Īpašais atbalsts cietes kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, EUR/t	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50	81.50
Īpašais atbalsts lopbarības augu sēklu un sēklas kartupeļu kvalitātes uzlabošanai, finansējums, tūkst. EUR	200.0	300.0	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4	382.4
Īpašais atbalsts par gaļas liellopiem, EUR/dzīvn.	-	-	22.05	-	-	-	-	-	-
Īpašais atbalsts ganāmiem dzīvniekiem, EUR/nosacītā dzīvnieku vienība	-	-	-	61.48	64.63	67.77	70.92	74.07	77.22
Īpašais atbalsts par proteīna augiem, EUR/ha	-	-	-	266.67	282.29	297.92	313.54	329.17	344.79
Atsevišķais maksājums par cukuru, EUR/t	7.88	7.88	-	-	-	-	-	-	-

**7. pielikums. Vidējās TM likmes saimniecību kvintīļu grupās
pēc zemes platības un SI pa scenārijiem**

1) S_B

• pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	106	104	112	130
II	119	101	111	134
III	128	107	117	141
IV	124	101	110	133
V	129	105	115	139
Vidēji	121	104	113	135

• pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	106	98	106	126
II	126	105	115	139
III	129	107	117	141
IV	128	102	112	135
V	139	115	125	151
Vidēji	121	104	113	135

2) S_B_PPVA

• pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	106	116	123	139
II	119	125	133	150
III	128	136	144	160
IV	124	129	136	152
V	129	138	146	161
Vidēji	121	128	136	152

• pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	106	111	119	135
II	126	134	142	158
III	129	137	145	161
IV	128	133	141	156
V	139	153	161	176
Vidēji	121	128	136	152

3) S_B_PDM

- pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	106	119	127	148
II	119	114	124	148
III	128	103	113	138
IV	124	92	102	126
V	129	94	105	130
Vidēji	121	105	114	138

- pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	106	111	120	141
II	126	107	117	142
III	129	100	110	135
IV	128	92	102	126
V	139	104	115	141
Vidēji	121	105	114	138

4) S_PMS_Izl

- pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	106	99	110	141
II	119	101	116	157
III	128	111	127	169
IV	124	103	118	159
V	129	110	126	169
Vidēji	121	105	119	159

- pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	106	93	104	137
II	126	108	124	167
III	129	111	127	170
IV	128	106	122	164
V	139	124	141	188
Vidēji	121	105	119	159

5) S_PMS_Dif

- pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	106	96	106	135
II	119	101	116	156
III	128	112	128	172
IV	124	104	119	160
V	129	112	128	172
Vidēji	121	105	119	159

- pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	106	89	100	131
II	126	110	126	168
III	129	113	130	173
IV	128	108	124	166
V	139	129	147	195
Vidēji	121	105	119	159

6) S_PMS_Izl_2016

• pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	106	115	105	136
II	119	125	110	150
III	128	136	120	163
IV	124	129	113	155
V	129	138	121	165
Vidēji	121	128	114	154

• pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	106	110	99	132
II	126	134	118	161
III	129	137	121	164
IV	128	133	117	160
V	139	153	135	183
Vidēji	121	128	114	154

**8. pielikums. Vidējās TM likmes saimniecību kvintīļu grupās
pēc zemes platības un SI pa scenārijiem, % pret bāzes scenāriju**

1) S_B_PPVA

• pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	100%	111%	110%	107%
II	100%	123%	120%	112%
III	100%	127%	123%	114%
IV	100%	128%	124%	114%
V	100%	131%	126%	116%
Vidēji	100%	124%	121%	112%

• pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	100%	113%	112%	107%
II	100%	127%	123%	114%
III	100%	129%	124%	114%
IV	100%	131%	126%	116%
V	100%	133%	128%	117%
Vidēji	100%	124%	121%	112%

2) S_B_PDM

• pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	100%	114%	114%	114%
II	100%	113%	112%	111%
III	100%	97%	97%	98%
IV	100%	91%	92%	94%
V	100%	90%	91%	93%
Vidēji	100%	101%	101%	102%

• pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	100%	113%	113%	112%
II	100%	101%	102%	102%
III	100%	94%	94%	96%
IV	100%	90%	92%	94%
V	100%	91%	92%	94%
Vidēji	100%	101%	101%	102%

3) S_PMS_Izl

- pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	100%	95%	99%	109%
II	100%	100%	105%	117%
III	100%	104%	109%	120%
IV	100%	102%	107%	119%
V	100%	105%	110%	122%
Vidēji	100%	101%	106%	117%

- pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	100%	95%	98%	109%
II	100%	103%	108%	120%
III	100%	104%	109%	121%
IV	100%	104%	109%	122%
V	100%	108%	113%	125%
Vidēji	100%	101%	106%	117%

4) S_PMS_Dif

- pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	100%	92%	95%	104%
II	100%	100%	105%	116%
III	100%	105%	110%	122%
IV	100%	103%	108%	120%
V	100%	107%	112%	124%
Vidēji	100%	101%	106%	117%

- pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	100%	91%	94%	104%
II	100%	104%	109%	121%
III	100%	106%	111%	123%
IV	100%	106%	111%	123%
V	100%	112%	117%	129%
Vidēji	100%	101%	106%	117%

5) S_PMS_Izl_2016

- pēc ha

	2014	2015	2016	2020
I	100%	110%	94%	105%
II	100%	124%	99%	112%
III	100%	127%	103%	116%
IV	100%	128%	102%	116%
V	100%	131%	105%	119%
Vidēji	100%	124%	101%	114%

- pēc SI

	2014	2015	2016	2020
I	100%	113%	94%	105%
II	100%	127%	103%	116%
III	100%	129%	104%	117%
IV	100%	131%	105%	118%
V	100%	133%	108%	121%
Vidēji	100%	124%	101%	114%

9. pielikums. Zemes "politiskās" cenas un ikgadējās nomas maksas aprēķina piemērs

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020<	PV_2020
S_B scenārijs									
Zemes vērtības aprēķins									
Platībmaksājumi, EUR/ha	88.08	85.94	95.00	103.43	111.39	118.88	115.43	115.43	2 430.2
VPM, EUR/ha	88.08	54.88	60.67	66.05	71.13	75.91	73.71	73.71	1 551.8
Zaļināšana, EUR/ha		31.06	34.34	37.39	40.26	42.97	41.72	41.72	878.4
MLA piemaksa, EUR/ha								0.00	0.0
Applāušanas izdevumi	37.08	38.01	38.96	39.74	40.53	41.34	42.17	42.17	887.80
Izd. pieaugums	2.3%	2.5%	2.5%	2.0%	2.0%	2.0%	2.0%		x
NĪN	9.00	9.00	9.00	9.00	9.00	9.00	9.00	9.00	189.47
likme	1.5%	1.5%	1.5%	1.5%	1.5%	1.5%	1.5%	1.5%	x
Kadastrālā vērtība	600	600	600	600	600	600	600	600	x
<i>Tirā naudas plūsma</i>	<i>42.00</i>	<i>38.93</i>	<i>47.05</i>	<i>54.70</i>	<i>61.86</i>	<i>68.54</i>	<i>64.26</i>	<i>64.26</i>	<i>1 352.9</i>
Diskonta likme	4.75%								
Bezriskā likme	3.75%								
Riska prēmija	1.00%								
Zemes vērtība	1 287	1 306	1 329	1 345	1 354	1 357	1 353	x	x
Nomas maksas aprēķins									
Nepieciešamais neto ienākums	42.00	38.93	47.05	54.70	61.86	68.54	64.26	x	x
IIN likme1	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	x	x
IIN likme2	24%	24%	24%	24%	24%	24%	24%	x	x
Nomas maksa1	56.66	53.25	62.27	70.77	78.73	86.16	81.40	x	x
Nomas maksa2	64.26	60.22	70.90	80.97	90.39	99.18	93.56	x	x
Ikgadējā nomas maksa	57	53	62	71	79	86	81	x	x

**10. pielikums. Zemes pārdošanas "politiskās" cenas novērtējums Latvijā 2014.-2020. gadā,
EUR/ha**

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teorētiskā zemes vērtība, ja turpinātos 2014.g. politika, EUR/ha	792	788	784	782	779	778	777
Zemes vērtības novērtējums, EUR/ha							
S_B scenārijs	1 287	1 306	1 329	1 345	1 354	1 357	1 353
S_B_MLA scenārijs							
MLA 1.kategorija	1 330	1 351	1 374	1 389	1 398	1 401	1 397
MLA 2.kategorija	1 348	1 370	1 393	1 409	1 418	1 420	1 416
MLA 3.kategorija	1 367	1 390	1 413	1 428	1 437	1 439	1 435
MLA 4.kategorija	1 386	1 410	1 432	1 448	1 456	1 458	1 454
S_PPVA scenārijs							
Zeme, par kuru tiek saņemts vidējā līmeņa atdalītais PPVA	1 403	1 403	1 406	1 404	1 396	1 384	1 366
Zeme, par kuru tiek saņemts augstākā līmeņa atdalītais PPVA	1 470	1 472	1 461	1 446	1 427	1 403	1 375
S_PMS_Izl scenārijs_2016							
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	1 162	1 175	1 192	1 221	1 242	1 255	1 254
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	1 548	1 579	1 615	1 646	1 666	1 676	1 675
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	1 874	1 921	1 973	2 007	2 028	2 036	2 035
S_B_PDM scenārijs							
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (pirmie 30 ha)	1 681	1 719	1 743	1 760	1 770	1 773	1 770
Zeme, par kuru netiek saņemts PDM (nākamie virs 30 ha)	1 078	1 087	1 112	1 129	1 139	1 142	1 138
S_PMS_Dif scenārijs_2015							
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	1 050	1 058	1 093	1 121	1 142	1 157	1 156
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	1 635	1 670	1 712	1 742	1 762	1 772	1 771
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	2 184	2 246	2 295	2 329	2 350	2 359	2 358
S_PMS_Izl scenārijs_2015							
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	1 256	1 274	1 311	1 340	1 361	1 374	1 373
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	1 629	1 664	1 706	1 736	1 756	1 766	1 766
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	1 979	2 031	2 077	2 110	2 131	2 140	2 139

11. pielikums. Zemes iznomāšanas “politiskās” cenas novērtējums Latvijā 2014.-2020. gadā, EUR/ha

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teorētiskā ikgadējā nomas maksa, ja turpinātos 2014.g. politika, EUR/ha	56	55	54	53	52	51
Ikgadējās nomas maksas novērtējums, EUR/ha						
S_B scenārijs	53	62	71	79	86	81
S_B_MLA scenārijs						
MLA 1.kategorija	56	65	73	81	89	84
MLA 2.kategorija	57	66	74	82	90	85
MLA 3.kategorija	58	67	76	83	91	86
MLA 4.kategorija	60	68	77	84	92	87
S_PPVA scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts vidējā līmeņa atdalītais PPVA	80	86	92	98	103	96
Zeme, par kuru tiek saņemts augstākā līmeņa atdalītais PPVA	100	104	108	112	115	107
S_PMS_Izl scenārijs_2016						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	54	40	51	61	77	76
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	54	61	75	87	99	98
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	54	77	93	108	118	117
S_B_PDM scenārijs						
Zeme, par kuru tiek saņemts PDM (pirmie 30 ha)	74	83	92	100	108	103
Zeme, par kuru netiek saņemts PDM (nākamie virs 30 ha)	40	50	58	67	74	70
S_PMS_Dif scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	26	37	46	54	72	71
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	52	67	79	92	104	103
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	75	93	109	125	135	134
S_PMS_Izl scenārijs_2015						
Zeme + maksājumu tiesības (ja iepriekš tika saņemts tikai VPM)	35	47	57	68	83	82
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vidējās" maksājumu tiesības)	52	66	79	92	104	103
Zeme + maksājumu tiesības (ja pieder "vērtīgākās" maksājumu tiesības)	66	83	98	112	124	123